નકફર=ન ગીન.
ખડક=પતરાઓ; દરીઆના
 પાણીમા ઢંકાએલા મજ-
 બુત પથર.
ચોકસ ઇ(હી) ખાતરીપુર્વક
મગર=ગ્રાહ
રજ (સ) રચકણ, કણી
ધડાકા=મોટા અવાજ.
ગની (ફા) તાજ
મીગળેલ (સ) ઓગળેલા.
ઉભરા=જોરમા
ધરતીકંપ (સ) જગતી કંપા-
 રો, જમીનનુ હાલવુ
ઉપસે=ઊંચકાઇ આવે
જવાળામુખી (સ) બળતા
 મોઢા, જેમાથી બળતા
 ધુમાડા વીગેરે નીકળે છે તે
સુરંગ=જમીનમા ખાડા ખોદી
 દારુ ભરી ફોડે
 છે તે

પાઠ ૬ ઠો.

મહા (સ) મોટા; વધારે
પાહાડ=મોટા ઊંચા લાંબા
 જાથે જોડાએલા ડુંગરો
હજારો=હીરમા.
મેદાન (ફા) મોટી સાંખી
 પોહોળી ખુલ્લી જગોતે
મુળથી (સ) પેહેલાથી
મુકામ=તજવીજ.
વીદ્વાન (સ) પંડીત
ફુલાસી (અ) હરેક; મુકરર
 કરેલી

ફેદા (સ) પેદા
ખાતર=વાસ, છાણ વગેરે
 કોહી ગએલો કચરો
વન (સ) રાન, જંગલ
ઢળાઇ=કચડાઇ
નકામી=વગર ખપની
નાશ (સ] ક્ષય, અંત
ફેર=તફાવત, ફરક

પાઠ ૭ મો.

ઝરોળીઆ=જાળામા રહેના
 ર જીવડા
સુતર=ધાગા, ગર્ક
મદદ (સ) વચલા
મકેળા=બેચી ખાલી
મજબુત (અ) જોરાવર
મચ્છરાદીક=મચ્છર વગેરે
 જીવડા
બેચતાણ=ખેચાખેચ
ઝાકળ=ઓસ
બીનકુલ (અ) તમામ
રેહેઠાણ=રેહેવાનો મુકામ
નજીક (ફા) પાસે, સેડે
અસ્તર (ફા) અંદરનુ પડ
યુક્તી (સ) તદબીર
દમ (ફ) સાસ, જોર

પાઠ ૮ મો.

પસ્તાવો (સં)અફસોસ ખેદ
વૃક્ષ (સ) ઝાડ; તરૂ
મીંઢળ=એક જાતનુ ફળ,
 વરકન્યાને લગ્ન વીધામા
 હાથે બાંધેછે. તે (નાના
 બીલા જેવુ)

ડુબવુ=ડુબી જવું
બાળકી(સ)કુંવારી છોકરી.
ઉધીકા (સ) જેથી ગુજરા-
 ન ચાલે તે.
ગવ (સ) અગાધ પાસ.
પેખવુ (સ) જોવુ.
ઉન્મત્ત (સ) તોફાન
મદ=મડદુ લાસ
દીક્ષા (સ) બોધ
ઠાલો=અમથો, ખાલી.
ઠેઠ=મુર્ખ, અણઘડ
ગપ્પા (હી) ગુલબાન, ખોટી
 વાત; સુકી.
મુછાળો=મુછવાળો, મુછ.
ઢાંકે=ઢાંકે, છુપાવે
દુષ્ટતા (સ) પાપી વાત.
દુષ્ટ (સ) પાપી, નઠારું.
તોફાની (અ) મસ્તીખોર;
 ઉત્પાતીઓ
ફુલાવ્યો=ચઢાવ્યો
ફાંકડો=છેલ છબીલો
ઉકેલે [સ) કાપ મુકેછે;
 કહ્યું પાડે છે
થોભીને=અટકીને.
તત માત (સં) માબાપ
નડે=કાયર કરે, દુઃખ દે
સુખદાતા (સ) સુખ આપ-
 નાર.
ભાવ (સ) કીમ્મત, ઇચ્છા,
મેગ=મેળવણી.
મુદ્દો=મુગદો
ધંધો=રોજગાર.

ભુલ=ચુક; ગફલત.	ખેદ (સ) શોક. દલગીરી.	પીડા (સં) દુઃખ, વીપતી
જોએ (સ) જોવે.	ભુંડો (હીં) ખ૰ડો	સડે=બળી જાય
તડે=ધાએ, દોડે.	પુત્રી (સ) છોકરી	અતે (સ) છેવટે.
સ્વાદ(સ)લેહેજત; મીઠાસ	પાપી=દુષ્ટ ઘાતકી	અધીરો (ફી) આકળો
પુંજી=દોલત, મડોલ	સ્નેહી (સ) માત્ર દોસ્તદાર સ્નેહ રાખનાર	વલે=થએ, પડે
ધારણા (સ)ધીરજ વીચાર	સંબંધી (સ) સગપણ રાખનારો	તીખી=તીક્ષણ
ધડે=હઇએ, દીલે		શીક્ષા (સ)શીખામણ સજા
ખતા (આ) ઠોકર ઠેસ.		લડે=[illegible]

(કવિતાની સમજુતી.) (૧)

ખાલી અમથો મુર્ખો નિશાળે જઇને, ખોટી ગપસપ મારીને વખત કાહાડે, પછી તે અણુધડ મોડપણે અફસોસ કરવા માટે (૧) કઇ પાપી છાની માની નઠારી વાત હોય તે ઢાંકે, પણ તે ચૌટે ને ચકલે ખુલ્લી થાય ત્યારે તે પાપી મરતીઓર પછી અફસોસ કરવા માટે (૨) જે છોકરો ચડાવ્યો ચડે, ને હાથમા પૈસા આવે કે તુરત તે બધા ખરચી નાખે, ત્યારે દેવાળુ નીકળે ને તે દેવામા ડુબી જાય, પછી અફસોસ કરવા માટે (૩) જે વડે ગુજરાન ચાલે તેવા ઝાડને જોઇ, ચડે ઉભો રહીને તેને કાપે, પછી જ્યારે ભુખ લાગે ત્યારે તેની વેદનાથી રડીને, પછી અફસોસ કરવા માટે (૪) જે બેવકુફ માબાપને નાનપણથી કાયર કરે, તે ગાંડપણે સુખ આપનારને યાદ કરી, પછી અફસોસ કરવા માટે (૫) બરાબર હિમ્મત લઇને મિત્ર મેળ કરીને, જે નવા ઘાટ બનાવે, તેના રોજગાર થોડા દહાડા ચાલે (ઘરાક આવતા નથી,) ત્યારે પછી અફસોસ કરવા માટે (૬) કશા કામમા ચુક ખાતો હોય, ને તે જો કોઇ બતાવે તો તેની સાથે લડવાને જાય, પણ જ્યારે તેનો સ્વાદ ચાખે (તે ચુકથી થતા માઠા પરિણામ જુવે,) ત્યારે અફસોસ કરવા માટે (૭) પારકી દોલતને જોઇ જેના દીલમા ધીરજ ન રેહે, તે પછી જે ભુલ ખાય તેનો બળાપો આણીને, પછી અફસોસ૰ (૮) ઘરડા વરને નાની છોકરી પરણાવવી, તે મુડદાને મીંઢળ બાંધેછે (એટલે ઘરડો તે મરવાનો વહેલો,) ત્યારે તે છોકરીનો બાપ દુઃખ દેખે છે, પછી તે અફસોસ૰ (૯) સગા મીતરોની સાથે લાકડી લઇને જે

પડે, તેને મોટું દુઃખ માથે પડેછે, ત્યારે અફસોસ૦ (૨૦) ફુલછ બો૦ અને ગધવજી ચીજોની, જો તપાસ નહીં રાખે તો ગળી જાય, ને ગોટો. દક્ષિણ- તે એવી આવ્યો અફઝલનો કાચો, અફસોસ૦ (૨૧) નાઈને તીક્ષ્ણ ખ્રા. પકડો, ને ઢીલા મસ્તી મુકી દો, નાચ્યા વાખાણ ખી લેઓ, એવો ૧૦ દલપતરામનો ઉપદેશ છે (૧૨)

પાઠ ૯ મો.

હિંદુસ્તાન (ફ) ભરતખંડ
ઇતિહાસ (સ) અગાઉ થઈ ગયેલા રાજા વગેરેના વર્તમાનની વાર્તા, કથ ઇત્યાદિ
પ્રકરણ (સ) ગ્રંથ, ગ્રંથનો ભાગ, સ્કંધ
ગાદી=તખ્ત, રાજ્યાસન
પંજાબ (ફ) પંજ તે પાંચ, ને આબ તે પાણી; એટલે પાંચ નદીઓ (સતલજ, બીઆસ, રાવી, ચીનાબ, ને જેહલમ) વચ્ચે આવેલો પ્રાંત
ફોજ (આ) લશ્કર
રણજીત (ન) [illegible]
બહાદુર [ફા) જોરાવર.
બળવા (ફા) [illegible]
ઘેરો=આસપાસ ફરીને વળવું
સુબો (ફા) દેશનો અધિકા-
સરદાર (ફા) [illegible] લશ્કરનો ઉપરી.

ફચો=[illegible]
તકદીર (ફ) કીસ્મત
મંદી (ફ) માંદી દશા
[illegible] (આ) હાથી
પડાવ=મુકામ
છાપો માર્યો=એકદમ લશ્કર માથે તૂટી પડ્યો
નાસતી=નાસતા
પખાલ=પાણી ભરવાની મોટી ચામડાની ગુણ
શત્રુ (સ) દુશ્મન, વેરી

પાઠ ૧૦ મો.

આશા (સ) ઉમેદ
રણ (સ) રેતીનું મેદાન, [illegible]
દગો (ફ) કાવતરૂ.
તખ્ત (ફ) રાજ આસન.
અભય (સ) નીર્ભય, મરે નહી એવું બીક વગરનું
વચન [સ) બોલ, કબુલાત
શરણ (સ) તાબે; આધીન
રીબાવીને=દુઃખ દઈને.
કુમક (આ) લશ્કર સાથેને [illegible]
દિલાસો=વિશ્વાસ

રહેમ (આ) [illegible]
એકાએક=એકદમ
ડાહાપણ=ચતુરાઈ.
[illegible] (સ] ભય, ગભરાટ.
અનીતી [સ] નીતીથી ઉલટું—એટલે બરાબર રીતસર નહી તે
વાટ=મજલ, રસ્તો
મુકામ (આ) રહેવાનું ઉતરવાની જગો, ઠેકાણું.
ધર્મશાળા (સ) પરદેશીઓને વગર ભાડે ઉતરવા સારૂ ધર્માદા મુકામ બાંધેલો તે.
નિમાજ (ફા) ખુદાની પ્રાર્થના—બંદગી.
મસીદ (આ) મુસલમાન વગેરેને નીમાજ ભણવાનું તથા બાંગ પોકારવાનું ઠેકાણું.
સદાવ્રત (સ) ધર્માદાખાતુ ફત રોજ સીધું સામાન બેરાગી વગેરેને આપવું તે
છાયા (સ) છાંયો; આશરો - આશ્રમ.

(મો'

, જોર; રાજ

...ટ=રાજનું કામ કાજ ગાજ ગાદી.

મેહેલ (આ) રાજાનો મુકામ, પાદશાહી ઘર

બેવકુફ (ફા) બે નહીં, બેવકુફ (બુદ્ધિ—બુદ્ધિ નહી તે, મુર્ખ, ઢોઠ

ઘાતકી (સ) નિર્દય, દયાવગરનો ક્રૂર.

મેહેરબાની (ફા) રેહેમ નજર.

બક્ષીશ (ફા) શરપાવ ઈનામ, ખુશીથી કંઈ આપવું તે

ખજાનો (આ) ભંડાર દોલત.

અમીર (આ) ઉમરાવ; દોલતવાળા મોટા માણસ

જાગીર (ફા) સરકારથી ઈનામમાં મળેલી જમીન વતન

જપ્ત (આ) કબજ.

દબાવી=પચાવી

દવાઇ (હીં) આણ, દુઆ

તોફાન (આ) મસ્તી, હુલ્લડ, ગડબડ

ગડબડ=તોફાન

આવકાર=આદરમાન.

એકલવાયો=એકલો.

પથ (સ] ધર્મ; રસ્તો

દોરવીદાવે [ફા) બાધ બધ ઈથી.

નડયા=સામા થયા

પક્ષ (સ) તરફદારી

ક્રોધ (સ) ગુસ્સો, કોપ

પાઠ ૧૨ મો.

ચીડ=ડર, ધાસ્તી

ઘાત (સ) જખમ, કાળ

રંગમહેલ=મજા કરવાનો મહેલ—રંગભોગ પ વ નો મહેલ

ઝરૂખો=બારી આગળ નો ગોખ, ગોખ

આગમપાહાણ=આગમનો પથ્થર, સંગે મખમલ

સીડી (હીં] દાદર

ઠામેઠામ=બધે ઠેકાણે

મુચારો=સારી હાલતમાં કે આવેલું તે [સાંગો ધ રે

હદ (આ) સીમા, મર્યાદા

સત્તા (સ) અધીકાર

દરબાર (ફા) રાજ કચેરી

ધણી=માલક, મુખત્યાર

તોડયું=ભાંગ્યું પાડ્યું પડતી આણી

ઉલટું=ઊંધું. અવળું.

પાઠ ૧૩ મો.

રાન=ગાંડો, રાજા

ફિરંગીઓ (ફ) પોર્તુગાલ દેશના લોકો

કબર (આ) ઘોર.

સુએજ=અમદાવાદ જીલ્લાના દશક્રોઈ પરગણામાં ગામ છે.

એલાદ (આ) કુળ વંશ

દુર્ગુણ (સ) ખરાબ ગુણ, નઠારી ટેવ

મેહેર (ફા) રહેમ, દયા.

વૈભવ (સ) સુખ

અજબ (આ) નવાઈમય અચંબ

સમાધાની (સ) શાંતી કુલ ડ ક્ષીણુ ગ નરમ પડી ગયેલું તે

ઉદ્યોગી (સ) મહેનતુ

નીક (સ) રસ પડે એવી સારી

કલ્પના (સ) અટકળ; વિચાર ખ્યાલ

સમય (સં) વખત; વેળા.

ગ્રંથકર્તા (સં) ચોપડીઓ બનાવનાર

પાઠ ૧૪ મો.

હાડપિંજર=હાડકાનું પાંજરું, શરીરનું કાઠું

મનન (સ] ભાષણ નાખાતા

અભિમાન (સ) બે ણ મંબ. ખા જગા—ગોગો આમ

ચગીઆળા=બા ણા ખીલી ખુણાપર જડેલા લોઢાના અણીદાર પાટા

નીખાતા (સ) લડીનો ક્રોધ કે નીર; (આંખમાં ફુલી)

ખણીઆમ=જે આડાવાળા ભાગ ઉપર અણીઆરૂ કરેછે તે

કાઠું=શરીરનું કદ

રક્ષણ [ન) સંભાળ; જતન, માવજત.

શાબીતી (અ) પુરાવો

બરડ=ભાંગી જાય એવું

જલદ (ફ) આકરો

સરકો (ફ) તાડીને થોડા દહાડા રાખી મુકયાથી ખાટો પ્રવાહી બને છે તે

પોષણ (ન) ગુજરાન.

ખોપરી=માથાનું તાલકું

સંધાએલા=જોડાઇ ગએલા

અજ્ઞાની (સં] ઉમર વગરના ભોળા

લેખ (ન) દસ્તાવેજ

કરોડ=બરડાની વચમાનું હાડકું

મખમરા=નરમ હાડકા ચાપડા, અણીઆરા

પગોઠું=પગના ઘુંટણ આગળનો ભાગ

ઝરપેછે=ઝરેછે

ઊગેછે=ઊગેછે.

પાઠ ૧૫ મો.

જ્ઞાનાંજન (ન) જ્ઞાનનું. જ્ઞાન ખરેખરી પદ્ધતિથી નથ.

પ્રાણ (સં) જીવ; આત્મા.

અન્ન (સં) અનાજ.

પચાવવાને=હજમ કરવાને, પાચન કરવાને.

જઠરાગ્ની (સં) ખાધેલું અન્ન પેટમા પાચન થવાની જગ્યા

દાઢ=ચેવડા દાત

જડબું=ડાચું

જડ=મુળ

દરદ (ફા) [illegible]

નબળા=નરમ

પાઠ ૧૬ મો.

ગણ (ન) ખેતીનું મહેનતનું કામ

[illegible] (ન) મુશ્કેલીથી

નડેર ગોઠ=કુવાના નામ

મુસાફર (અ) એક દેશથી બીજે દેશ જનાર, પ્રવાસી

હેરાનગતી=આપદા

[illegible] (ન) દુઃખ.

નીશાના (ફ) એંધાણું;

વંટોળીઓ=પવનનું જોરથી વાયુ

તંબુ (હિ) નાનો ડેરો.

રૂપાળા (ન) શોભીતા

અસીલ (અ) સારા

શેખ (અ) વડીલ, સરદાર (ઘરડો માણસ)

કાફલો (અ) પરદેશ જનાર સામાન સર જાનવરોનું ટોળું.

ખચ્ચર (હિ) નાનું ઘોડું.

સાંઢણી=ઊંટની માદા ઊંટડી

પાઠ ૧૭ મો.

ખુટકો=તાણ; તોટો

થરપારકર=સીંધનો દક્ષિણનો ભાગ

કોશીઆ=કોશથી પાણી કાઢનારા.

ટેબ=નગારૂ; ડંકો.

જુલાબ (અ) રેચ.

મુસાફરી (અ) એક દેશથી બીજે દેશ જવું તે રટણ.

ઇરાદો (અ) મનસુબો; ધારણા

બંદર (ફા) નદી કે દરીઆ કાંઠે આવેલું વપારના મથકનું શેહેર

અમલદાર (અ ફા) અમલ કરનારા; હુકમ બજાવનારા

ટાંકી=નાખી, ધરી

નગુ=નરે, વેહેળો

કુચ (ફા) ઉઠાણી; એક જગે એથી બીજી જગાએ જવું તે

[illegible]=મારીવાળવું.

અંદેશા (ફા) બીક, વહેમ

ચાર ખારસી=રસ્તાનો ભ-ય.

પાઠ ૧૮ મો.

આડવાટે=આડે રસ્તે

કુકું=નાનું પાતરૂં ડાળી વગરનું સુકાયેલું થડ.

લુ=તાપનો ઝપાટ.

ભડકા=ઢગલે ઢગલા
કડાકા=લાંઘણ; અપવાસ
મદ્યપાન (સં) શરાબખોર.
ઠેસ=ઠોકર, ખતા
કૌવત (આ) જોર
ભમરી=ચકરી, ફેર
બેભાન=શુદ્ધિવગરનો
મશક (ફા) પાણી ભરવાની ચામડાની મોટી કોથળી
તરસ=શોષ, તૃષ્ણા
છીપે=મટે; ઓલવાય
નાકૌવત (આ ફા) કમજોર અશક્ત
લાચારી (ફ] નાચારી, બીન ઉપાય
લાદેલો=નાખેલો, ભરેલો
કાચકી=પાણીના શોષથી ગળે બોલાય નહી તે
બેશુદ્ધ (સં) શુદ્ધિવીનાનો
વારે=મદદે
બેહોશ (ફ) ભાન વીનાનો હોશકે શુદ્ધી વીનાનો.

પાઠ ૧૯ મો.

દ્રષ્ટી (સં) નજર નાંખ્યા
સંકટ (સં) દુઃખ; આફત
ભાન=શુદ્ધિ, સમજણ
અંધારા=તમ્મર, ફેર
ભડકા=આગ, અગન
દયાળુ (સં) માયાળુ
શુદ્ધી (સં) ભાન.
આનંદ (સં) હરખ; સંતોષ
શાબાશ=હોશીઆર
વેદના (સં) દુઃખ
હીંગળોક=હીંગળો,(એક જાતનો લાલ રંગ થાય છે)
અગ્ની [સં) દેવતા, આગ, વસ્તવ
લાહે=અગન, ભડકા
ભરપુર=પુરુ ભરેલુ; જોઈએ તેટલુ
જગતકર્તા (સં) જગતનો બનાવનાર ઈશ્વર

પાઠ ૨૦ મો.

ભયાનક (સં) બીહામણી; ડરામણી
શોકાતુર (સં) દલગીર, શોકમા પડેલા, ચીંતાવાળી (શોક—આતુર)
કેચવાણી (સં) શોક ઉપજન લાગણીવાળ; અપાર
સીંહ (સં) મોટું બળવાળુ ચોપગુ પશુ (પશુઓનો રાજા)
શોભીતી (સં) સારી
ઝાડી (હી) નાના મોટા ઝાડો એકબીજા સાથે આવી ગુફા જેવુ બનેલુ તે
શીકાર (ફ) ભક્ષ
ચુકતો=ભુલતો
બો=ખાઈ, ગુફા
રખવાળ (હી) સાચવનાર, જાળવનાર
ઠઠ=મેદની; ભીડ
ફેંડો=ભીછો.
તામસી=ગુસ્સે કોપાયમાન.
વીકરાળ (સં) ભયંકાર
જંગલ (ફા) રાન, વન
મુળસ્વભાવ (સં) જાતી ખાસીઅત
સાર (સં) મતલબ
ક્રુર (સં) ઘાતકી, દુષ્ટ
પ્રસંગ (સં) વખત
વરત્યા (સં) ચાલ્યા

પાઠ ૨૧ મો.

સાહસ (સં) વગર વીચારનુ એકદમ જોરસાથી ઉતાવળુ, જોખમવાળુ
નેટ=નક્કી, નીરધે
બાંધવ (સં) ભાઈ
તત્પર (સં) તૈયાર
મતી (સં) બુદ્ધી, વીચાર.
સખા (સં) યથાર્થી, બીજો જુ
વધામણી=ખુશી ખબર, ખુશાલી
વીમાસણ=ઝરતારો
પતીવ્રતા (સં) ધણીના કહ્યા પ્રમાણે ચાલનારી બાયડી, સતી, ધણીના વ્રતવાળી
તુલ્ય (સં) બરાબર.
દાવાનળ (સં) વગડાનો અગ્ની (દવ—અનળ)
હર્ષ (સં) હરખ; ખુશી.
વીવીધ (સં) જુદા જુદા.
પ્રસર્યો (સં) અવતર્યો.
કુડો=ખરાબ; નઠારો.
માનની (સં) બાયડી.

ધૂન (સં) નામ, બાળકપણુ
સુત્ર (ન) સંસાર સમંધી, સમંધવાળો, સુતર
કલ્પાત (ન) શોક, અતીશય કકળાટ કરવો તે (કલ્પ–અંત.
જુવતી (ન) જુવાન બાયડી; તરૂણી
સીદ્ધપુર=કડી (ટણની પાસે સરસ્વતી નદી ઉપર એક ગામ છે
મહામતી (સ) મોટી બુદ્ધી વાળો; વીચારવંત, ડાહ્યો
સતી (સ) સત પાળનારી સ્ત્રી; સારા આચરણવાળી સ્ત્રી
પુત્રી (સ) છોકરી
તન (સં) છોકરો
મન=દીલ
પ્રકાર (સ) રીત
આચરણ (ન) ચાલચલણ
રૂડા=સારા.

કૃત્ય (સ) કામ.
નરનારી (સં) ભાયડાને બાયડી, માટી ને બઈરાં
પવીત્ર (સ) ચોખ્ખુ ધર્મીષ્ટ
પુત્ર [સ) છોકરો
મયા (સ) ઈચ્છા, માયા
પુરૂષ (સ) મર્દ, ભાયડો
આગણ=આગણુ
વરચું=વરચે
માત (સ) મા, માજી.
ઉપની=ઉપજી, આવી
પ્રીત=હેત, પ્યાર
શુભ (સ) સારૂ, મંગળીક
પોઢાડે=સુવાડે
જોડ=સાથે.
કુંવર=છોકરો.
લાડ=હેત
મોટેરૂં=મોટું.
બાળ (સં) બચ્ચું.
આળ=તોહોમત
વાચા (સ) જાન, સમજ, બોલવાનુ જ્ઞાન

મનુષ્ય (સં) માણસ.
ડગલા=ડગલા.
અદકી=ઘણી
સુત (સં] છોકરો.
જળ (સ) પાણી.
રોવારતા=રડાવતો.
ઠઠ્ઠો (હી) ક્રોધ
ડસવનો=કરડવાનો.
ડોટ=ગળુ, ગરદન.
કોટ=ડોક, ગરદન.
મરડી=આમળી, વાળીવાળી ભાંગી
દીશ (સ) તરફ
શીશ [સ) માથુ.
ચેતાવવા=ખબર આપી
ચેતી=જાણ્યું
કર્મ (સ) કામ; નસીબ
દ્રષ્ટાંત (સ) દાખલો
કવી (સ) કવીતા જોડનાર; પદ બાંધનાર.

(કવિતાની સમજુતી.) (૨)

સિદ્ધપુર કરીને ગુજરાતમા પાટણની પાસે સરસ્વતી નદી ઉપર એક ગામ છે, ત્યા નાસીક કરીને રાજા હતો ત્યા એક મોટો વિચારવંત અંકુશવાળો બ્રાહ્મણ રહેતો હતો, અને તેની સતી કહ્યામાં ચાલનારી એક બાયડી હતી (૧) તે બાઈને પેટે છોકરી કે છોકરો કંઈ હતો નહિ, તેથી તે પ્રભુ ઉપર ઘણો ભાવ રાખે, ને ઘણી ઘણી તરેહના તે દાન પુન્ય કરે અને સારી રીતીથી ઘણા સારા પરોપકારના કામ કરે. (૨) તે બ્રાહ્મણ ને તેની સ્ત્રી ઘણી પ્રાક્રમ રાખે તો પણ પેટે છોકરો થાય નહિ; મનમા

બાયડી તો બધાપર ઘણીજ મમતા રાખે, તેથી તેના વંનના દિલમા પણ ઘણી દયા રહેતી (૩) તેને પેર એક નોળનુ બચ્ચુ, ને બારણામા તર-ફડીઆ ખાતુ હતુ ને તેની મા તેની સાથે હતી નહી તેથી તે બાઇના મનમા ઘણી દયા ઉપજી (૪) પછી તે બચ્ચુ પોતાની પાસે તેણે રાખ્યું ને તેના પગ માથા રાખી સારી રીતે રોજ તેને દુધ પાય, ને સાથે પથા-રીમા સુવારે, તેથી તે બચ્ચુ પણ છોકરાની પેઠે લાડ પુરા પાડતુ હતુ (૫) પછી તે બચ્ચુ મોટુ થયુ, એટલે કંઇ પણ આડુ અવળું કમ કરે નહીં, ને તેનાથી જો મોહોડે બોલી શકાતુ નહી તો પણ માણસના જેવી તેનામા ઘણી અકકલ હતી (૬) પછી તે નોળીઆના પગલાએ, નક્કી તે બાયડીને (બ્રાહ્મણી) ને છોકરો અવતર્યો, એટલે બારણે ખુશાલનો દહાડો જાણીને તોરણો બાંધ્યા, અને તે છોકરાને પારણામા સુવાડયો ( ] જાણે દીવાળીનો દાહાડો હોય તેમ બન્નેને ઘણી ખુશી ઉપજી. ને તેમા બ્રા-હ્મણીનુ મન તો નોળીઆ ઉપર ઘણુજ, પોતાના પ્રાણથી પણ તેને વાહાલો ગણે, ને પોતાના જાત કરતા પણ તેના પર હેત વધારે રાખે. (૮) એક દહાડો છોકરો પારણામા સુતેલો છે, એટલે તે જુવાન બાયડી પાણી ભરવા ગઇ ને પેલો છોકરો નોળીઆને સોંપતી ગઇ, ને કહ્યુ કે તારે સરુ ઘરનો નમાર ચલાવનાર એ છે (૯) તું એને રડાવતો નહી કે ગુસ્સે થઇને મારતો નહિ, હુ આવીશ ત્યારે એ જો તારી કઇ પણ ફ-રીયાદ કરશે તો હુ તેને ઘણી ગાળો ચોપડીશ (૧૦) એમ કહીને છો-કરો નોળીઆને સોંપીને તે પાણી ભરવા ગઇ, પણ ત્યા બે ચાર ઘડીની વાર લાગી, એટલામા છોકરો પારણામા છોકરો પારણામા સુતો છે ત્યા તેને કરડવાને લાગ જોઇ તે ઘર એક મોટો નાગ પડયો [૧૧) તે નાગ છોકરાને અગુડે વળગવા જાય છે એટલામા નોળીઆએ તેને દીઠો, ને તે બોલી ઉઠયો કે મારા ભાઇને ખાવા જાય છે, દમોરે દુષ્ટ જીવડા તુ ના-સીને ક્યા જતો રહેછ (૧૨) એમ કહીને ગભરડી મુકી ને તે છોકરાને કરડવાની હેઠા ને નોળીઆએ તેની ડોક ઝાલી, ને ભાગીને તેના સાત કકડા કીધા, એટલામા પછી મા ને પાણી ભરીને આવતી દીઠી (૧૩) આ

ખુશ ખબર કહેવાને વાસ્તે નોળીઓ બારણે માની સામો ગયો, પણ તે-
નાથી મોહોડે બોલાય નહી, તે કેમ એ વાત કહે ! તેથી તે સામો જઈને
ઉભો રહ્યો (૧૪.) તે નોળીઆએ નાગ માર્યો તેથી તેનુ મો લોહી વાળુ
થયું હતું, તેથી માએ જાણ્યું કે મારા બચ્ચાને આ નોળીઆએ મારી
નાખ્યો છે, તેથી તે લોહી વાળુ મોહોડું જોઈને તેના મનમા ઘણુંજ દુઃખ
લાગ્યું (૧૫.) અરે પાપી તુ જીવ લેનારા શત્રુ, તે મારા નાના બચ્ચાને
માર્યો, એમ કહી તેના ઉપર ભરેલું પાણીનુ બેડુ નાખી દીધુ, તેથી ક-
ચરીને નોળીઆનું માથું ચગદાઈને તે મરી ગયો [૧૬) ઘરમા આવીને
પછી મા જુવે છે, તો પોતાનો સુવાડેલો છોકરો પારણામા રમે છે, તે પો-
તાની માને કહેવા લાગ્યો કે, આ મોટો સાપ મને ખાતો હતો (૧૭) એ
સાપને આપણા નોળીઆએ આ જગોએ માર્યો, નહીં માર્યો હોત તો એ
મારૂં કામ કરતે (મને મારી નાખતે] એમ કહીને માને એ વાત જણાવી,
એટલામા તેણીએ પણ તે સાપના કટકા પડેલા સાત દીઠા (૧૮.) પછી
તે બાઈએ અતિશય કકળાટ કરીને ઘણોજ અફસોસ કર્યો, ને તેણે નો-
ળીઆની સાથે બળવા માડ્યુ, ને તે પોતાનો પ્રાણ તજવા તઈયાર થઈ,
ત્યારે લોકે તેને ઘણી શીખામણ દીધી. (૧૯) પેહેલા મા તું સમજી નહીં
હવે પસતાવો કરેથી શું થવાનુ ? તને હવે પશ્ચાતાપ કરવા પડ્યો, કેમકે તું
પેહેલે ચેતી નહીં ત્યારે (૨૦) એકદમ જોસ્સાથી [illegible] વગર
રચું કામ કીધા થકી, હરખનો નાશ (વિનાનુ વરસી) થઈ જાય છે, ને
વાસ્તે શામળદાસ કવ એવુ કહે છે કે, તે તમે આજ દાખલાથી જુઓ
તો માલમ પડે છે (૨૧.)

૧ પાઠ ૨૨ મો.	પાણીપત=પાનીપતનુ મેદા-	પડેલું).
પડયો=મુવો.	ન, કુરુક્ષેત્ર (દીલ્હીના	ખવાસખાનુ (ફા) દેવખાનુ
કાચી=નાની; સગીર.	ઉત્તરેફ.)	ઘુરમ.
ગાજીના (ફ઼ા) રાજનો ઉપ	દુસ્મન (ફા) શત્રુ; વેરી	નાહિંમતપણું (સ) ધાતથી પણુ
રીફ઼ સાહબજાદીનો સરદાર	ભરતખંડ (સ) હીંદુસ્તાન,	અહંકાર (સ) મગરૂબી
વજીર(ફા) અમ વફ઼ દીવાન	(ભરત રાજા ઉપરથી નામ	અવગુણ (સ) ખોટા ટેવ

રે ફાયદો.
રાજકારભાર=રાજનો વહીવટ, રાજનું મુખ્ય કામ - કાજ
નીશ્ચય (સં) નક્કી ઠરાવ
વશ (સં) આધીન
દરજ્જા (આ) પદવી, હોદ્દો, જગા
નોકરી (ફા) ચાકરી
ભેદ (સં) તફાવત, ફરક
ઉમદા (આ) સારી; મોટી ઊંચી

પાઠ ૨૩ મો.

અધીકારી (સં) અધીકાર દાર, હકુમતવાળા, અમલદા
સુબા (ફા) રાજ તરફથી પરદેશમાં કામ ચલાવનારા, સરદારો
શાહજાદો (ફા) બાદશાહનો છોકરો
ગાઠવા= [illegible]
પાધરા સીધા
પચાવ [illegible]
પાદશાહી (ફા) બાદશાહના, રાજના
હઠાવી=હાંકી, હરાવી
જેરકર્યું=જીતી લીધું
ઉમ્મર (આ) વય

પાઠ ૨૪ મો.

બદોબસ્ત (ફા) ગોઠવણ
ચડાઈ=હુમલો
ગુઠીડયા=એકદમ ધસારો કીધો.
રાજકન્યા (સં) રાજાની છો
આરંભ્યું (સં) શરૂ કીધું
ગડગડ=ગડગડાટ, તોફાન, ધડાક
સ [illegible](સં) એકદીલ, એકમત
કબીલો (અ) પરીવાર, કુટુંબ
મદદ (આ) કુમક
ખાનદાન (ફા) ઊંચુ કુળ
જમાવ (હી) જથો, ટોળું

પાઠ ૨૫ મો.

[illegible]=[illegible] હાડી મુકો, કાળા પાણી ગીલા
સેનાપતી (સં) ફોજનો સરદાર
બંડ=હુલ્લડ, ફીતુર, [illegible]
કુટુંબીઓ=નાત ભાઈ, કુટુંબમાં જન્મેલા
મુગલાઈ=મોગલ લોકોનું
બહાલ (આ) મુકરર, કાયમ
મચાવનાર=[illegible] કરનાર રચનાર
અપઘાત=પોતાને હાથે જીવ કાઢાડીને મરવું તે, આત્મઘાત
વચગાળે=વચલે ભાગે
પાધર=સીધું, [illegible]
મનસુબો (આ) વીચાર, તોલ
નીરંતર (સં) રોજ
ફળફળાદી (સં) ફળ વગેરે.
બખોલ=ખો, ખાઈ.
વીકટ (સં) ભયંકર, કપરો બીવામણું
સેંકડો=સેં, સૈકા
રળીઆમણા=શોભાવંતા શોભાયમાન
આનંદ (સં) હરખ; ખુશી; [illegible]

પાઠ ૨૬ મો.

ફતેહ [આ] જીત, જીતણી દમકો
મુલક=[illegible].
[illegible] (સં) સુખી.
રોશનીદાર (ફા) પ્રકાશવાળા તેજ [illegible]
નાહક (ફા) વગર કારણે, વગર કામે
દુરબીન =આગળથી આવત, [illegible]
આગેવાન=આગળ પડનારા ફરતા ફરતા, (ટોળીના નાએર)
કોતર=ગુફા
અણબનાવ=ને બનાવ, ફુટ.
એકઠા=એકસંપ.
ચટક (હી) સી ખુનટી.
બળાપો=ખેદ; દલગીરી.
બહાદુરી [ફા] શુરા જોર; હીંમત.
અવસ્થા (સં) હાલ.
મુશ્કેલ (આ) અઘરૂ.

પાઠ ૨૭ મો.

નસીબ (આ) દૈવ; ભાગ્ય; તપોબળ
અમલ (આ) અખત્યાર અધીકાર; સત્તા
વારસો (આ) વારસને જે મીલકત વારસામા પોહોચે છે તે
તકરાર (ફા) ભાંજગડ
દાવો (આ) હક
જોડો=મુકાબલો, મુકાબલો બીજો.
બકાર [ફા) લોઠ નો અમ રપો
ખુરપો (આ) મોપર નાખવાનુ ફકત આખ જણાય એવુ જાળી વાળુ કપડું
સીમાડો=હદ; મર્યાદા
સગાઈ=વડીઆતાણું.
શુરવીર (સ) બાહાદુર નર, જોરાવર માણસ.
બીગાડ=અદાવત
સલુક (આ) સલુકાઈ, અદબ; મર્યાદા
કન્યા (સ) કુવારી છોકરી
પાઠ ૨૮ મો.
બદચાલ=ખરાબ ચાલ
વ્યસન (સં) નઠારીટેવ.
દુર્વ્યસન (સ). ખરાબ ટેવ, નઠારી લત.
જુલમ (આ) મજબ
કઠોર (સ) વજ્જર; નીર્દય.
ગુનેગાર (ફા) અપરાધી.

અણગમો=વહાલોનહી તે, નહી ગમતો.
કાળજુ=હૈયું હૃદય
નગતીઆ=ભાઈબધ, ગોઠીઆ, મીત્રો
શામિલ=દાખલ
ભલામણ=સીફારસ
પ્રાર્થના (સં) સ્મરણ સ્તુતી
બુદ્ધીમાન (સં) અકકલવત દાના
ગોરો=સફેદ
માતાહારી (સ) મ ફકો એ ાકમાન રો, (મિત—આહારી)
શોક (આ) ચરસ, લત
ફેરું=અંતર, તફાવત
રોજો [આ) કબર ઉપર બાંધેલો ઘુમટ
પકરણ (હી બકરનીફોજ
પાઠ ૨૯ મો.
શોધન (સ) શોધ, તપાસ, ખોળ
પુષ્ટી (સં) ટેકો મજબુતી
ગ્રંથ (સ) ધર્મ વગેરેમાંનુ ભાષાનુ પુસ્તક; ધર્મ પુસ્તક.
નીશ્ચય (સ) નક્કી ઠરાવ.
કુરાન (આ) મુસલમાની ધર્મ પુસ્તક
રાજનીતી(સ]રાજનીતી
પાદરી=અગરેજનો ગોર.
પુનર્વીવાહ (સ) ફરીથી બગન કરવુ
નાસ્તીક (સ) પરમેશ્વરને નહી માને તે. (ન— આસ્તીક)
દખલ (આ) દાખલ, ખરી
જાહેર (આ) ખુલ્લુ.
વીરોધ (સ) ટંટો, અણબનાવ, જુદાઈ
પુરાણ (સ) શાસ્ત્રનો ગ્રંથ; (પુરાણનાઅરાડભાગછે)
રામાયણ (સ) રામનીકથાનુ પુસ્તક
માહાભારત (સ) ભારથની કથાનુ પુસ્તક જેમા પાડવ કૈરવની મોટી લડાઈ છે તે
કવીતારૂપ (સં) કવીતાને આકારે.
પુસ્તક (સ) ચોપડી
તરજુમો (આ) એક ભાષામાથી બીજી ભાષામા ઉતારો કરવો તે; ભાષાંતર
બૈબલ (આ) ખ્રીસ્તી ધર્મ પુસ્તક.
દોષ (સ) ટંકો.
આસ્થા (સ) ભાવ.
ચાહના=ચાહ; પ્રીતી.
બળાત્કારે (સ) જોર જુલમથી.
કુશળ (સ) માહીતગાર આરામ.
સાધારણ=ગમે તેના મ-

...ર ૧૦.
નઠારી=ખરાબ
મના (અ) બંધી
વીધવા (સ) રંડેલી સ્ત્રી ગાં-
ડી રાંડ
નાતરૂ =વરને છાંડેથી અથ-
વા તે મરી ગયેથી બાય
ડીએ બીજો વર કરવો તે
અથવા વરે બીજી બાય
ડી કરવી તે
વીચારવંત (સ) ડાહ્યા
નાખુશ (ફા) દલગીર
જજીઆ (અ) વાગડી વેરો
માથાદીઠ કર
જાત્રાળુ (સ) જાત્રાવાસી
કર=વેરો

પાઠ ૩૦ મો.

જમાબંદી (અ ફા) વસુલ
વસુલાત
પ્રત (સ) જાત, ટુકડી નકલ
ખુનાસો (અ] ખુટ, બાકી
સમસણ,
સવીસ્તર (સ) વીસ્તાર સ
થે, વીગતથી
તાબુ= કબજુ થયેલું
પ્રધાન (સ) વજીર
રૂપ (સ) રંગ, ગત
છુટ=જવાદેવું, બાકી
મોહલત (અ) મુદત
શીરસ્તો (ફા] ચાલ
મુદત (અા) ઠરાવેલો વખત
પરગણા=તાલુકા
દામ (હીં) પૈસો.
મુખી પટેલ=ગામનો મોટો કા
જ ગી ગામમાકર નાહરનો
ફોજદાર (ફા) ફોજનો રાખ
નારે, કે ટવન
હકીકત (આ) હેવાલ,
બીના
શોભા (સ) દબદબો
પથારો=પડાવ, મુકામ
પોશાક (ફા) પેહેરવેશ, પેહે
રેલા લુગડા
યુરોપીયન (અ) અંગરેજ,
યુરોપના રહેવાસી

પાઠ ૩૧ મો.

અવર=બીજા, બાકીના
ચહલ=ચાલતા
મૃગશર (સં) પાંચમું નક્ષત્ર
(તે હરણના માથા જેવું
ઘણું તારાનું હોય છે.)
પાસ
બોજ (હીં) બોજ:
માસ (સ) મહીનો.
ઠામ (સ) ઠેકાણું; જગો
અંત (સ) છેડો છેવટ
રોજ [ફા) દીન; દીવસ.
સંક્રાંત (સ) ઉત્તરાણ
રવી (સ) સુરજ
ભ્રાંત (સ) વહેમ; શક.
ગર્જે (સ) ગાજે
ઘમઘોર=ચડી આવવું
આછાદે (સ) જતુ રહે, ઓ
છુ થાય.
ઉજળી (આ) ઉજળું
સત (સ) વંશ, શકલ
મળીએ=મળવીએ
સંવત (સ) વીક્રમનું વર્ષ.
વીક્રમ (સ) ઉજ્જન નગર
નો રાજા.
શાલીવાહન (સ] પૈઠણનો રા
જા, જેનાથી શક ચાલ્યો તે

(કવિતાની સમજુતિ.) (૪)

અંગ્રેજી વર્ષનો પેહેલો મહિનો જાનેવારી જાણો, પછી બીજો ફેબરવારી આવે, તેમજ ત્રીજો માર્ચ, પછી એપ્રીલ, પછી મે, ને પછી જુન, ને જુલાઇ આવે (૧) એના પછી આગષ્ટ મહિનો આવે, પછી સપ્ટેમબર સુખનું ઠેકાણું જાણવું (શરદ ઋતુ બેસેછે,) પછી અકટોબર મહિનો, ને તેની આખરે નોવેમબર મહિનો આવે. (૨) પછી છેલ્લો મહિનો ડીસેમબર જોઇને, તું અંતરેખથી તેની તપાસ કર, તો માલમ પડશે કે બધા મહિના મળી એકઠા

ફૂમા ૩૬૫ દિવસ થાય છે (૩) ચોથો, છઠ્ઠો, નવમો, ને અગ્યારમો એ-ટલે (અપ્રીલ, જુન, સપ્ટેમબર, ને નવમબર,) એ ચાર મહિના ત્રીસ ત્રીસ દહાડાના છે, તેમ બાકી જે રહ્યા તે બધા એકત્રીસ દહાડાના છે, પણ પણ તેમા બીજો મહિનો ફેબરુઆરી ફકત એકજ ૨૮ દિવસ છે (૪) ઈસવીસનનુ ચોથુ વર્ષ એટલે જેને ચારે ભગ્યાથી કઈ વધે નહી, એવા વર્ષનો બીજો મહિનો ફેબરુઆરી આવેછે, તેનો એકદહાડો વધી તે વર્ષમા તેના ૨૯ દહાડા થયછે (૫) નવુ વર્ષ બેસે તે મહિનામા એટલે જાનેવારીમા બારમી તારીખે મકરસંક્રાંતી આવે છે, અને જુન મહિના-ની પાચમી તારીખે સુરજ મઢગશર નક્ષત્રને જઇ મળેછે એમા કઈ સંદેહ નથી, એટલે (એ તારીખે એ નક્ષત્ર બેસેછે) (૬) મે મહિનામા તાપ ઘણો પડેછે, જુનમા વરશાદ ઘનઘોર ચઢી આવીને ગાજેછે, તેમ અ-કટોબર મા પાણી ને વરશાદનુ જોર નરમ પડી જાયછે (ચોમાસુ પુરૂ થા-યછે.) (૭) ઇસવીસનના વર્ષના આંકડામા ૫૬ ઉમેરીને સરવાળો કરીએ. તો વિક્રમનો સંવત આવે એવો વિવેક છે (૮) તેમજ એ સંવત વિ-ક્રમના વર્ષમાથી જો ૧૩૫ બાદ કરીએ, તો ચૈત્ર મહિનાથી વર્ષ ગણાય એ-વુ શાલીવાહનનુ વર્ષ આવેછે. (૯). આ સારા દસ દેહગ, દખાતગામે અ-મદાવાદમા રહીને સધવાને કામે લાગે એવી રીતે વિગતવાર બનાવ્યા છે (૧૦.)

પાઠ ૩૨ મો.

જુઠ=જુઠી વાત, જુઠ્ઠાણુ

પતંગ (હીં) માણસના આ-કારનો મોટો કનકવો.

કનકવો=કનકુઅ; નાનાપતંગ

ઉતરાણ (સ.) મકરસંક્રાંતી

બાહે=ધ્યાન; અમલ.

ગગ્ગુ=વાડકા જેવુ મીઠું બા-કાચાણુ વાસણ.

ગુનેહ (ફા.) અપરાધ.

બાદ (અ.) જુદા કરવે.

ઉનદુ=નીરદુ, ઉપું.

પાઠ ૩૩ મો.

આરોગ્ય (સં) કુશળ; સા-જીવરૂ

સરદી (ફા) ભીની હવા

સુખાકારી (સં) સુખચેન

ચુઆ (હીં) ભોંગમાથી વ-રસાદનુ પાણી ગળેછે તે

ફેલનાર=ફેલાર.

તાડકા=બગુકી કે તાડના પાંતરા.

ઢાળ=ઢગાણ, ઢોળાણ.

આજુબાજુ=આસેપાસે.

ગંધાતા (સં) વાસ મારતા; ધીમ ગતાં.

ઓગળજેમે=એકાએક.

છાપરો=શીળો

રગ=સગવડ; સુગમતા.

દુરસ્ત (ફા). ઠીક; સારૂ.

પાઠ ૩૪ મો.

આરોગ્યતા (સં) સુખાકારી કુશળતા.

સંરક્ષણ (સં) બચાવ
બદારેહ (ફા) કરી નહિ રાખવાને
અગત્ય (સં) જરૂર
દરીદ્રી (સં) કંગાલ, દળદરી.
રોગીષ્ટ (સં) રોગ ઉપજે એવો
સાધન (સં) ઉપાય
તનદુરસ્તી (ફા) શરીરની સુખાકારી, શરીરે કુશળતા
સ્વરૂપ (સં) રૂપ
નર્વા=સુખી, નીરોગી
અર્થ (સં) માએનો
આજારી (ફા) માંદા
મંદવાડ=બીમારી
ગુણકારી (સં) ફાયદા કારક
ગૂણ કરે એવો
ખોરાક (ફા) હમેશા ખાવાનો પદાર્થ
સુઘડતાઈ=ચોખ્ખાઈ
કસરત (આ) મેહેનત જેઇ શરીરને વાળવુ તે
પળ (સં) પલક, ઘડીનો સાઠમો ભાગ
માફકસર=જોઈએ તેટલુ
બાદ=વાદી, અજીરણ
નીર્મળ (સં) ચોખ્ખુ
ખાળકુવો=સડાસનો કુવો
તનદુરસ્ત (ફા) શરીરે સારૂ; શરીરે કુશળ.
ખસ=મેળ; ખુજલી
ભેજ=ભીની હવા ભીનાશ.
એઠવાડ=એઠાં વાસણ જે-
મા નાખ્યુ ખાધુ હોય તે.
ગંદવાડ=ગંદવાડો.
મધ્યમ (સં) સાધારણ
પરસેવો=પસીનો, શ્રમ
અવયવ [સં] શરીરનાભાગ
શ્રમ (સં) મેહેનત, કષ્ટ
જડ=મુર્ખ; ઠોઠ

પાઠ ૩૫ મો.

મરકી=મરવાનો રોગ. કોગળીયુ, મોટાઈનુ નામ)
શીળી=શીતળા, શૈવડ
અતીસાર (સં) વારે વારે ઝાડો થાય તે રોગ
ત્વચા (સં) ચામડી
મુખ્યત્વે (સં) ઘણુ કરીને
કાયળીઓ=અધ આક
કુવત (આ) જોર
જાળવવા=સાચવી રાખવા
યોગ્ય (સં) ઘટારત
હુકળી=ગરમી રેહે એવી,
સાવચેત=હોશીયાર.
ઝાડો=અવવાનું
ઓશડ (શ) દવા; ઔષધ
હનઓક=હનવા ઓકવાનો રોગ, કોગળીયું
વ્યાપવો (સં) પસરવો, ફેલાવવો.
તેજાનો=મશાલો
ઉકાળો=કાવો, ઉકાળેલીવસ્તુ
શેક (હી) દેવતાની ગરમી
હુશીઆર (ફા) માહીતગાર, કાબેલ.
વૈદ=દેશી હકીમ, ઓસડ કરનારો
ઓરી=ઝીણા ઝીણા શૈવડાના દાણા
અછબડા=નાના શૈવડ.
મરજ (આ) રોગ
ઉજાગરો=આખી રાત જાગવુ તે, જાગરણ.
ગંદકી=નઠારી ગંધ.
લગોલગ=પાસે
ઢુંકડાઈ=નીકડાઈ.
ઉથલો=ઉછાળો.

પાઠ ૩૬ મો.

પેગંબર (ફા) મુસલમાનનો ધર્મ દેશક
અવ્યવસ્થા [સં] ગેરબંદોબસ્ત; બરાબર ગોઠવણ નહી તે
ઉજડ=વસ્તી વીનાનો; લોકનો આવ જાવ નહી તે
વનસ્પતી (સં) ઝાડ છોડવા વગેરે લીલોતરી.
વીશાળ (સં) લાંબુ પોહોળુ મોકળુ
ટોચ=મથાળુ; ઉપલો ભાગ.
મેઘ (સં) પાણીનો માફ.
લગભગ=સુમારે; આશરે.
મહાસાગર (સં) મોટો સાગર; મોટો દરીયાવ.
મૂળ (સં) જે પરવતમાંથી નદી નીકળે તે જગા.
[illegible]

તાખીરીઓ=તાખી ના ગ ગ જેવા
પ્રખ્યાત (સં) નામીચુ
ઊંચા=મોટા આનંદના
ફુટડા=રૂપવતી, શોભીતી, ખુબસુરત
વ્યસન (સં) ટેવ, લત
પદની (સં) હોદ્દો, દરજ્જો
લડવૈય=લડાઈઆ, જોદ્ધા
પ્રસીધ્ધ (સં) નામીચા
આહ્લાદકારી (સં) સંતોષ ઉપજે એવી
રસાળ=રસવાળી ફળદ્રુપ
પ્રાચીન (સં) જુના
કાળ (સં) વખત, યુગ
વીખ્યાત (સં) નામીચા, પંકાયેલા.

પાઠ ૩૭ મો.

નહોર=નખોરીઆ, નખ
ક્રૂર (સં] નીર્દય, ઘાતકી
સાહેબ (આ) ટોપીવાળો અંગ્રેજ.
ભેળુ=સાથે; એકઠું
દુઃખ [આ) દુઃખ
મેના=મધુર રાગનુ પક્ષી
બાથ=કઠ્ઠ ચાંચ છાતી સાથે બઝાડી હાથે કબજામા લેવી તે.
મદારીઓ=મુજી ખેલ કરનારા; બાજીગરો.

પાઠ ૩૮ મો

મરણ (સં) મોત
ભય (સં) બીક, ડર
મજાના=મેવાના ગણતી કરવી
કંથ (સં) વર, ધણી
ખાનગે (આ) ગલત ભડકા
જમ (સં) યમરાજના દૂત
શ્રીફળ (સં) નાળીએર
ઠઠડી=માટનાં, કરકટી
કાઠ (સં) લકડા
ભગત (સં) સેવક, ભક્તી કરનાર
ચ મખા (ક) ઇના રાગથી ઊંચે સાદે ગાવાનીકવીતા
રેનાસ (સં] દમ, નાસ
સગાઇ=સંબંધ, વળગણ
મંગળ [સં) લગ્ન વખતનુ ચોગાનુ ગીત, કલ્યાણ
બેની=બેહેન, ભગની
બંધવ (સં] ભાઇ
ભીડ=આપદા
અડશે=અડકશે
અભડાશે=અપવીત્ર થશે અડકાઇ જશે
ચતુરાઇ (સં) ડાહાપણ
નારી (સં) બાયડી, સ્ત્રી
અંતે [સં) છેલ્લે, મરતી વખતે
અળગી=આઘી
વળાવી=વદાય કરી.
પ્રાણીઆ (સં) જીવડા, જીવવાળા પશુ; મનુશ્ય.

કરતાર=પેદા કરનાર.
સ્વપ્નું (સં) ઊંઘમા જે ખોટું ચેન ઉપજે તે.
સંસાર (સં) દુનીઆ, જગત
દોલત (આ) પૈસો ટકો ઘરેણા ગાઠા.
પરીવાર[સં) કુટુંબ, કબીલો
ગડા=માળ.
અજબ (આ) ઓર તરેહના અજાએબ જેવા.
ગોખ=ગોખલો
જળપતી (સં) જળના ધણી; લાખો રૂપીઆની મીલકતવાળા, જેને ત્યા છપ્પર જુગળ વાગે એવા
સાર=સારણા; આગણા.
ફુલડા=ફુલ; પુષ્પ
પોશાગ (ફા) જામ, સાજ.
સેજ (સં) ઢોલીઓ
કુંવાર (ફા) કીસમ
ગાળે=નીગળાને
સમસાન (સં) મસાણ કાઢો
ચેહ=ચીતા
ખડકી=ગોઠવી; સીંચી.
અગ્ની (સં) દેવતા
ઝરે=નાશ, ઝરપે.
અંગાર=સળગેલા કોએલા; ગારા
સ્નાન (સં) નાહાવું.
વીસારે=ભુલી જવું; વીસારી મુકવું.

(કવિતાની સમજુતિ.) (૪)

જ્યા લગી આપણા ખોળીઆમા પ્રાણ છે ત્યા લગી ખોળીઆને ને પ્રાણને સગપણ છે, પ્રાણ ગયા પછી ખોળીઆને જરાવાર પણ ઘરમા રાખતા નથી જીવતો હોય છે ત્યારે બાપ કહેછે કે મારો દીકરો, ને મા મમતા રાખે છે, તેમ બેહેન કહેછે કે મારો ભાઈ તે કદી આપદાનો વખત કામનો છે, અથવા (આપણો ભાઈ તે આપદાની વખત ભાઈ કહેતો આવ), એવી રીતે જીવમા શ્વાસ છે ત્યા લગી સગપણ છે (૧) આંગણાને સારી રીતે લીંપ્યું (ચોકો કીધો,) ને દેહમાથી આત્મા જતો રહ્યો તેથી દેહને બાળી મુકવા સારૂ બાહાર લઈ જવાનો વખત થયો, ત્યારે લોકો કહેછે કે ભાઈ તમે અડકતા નહી તમે અપવિત્ર થયો એવી ચતુરાઈ કરેછે, કેમકે હવે જીવ જતો રહયો માટે જ્યાલગી જીવ છે ત્યા લગીજ સગપણ છે (૨) જ્યારે બાપડાનો ધણી જીવતો હોય ત્યારે તે બાપડી તેને જરાએવાર મુકી મુકે નહી, ને જ્યારે તે મરી ગયો ત્યારે તો વેગળી રહીજ, ને બીજા ભગત કહે કે તને મનાણુ કાંઈ વહાલ કીધા પછી થોડી મુદતે તુરત બીજા સાથે સગપણ કરીને ગઈ, ત્યારે જુઓ કે જ્યા લગી જીવ છે ત્યા લગીજ સગપણ છે! (૩)

હે જીવડા, હે આત્મા! તુ પરમેશ્વરનુ સ્મરણ કરી લે. આ દુનિઆ તો એક સ્વપ્ના જેવી છે માયા પુંજી ને માલમતા છોકરા છૈયા ને કુટુંબ કબીલો, એ બધુ મુકીને તમે એક દાહાડો ચાલ્યા જશો, ત્યારે જમનો તમે માર ખાશો માટે હે જીવડા તું પરમેશ્વરનુ સ્મરણ કરી લે, કેમકે આ દુનિઆ તો એક સ્વપ્ના જેવી છે (૪) મોટા મોટા ઉંચા અટારીવાળા માળ ને અજબ તરેહના ઝરૂખા કે જેમા ગોખ (બેસનો) પાર નહી, તેવા તેનાને મોટા લક્ષાધિપતિ મુકીને ચાલ્યા ગયા ને તેના બાંધેલા અમલો રહી ગયા, માટે હે જીવડાંઓ (૫) જીવ વગરના ખોળીઆપર નાંખેલા ફુલ કફન થાયછે ને ઉચકવાને ચારે છેડે ચાર બાજુએ ચાર નાંળીએર લટકે છે, પછી તે ખોળીયાને સારી રીતે ખાટલીમા બાંધીને પછાડી રામ રામ કરીને બુમો પાડેછે, (એટલે જીવ મરી ગયો હવે તેનો ઓદ્ધાર

કરો પણ હેાે તે શું થય)। માટે કે જીવડા૦ (૬) જ્યારે જીવતો હતો ત્યારે તો ટોણાઓ અને તેપર તગાડ નાખ્યા વગર મુતો નહી, ને હજારો તરેહના હુલ્લડ ઉઠાવતો, પણ જ્યારે દેહમાંથી આત્મા જતો રહ્યો ત્યારે તો દેહને નકામાને જેમ લુહાર લોઢાને ગાળે તે પ્રમાણે બાળી મુકવાના, માટે કે જીવડા૦ (૭) પછી મશાણ કાંઠે જઇને ચેહ સીંચી તે મુડદા ઉપર લાકડાનો ભાર મુકેછે પછી આગ મુકીને આખા દહાડો એટલે બધું શરીર તવાઇને બળી જાયછે માટે હે જીવડા૦ (૮) મડદુ બળી ગયુ કે બધા બાયડા ને ભાયડાઓ મળી નદીમાં નાહાવાને (પવિત્ર થવાને જાયછે;) પછી નહી ને ઘેર આવી બીજે ભજન કરે કે દસ દહાડા સુધી રડી કુટી તેને વિસારી મુકયો (એટલે મ નારો તો મુઆ એમ કહી બેસી રહેછે) માટે કે જીવડા તું પરમેશ્વરનું સ્મરણ કર્યા કર (૯)

પાઠ ૩૯ મો.

જાહાંગીર (ફા) જહાં તે દુનીઆ, ને ગીર જીતનુ- દુનીઆ જીતની તે, દુનીઆ જીતનારો, (શ્રી નામ)
ધુડ=ગમાણુ, હરકત
ચીંગારીને=દુખ દઇને
લગ્ન (સં) વીવાહ.
વૈર (સં) દુસ્મનાઇ, અદાવત
ઘાવ=ઘવાડનારી સ્ત્રી
નોકર (ફા) ચાકર
રૂપ (સં) કાંતી; સ્વરૂપ.
ખીલતું=દીપતુ, શોભતુ.
જનાનખાનુ (ફા) બાયડીઓને બેસવાનો જુદો મુકામ.
શાદી (ફા) લગ્ન
મરજી (આ) ઇચ્છા
નશો (ફા) કેફ
ગજની (?) રાજગાદીનું મોટું શહેર
લશ્કર (ફા) ફોજ; સૈન્ય

પાઠ ૪૦ મો

વાહાલો=પ્યારો
શાહજાદો (ફા) બાદશાહનો છોકરો
ગણો=રાજા.
થરકવે=હરકવે, હલાવે.
કીરતી (સં) સારા કામની પ્રસીદ્ધી, વખાણ
શાહ (ફા) બાદશાહ, રાજા, શાહુકાર.
બેનામ (આ) ઇલકાબ; ઉપનામ.
અધીકાર (સં) સત્તા, દરજ્જો, અખત્યાર
અરેબાઇ=ભીનો શોર
લાચાર (ફા) નાચાર; બે બાજ
કબજો (આ) હવાલો
બાદશાહી (ફા) બાદશાહની.
હત્યા (સં) ઘાત, મારી નાખવું તે
નાઠરે=પત કરશે.
ભાલો=સારો.
બેદણી=મુખ કાહાડવા, નીચા કરવી
સોબતી=સંઘાતી, સાથી.

પાઠ ૪૧ મો.

બળતી=દાઝતી, ચીડાતી
તોહોમત (આ) આળ; આરોપ.

હજુર (અ) રૂબરૂ, કચેરી
છાવણી (હી) પડાવ મુકામ
હલ્લા (આ) હુમલા, ચડાઇ
લથડીને=લડથડીઆ ખાઇને
જમાવ (હી) જથો, ટોળુ
કવાયત (આ) લશકરની કસરત
મચાવ્યુ=ઉભુ કીધું

પાઠ ૪૭ મો.

તરી (ફા) પાણી માર્ગે
રાહદારી (ફા) મુસાફરીનો અથવા પગ રસ્તો.
અપલક્ષણ (સ) અવગુણ; નઠારી ટેવ
રૂશવત (આ) લાંચ
એહેવાલ (આ) વીગતવાર હકીકત
રાજનીતી (સ) રાજ કરવાની નીતી
ખાન પાનાદીક=ખાવું પીવું વગેરે
દુર્વ્યસની (સ) ખરાબ લતવાળા
હકુમત (આ) હાકમી
ઇજારદાર (આ ફા) ઇજારો રાખનારા
રૈયત (આ) પ્રજા
તખ્ત (ફા) રાજઆસન
વૈભવ [સ) સુખ
લક્ષણ (સં) આચરણ, ગુણ
અમીર ઉમરાવ (આ) મોટા માણસો

અતીશય (સ) ઘણુજ.
ફટકા=ચાબખા, કોરડા.
દુરાચરણ (સ) ખરાબચાલ
વીનયી (સં) વીનય કરનારા, માન મરજાદા રાખનારા
રૂશવતખોર (આ) લાંચીઆ, લાચ લેનારા
ઠાઠ=દબદબો, દોર
ગેરહકુમત (આ ફા) હકુમત નહીં તે, અંધેર કારભાર
શુરાતન (સં) બાહાદુરી
ઠાલુ (હી) અકરાન
અતડો=હઠીલો આડો, કોઇનુ માને નહી તે
કરેલ=મગરમ
મલકતુ=હસતુ
બુદ્ધીવાન (સ) અક્કલવંત બુદ્ધીમાન

પાઠ ૪૩ મો.

વરૂ=ખોણી માંસ ખાઉ નાના વાઘ જેવુ જાનવર
ડીંખે=નખ, ઝરી
કીનારીઓ=બન્ને બાજુ નકશી
મહાજુ (ફા) ઢોર, ધતુર
મેંહુ=ગેંહુ
ચમકી=ભડકી, બીવડાવવુંને
મોટેલુ=મો ધાસેલુ
પતગુજી=શીખી
દાવ (હી) લાગ
મુરબ્બી (આ) મેહેરબાન

નીરપરાધી (સ) ત સીર થી નાનુ બે ગુના
ખોટ=તોટો, નુકસાન

પાઠ ૪૪ મો.

તીરકસ=આડ કાપતી લટી.
વરતુળ (સ) કુંડાળુ ગોળ ચક્ર
લંબ (સ] એગમ સમાણ આણનારી લટી
પરીઘ (સ) ઘેર
કાટખુણો=લંબ લટીથી થયેલો ખુણો
વ્યાસ (સ) મધ્ય; રેશા
સમાંતર (સ) સરખુ અંતર. (સમ—અંતર.
અંડાકૃતી (સ) ઇંડાના જેવો આકાર
વક્ર=વાંકી લીટી
આકૃતી (સ) આકાર
ચોરસ (સ) ચોખંડી
લંબચોરસ (સ) સમાંતર બે બાજુ ચોખુણ સમાંતર બાજુ ચોખુણ=સામ સામેની બાજુ સરખે અંતરે હોય એવી ચોરસ આકૃતી.
ત્રીકોણ (સ) ત્રણ ખુણાની આકૃતી.
અર્ધ વરતુળ (સ) અડધુ ગોળાકાર.
લંબ વરતુળ (સં) ઇંડાના જેવો આકાર.

પાઠ ૪૫ મો.

અવગુણ (સં) ગુણના બદલામાં નઠારૂં કરવું તે ગેરફાયદો
ગુલતાન (ફા) મચ્યા રેહેવું ચકચુર થવું
નરેશ (સં) રાજા, માણસનો જે ધણી તે નર—ઈશ)
જુગન (સં) ધુરડીનું તળીયું
જામ (સં) દન, પ્યાલું, લગુ કનક
ખાટવું=કમાવું, લાભ ક
લાણું=તેડે, આખડ
ખાનપાન=ખાવું ને પીવું
ગાનતાન=ગાવું ને તાલ દેવો
નાદાન (ફા) કમ સમજનો. છોકરવત
વેષ (સં) રૂપ, ઘાટ, ઢોંગ
બેશ (ફા) સારા
[illegible]ર (સં) માથું
કેશ [સં) વાળ, વાન

લવલેશ (સં) જરા; થોડું
નભે=ટકે, નીભે
સભા જ (સં) સભા
સરતાજ=શોભી
દગલબાજ (ફા) દગાખોર
તાજ (અ] મુગટ
હાટ=બજાર, દુકાન
વામટ=પૈસાનું ઝાડ.
ઢાટ=જુલમ, ગજબ
ધનઝાડ=પૈસ ને મળે
શાખસાખ=[illegible]
અજાણ (સં) અજાણ્યો
પ્રમાણ (સં) માપ, ગુણ
માણસાણું=જાનઝાડ, માણસાઈપણું
હાણ=નુકશાન
રળીઆત=ખુશ.
ઠગ=ઠગારે, ધુતારો
હામ=હીંમત
સુકીર્તી (સં) સારી કીર્તી, સારી આબરૂ

પંકાય=નામીચો ગણાય.
દરીદ્રી (સં) કંગાલ
મત્સર=અદાવત
જાર (સં) વ્યભીચાર
અવતાર (સં) જન્મ
ખાળજે=કાઢી નાખજે
જાળવજે=સાચવી રાખજે.
જંજાળ (સં) ખટપટ ધરકે વંચા શમ થી, ગુંચવાડો
પાવક (સં) પાળનાર
દીનદયાળ (સં) ગરીબપર દયા લાવનારો તે ઈશ્વર.
પ્રબળ (સં) જોરાવર
બુદ્ધબળ (સં) અકકલનું જોર
ફાવળ=ફાવનહી તે
ભૂતળ [સં) જમીનનું તળીયું
ચતુર (સં) હોશીયાર, ચાલાક
સકળ (સં) આખું; સંપુર્ણ
અચળ (સં) ખસે નહી એવું હમેશા કાયમ

(કવિતાની સમજુતી.) (૫)

ખાવા પીવાનું જે જેને ભાન, ને ગાન તાનમાં જે મચ્યો રેહેતો હોય અને પોતામાં સાર નહી હોય તે ઘણા કહે કે હું વિદ્વાન છું એવાને નાદાન સમજવો (૧) માથાના વાળ સારા ચોળી ઓળીને જેણે રાજાનો વેષ ધર્યો, પણ મુજબ જરાઅંત મે નહી હોય તો, એ વેષ હમેશા નીભનો નથી. (૨) જે માણસ રાજ સભામાં જઈને આજે ને આજે હું આબરૂ મેળવું એવું ઇચ્છે, પણ પછી તે પતનજથી કામ કરે, તો માથાનો મુગટ દગાખોર કહેવાય—એટલે (તે દગાખોરનો ઉપરી છે એવું સમજાય) (૩) વાટમાં જઈને દુકાન માંડે, ને ધન મેળવવાને વાસ્તે હાટ ધરે, પછી જુઓ

કાટલે નફો મેળવવા જાય તો, ધનને સાટે જુલમ થાય (એટલે પકડાય તો શિક્ષા થાય) (૪) જે માણસ મનમા શાણપણ નહી આણશે તેને અજાણ્યો સમજ્યો, ને જે માણસાઈ‌પણુ નહી રાખશે તેને નફાનુ નુકશાન સમજવુ (૫) ન્યાત જાતમાના કોઈનુ માઠુ કરવામા જે રાત દહાડો ખુશી હોય, તે માબાપની ભાત ભાતની સારી વાત (શીખામણ) માને નહી (૬) ગામે ગામ ઠગબાજીના કામથી, બધે ઠગનુ નામ ફેલાઈ જાય એવી રીતે મુરખનો રાજા હીમ્મતથી પૈસો મેળવે (૭) સારી આબરૂ મેળવી હોય તે જતી રેહે, ને ટેક કરી મનમા મગન થય, તે ટગ ટેક કરે ને રાજાને ફગાવે તે વખત તો માન મેળવે, પણ અંતે તે ફજેતી થય (૮) ઘણી અહેંકાઈ કરનારો સખસ, અને વ્યભીચારનો સદા રંગ બંનેનો અવતાર લઈને પાપનો ભાર ભારે (પૃથ્વી ઉપર નકામો બોજો થઈ પડે તો તેમા સર કાહાડે નહી (૯) કે બાળક તુ ખરાબ ગુણને બાળી નાખજે, ને આ દુનીઆની જંજાળથી સલાહ નાખજે તો ગરીબ પર દયા લાવનારો તારૂ રક્ષણ કરનાર જે ઈશ્વર, તે તારો મરણનો બી મટાડશે (૧૦) બળવાન બુદ્ધીનુ જોર, ને કળાય નહી એવુ શરીર, અને પછી કંઈ જે પૃથ્વી ઉપર છે, તે બધુ દલપતરામ કેહે છે કે વાદળના જેવું નાશવંત છે, પણ હમેશા કાયમ રેહે એવુ નથી (૧૧)

પાઠ ૪૬ મો.	ઘણાના ઘરેણ; માટી હવેલીઆ	વાદળી
ગ્રાનેટ (અ) એક જાતનો પથ્થર	વાવરેછ=વાપરેછે	છાગ=નાની નાની ગોળીઓ
પાવાગઢ, આબુગઢ, ગીરનાર } ગુજરાતમા પર્વતો છે	કુડ (સ) છેતરી બાંધેલો ગામ વેહેતો ઝરો	સામક્ષાર (આ) એક જાતનો ક્ષેરી ખાર.
ઓપ=ચળકાટ, નુર	પાઠ ૪૭ મો.	મળવણી=બેગ
બળતણ=બાળવાના લાકડા છીંટણા.	ગ્રેટબ્રીટન (અ) અંગ્રેજ લોકોનો દેશ, (ઇંગ્લંડ સ્કોટલંડ, ને આયર્લંડ મળી થયલો)	ચાળણી=ચાળણી
સબુ=સબુ, સમજુ	આસમાની (ફા) ભુરો,	વાપ=ખપ
ઇમારતો (આ) ઊંચી બા-		વીલાયતી=વીલાયતમા બનેલ, (અંગ્રેજી)
		પાઠ ૪૮ મો.
		રેશમ (ફા) વસ્તુ; કીડાના

દેશના
શેહેનશાહ (ફા) મોટો પા૬શાહ
અમલવાનો (ફ) અમલમાં લાવવાને
અખત્યાર (અ) અખીકાર, સત્તા
ધાગણુ (સ) ગરેનો, ગીત
કારભારીઓ (ફ) કામકાજ કરતા, મુખી
છક=અજબ, દીંગ
કીચડ=કાદવ
ટેકટ=એક જાતના પક્ષી
ડુબકી=બુડકી
મછી=નાની હોડી

પાઠ ૪૯ મો.

કત્થ્યાનજ (શ) કોઈ વખતનું જળદલે.
બંડી (હી) બદન
ચંગા=ચણીઆ જેવુ ઘેરવાળુ ઝુલતુ સીવેલુ લુગડુ
તાલેવર (ફા) પૈસાદાર
ભુષણ (સં) શણગાર
કચકચાવીને=તાણીને કચડીને, ખેંચીને.
વચલાં ધેના=સાધારણ પંક્તીના
નીચમ (સં) ધારો
થાણુ=ચોકી; પેહેરો
ચાપ=બાન; ખાતર
અમલદાર (આ. ફ) હુકમ ચલાવનારા.
સલામતી (અ) મુબારકબાદી
વાદળી=ધુરો, ઘેરો
સુશાભીત (સ) સારા દેખાવના, શોભીતા.
તાજ (અ) એક જાતનું રેશમી લુગડુ
નાકોરાં=કાણાં, બાકાં

પાઠ ૫૦ મો

મુર્તીપુજક (સ) મુર્તીપુજનારા
ફરંગી (અ) પારકાદેશના પર મુલકના
ફરંગાની (ફા) રજા
ધુમાડીઆ=ધુમાડો જવાનો રસ્તો કાઢાડેલા તે
ફુડકાદ=ઉગો કડકો
અમ્મર=વાળની પીછી
નોબત (અ) નગારા, ઢોલ
નિશાન (ફા) વાવટો, ઝંડો
નેડેરાં=નાકાં, નેળ.
હોહો=ઘોંકા, સોર
નમી=ચોખ્ખુ રુપુ
સ્વારી (ફ) હુમલા; ચડાઇ
સોક (સં) એક જાતનો ધર્મ (વીષ્ણુનો નવમો અવતાર)
મત (સ) ધર્મ; વીચાર

પાઠ ૫૧ મો.

મનોરંજક (સ) મનને ખુશ કરે એવુ
ચમત્કારી (સ) નવાઈ જેવી
મુહમદગીઝનીપંથ (સ) ઝીણી ચીજ મોટી દેખાય એવા કાચનો યંત્ર.
મુલાયમ=નરમ, લીસાં.
નાનીશીંક=નાની સળી
ધુસી=સોટી
કમોડાય=નરમથાય, પોચા પડે.
પીલુ=પીંટીઆં, ખારોટીઓ
દુર્ગંધ (સ) ખરાબ વાસ.
સ્થીતી (સ) હાલત

પાઠ ૫૨ મો.

ધનવાન (સ) પૈસાદાર
ધર્મ [સં] કર્મ, ધરમ
નર્જળ (સ) પાણીવગરના, (ની-જળ)
નવાણ=પાણી રાખવાની જગાતે કુવા, વાવ વગેરે
જીંગી=મોટી, મજબુત
ઔષધ (સં) દવા, ઓસડ
કષ્ટ (સ) કપીતા
ગળાવે=સાફ કરાવે
જલદી (સ) તુરત, જલદી
ધર્મશાળા (સં) પરદેશીઓ તે વગર ભાડે ઉતરવાનો મુકામ.
નીવારો=મટાડો; સમાવો દુર કરો
આદરવી=સ્થાપવી, રચવી.
ઔષધશાળા (સ) દરદીઓને ઓસડ મળવાનુ ઠેકાણું; દવાખાનુ

દુખાના (સ) દર્દી; દુખી
રોગી=દર્દી, રોગવાળા
ભીખારી (સ) ભીખમાગનાર
ગળેલ=ગળાઈ ગયલ, હાડકા નીકળેલા.
જળેલા (હીં) દાઝેલા
ઉંચારો=કાહાડો, બાતે લ

ઓ એકઠીક રો
મુખસાજ (સં) સુખનો સામાન
ગરેતો=સોધો
નઠરો=નઠારો
જમાતા=કાહાડો, જારી કરો
કના (સં) યુક્તી, તદબીર

પરલોક=પારકા દેશનાલોકો.
હોમ્સ=ઉમંગ; હરખ
ચીર (સ) ચીજ
જુગે જુગ (સ) હમેશ સુધી ભવોભવ.
જોગ (સ) વખત, દાવ.
લાના=આરીઓ

(કવિતાની સમજુતી.) (૬)

પાણી વિનાના ગામ જ્યા કે પાણી નથી એ તેવા ઠેકાણા, કુવા, વાવ, નદી, તળાવ, વગેરેને ગળાવો, તે બધા જુના હોય તેને શોધીને ફુંન સુધારો, એ ધનના ધણી એટલે (મોટા પૈસાવાળાઓ) તમારો ધર્મ છે (૧) મોટી ધર્મશાળાઓ બધાવો, કે જ્યા બિચારા ગરીબ લોકોને ઉતરવાને જગો ન હોય તે આવીને ઉતારો કરે, તેના માણસના શરીરના દુખ તમે મટાડો, એ મોટા લોકો તમારો ધર્મ છે [૨) એક લાગી પોહોળી મોટી નિશાળ બધાવો, ને નાના બચ્ચાને ભલી રીતે ભણાવો, કે જેથી આખી ઉમ્મર સુધીનો તમારો ઉતાર થાય એ મોટા લોકો તમારો ધર્મ છે (૩) એક મોટુ દવાખાનુ કહડાવો, કે જેથી કરી બિચારા દરદીઓનુ દુખ દુર થાય, રોગી બચ્ચું હોય તેને આરામ મળે, એ મોટા (૪) ભીખારીને જોઈને દયા લાવી ઓલો, ને તેને ખાવાનુ આપી ભીખારીને ભાગાડીન ગામો, પણ જેથી હજારો ઉદ્યોગનો ઉઠાવ થાય એવા કામ કરો, એ મોટા॰ (૫) જેના શરીર ગળાઈને બળી ગયેલા એવા અપંગ આવ્યા જેનાથી ધીરજથી ધંધો ધારી થઈ શકે નહી, એવા માણસના પોષણને વાસ્તે પુંજી ઘરમાથી કહાડો, એ મોટા॰ (૬) સપ કરી હરેક વર્ગને મુંઝ રીને બધા સુખનો સામાન લોકોને વાસ્તે સસ્તો કરો રોજ તમારા મનમા કંઈ પણ નઠારા વિચાર લાવા નહીં, એ મોટા॰ (૭) પારકે દેશ જઈને ત્યા દુકાન કાહાડીને જમાવો, ને પારકા લોકના હજારો યુક્તિ શીખી લાવો, મનમા ઉમંગ રાખો ને હિમ્મત મુકિ ના દેઓ, એ મોટા॰ (૮) કવિતાની યોજના (કવિતા બનાવવાનુ કામ) કવિ પાસે કરાવો ને સદાકાળ ધીરજવાન

છો એવું તમે ન મ કહેવડાવો, અને મનુષ્ય ફરીને આવો વખત તમને મ-
ળવાનો નથી, માટે દલપતરામ કવી કહે છે કે તમે સારો લાભ લઈ લેઓ
(એટલે એ વેળાના કામ કરી લેઓ,) નહી તો મુઆ પછી સઘળું ઠે-
કાણે રહી જશે (૯)

પાઠ ૫૩ મો

દુવાઈ (ફા) આણ, દુઆ
સમાધાન (સં) ઠર કઇ કા
મનો નીકાલ ગડબડાટ
મટી જવો તે
મુલક (આ) મરજાદા
ભાઈબંધ=દોસ્તદાર
પડતી દશા=નબળો દાહાડો
તોબા=કાયર
સહીત (સં) સાથે
છેવટ=છેલે, આખરે
દુકાળ (સં) અનાજ પાણી
નહી મળે એવો વખત,
નઠારો વખત
આફત (આ) દુખ
બરતરફ (ફા) નોકરીથી ર-
જા આપવી તે

પાઠ ૫૪ મો.

સબો=ફુટ, ફુટ
વીશ્વાસ (સં) ભરોસો
દોસ્તી (ફા) ભાઈબંધાઈ
મીત્રાઇ
વજીરાત (આ) પ્રધાનપણું,
દીવાનપણું.
સતપુરૂષ (સં) પેહેલો મ-
ખસ
કોલકરાર (આ) વચન સાથે
કરેલો કરાર
ખંડણી=કર, ચોથ
વધવું=ફાલવું, ચડવું

પાઠ ૫૫ મો.

હુંકાર=ગર્વ, અહંકાર
મર્દાના (ફા) મરદના
મીત્રભાવ (સં) દોસ્તીનાદાવે
ડોળ=ભપકો, ચેહેરો
યુક્તી (સં) તદબીર
મીજાજ (આ) સ્વભાવ
સ્વાર્થ (સં) મતલબ, ગરજ
દગાબાજ (ફા) દગો કરનારો
સુક્ષ્મ (સં) ઝીણી
હીમ્મતવાન (આ) બાહાદુર
છાતીવાળા
દંડકુસ્તી (સં) ભોંયપર પડી
કસરતથી શરીર વાળવું તે
શોભાયમાન (સં) રૂપાળો,
શોભીતો
પ્રમાણીક (સં) સાચો.
ઉદાર (સં) મોટા મનનો, દા-
તાર, સખી
ઉતાવળું આવવું=હરકોઈ કા-
મમા દોડા દોડ અથવા
તાકીદ કરવી તે
દારૂડીઓ=દારૂ પીનાર; છા-
કટો.
મરણતોલ (સં) મરવાજોગ
તકરાર=બખેડો
છળ (સં) દગો, કપટ
પરાજય (સં) હાર

પાઠ ૫૬ મો.

મુકાબલો (આ) મેચાજ સા-
થી સામા થવું તે મેળાપ
ધસારો=ધસાવડો, હુમલો.
ટટો=કડાકો
સ્તુતી (સં) પ્રર્થના, વખા-
ણ, કાલાવાલા
હોરો=આબારી.
તીર (ફા) બાણ
શાંકુડી=સીસે ભીઆના પી-
છાનું બખતર
મલીક (આ) ધણી
બેડીઓ (ફા) કેદીના હાથ
પગમા જડવાના કડા ત-
થા સાંકળ
આબાદ (ફા) ફળદ્રુપ, સુખી
ઠાઠ=દોર, દબદબો
ભરે=દબદબા ભરેલો.
નવેસરે=ફરીથી
મસ્જીદ (આ) મસીદ
રોજો (ફા) કબર પર બાંધે-
લો ઘુમટ.
તાજમેહેલ (ફા આ) રાજ

ગાદીનો મ્હેલ

પાઠ ૫૭ મો.

આશર=ફળ, પરીણામ
સફર (આ) વાહાણમા બેસી જળમાર્ગે મુસાફરી કરવી તે
શણગારીદુ=ઘર શણગારને શોભતો સામાન
કારીગર (ફ) કીમચી, હુનરનો જાણનાર
ઇત્યાદી (સ) એ શીવાય, એ વગેર
સરજયા=પેદા કીધા
સરજના=પેદા કરનાર

પાઠ ૫૮ મો.

ઇશ્વરપ્રર્થના (સ) ઇશ્વરની સ્તુતી સ્મરણ
ભુમી (સ) જમીન
વીક્ષણ (સ) બારીક
ભાનુ (સ) સુરજ.
ગુપ્ત (સ) છાનુ
નેણ (સ) આંખ
ગીરી (સ) પર્વત
વંદુ (સ) નમસ્કાર કરૂ
અવીનાશ (સ) જેનો નાશ નથી તે, પરમેશ્વર (અ—વીનાશ)
ગ્રહ (સ) સૂર્યની આસપાસ ફરતા તેજસ્વી તારા
ઋતુ=વખત, મોસમ
ભગવંત(સ)ભગવાન, ઇશ્વર
પ્રઉપકાર (સં) પારકા ઉપર ઉપકાર
અનંત (સ) જેના છેડો ન અંત (અન—અંત)
પરમેશ [સ] મોટો ઇશ્વર (પરમ—ઇશ)
સદ્ગુણ (સ) સારા ગુણ
કરેવ=કરે.
ઉમેદ (સ) મનકામના
અપરાધી (સ) ગુનેગાર
નાહિંજ (સ) ખરેખરા
કરગરી=કાલાવાલા કરી
સતનામ=સાચા નામે, સાચા ભાવથી
હરી (સ) ઇશ્વર, પ્રભુ
ગુફા [સ) બખોલ, પાહાડનુ પોલાણ
નીહાળતો=જોતો
વણ=શબ્દ, સુકત
કરડા=આકરા
અંજામ (આ) ફેસલો
બેશરમા=શરમ વગરના; નફટ નાહિંજ
ઠગવ (હિ) નાશવ
બનાવ=બીના, હકીકત; એહેવાલ

(કવીતાની સમજુતી.) (૭)

જે ઇશ્વરની લીલાથી પૃથ્વી, પર્વત, અને આકાશ એ સઘળુ બન્યુ તે જે (નાશવંત થી) એવા ઇશ્વરના જશને હુ ઘણો નમસ્કાર કરૂછુ (૧) ચંદ્ર, સૂરજ અને તેની આસપાસ ફરતા નાના તારાની ગતિ, અને ગત દિવસ ને રૂતુ તથા વળી ઝાડ ને જાનવરો, એ સઘળાને ઓ ઇશ્વર તારેજ બનાવ્યા છે [ ] અરે પ્રભુ તે આ દુનિયામા કેવી કેવી તજવીજો કીધી છે, તારા સમર્થ કામના ચતુરાઇમા અને તારા ડહાપણમા કશી વાતનો પાર નથી, એટલે તે બેહદ છે (૩) તારી નીતિના રાજમા હે મોટા ઇશ્વર તુ મારૂ રક્ષણ કર અને હુ નિત્ય સદાચરણથી ચાલુ એવી મારા મનની ધારણા છે તે તુ પાર પાડ (૪) હુ ઘણો પાપી જીવડો છુ, ને અવળા કામ હુ કરૂછુ, તે સર્વેથી હુ સાચે ભાવે તારી આગળ સ્તુતિ ક-

રીને કહુ છુ કે તું મને બચાવી લે (૫) હે પ્રભુ ! તે સઘળી શકિત ધરેલી છે, છેક ખુણામાં વાત બને કે દિલરૂપી ગુફામાં (એટલે મનમાં) હોય તો પણ તું ઝીણી આંખથી જુએછે (૬) જેને હું જાણું અજાણ્યું તેનો તું અજાણ નથી, મારાં છુપાં કામ તું ધારી ધારીને જુએછે=એવો તું જોરાવર જગતનો સુરજ [ઇશ્વર છે) (૭) જે જે હમેશા હું પાપ કરૂ છઉં ને નઠારા શબ્દ ઓચરૂ છુ, તે બધાને તું નોંધી રાખીને તેને વાસ્તે મારા તરફ કરડી નજર કરેછે (૮) જે મેં હમેશા પુન્ય પાપના જમે ઉધારો કર્યો છે, તે સઘળું (એટલે પુન્ય જમે થયું ને પાપ ઉધર્યું) તે મુઆ પછી તારે ત્યાં ઇનસાફમાં વસેલ છે (૯) હે મોટા બાપ (જગતના ધણી) એ મારા નિજ કામ વિષે તું માફ કર, હું શુ મોઢું લઈને આ મારા નામવાળા પ્રભુ તારા પગ પાસે આવું ! (૧૦) તે માટે હવે હું કદી પાપ કરૂ નહી એવો હું પુરો નિશ્ચય કરૂછુ, કેમકે હમેશા જાનો બનાવ જે કંઇ બનેછે તેની પ્રભુ તને પળ પળની ખબર છે (૧૧)

પાઠ ૫૯ મો.

પરાળ=ભાતનું ઘાસ.
જુગતી (સ) હીકમત.
ચાક=લોઢાના દાતાવાળું દા-
બવાનું ફરતું ચકકર.
ચુરે ચુરા=ભુકે ભુકા
બાતરી=વર્દી.
થોકડો=ચોડો, થોક.
સંચો (ફા) સંચો
બલાહીગ (અ) શહીચુસી
લેનારા.
ધા=ધાધો; હરનો
રીમ (અ) રીમ ધાબાનો કા-
ગળનો થોકડો

પાઠ ૬૦ મો.

પીનસીલ (અ) પ્રુન્શડપેન.
નવાઈ=અચરતી
ચીકણું=ઝટ ભાગે નહી તે-
વું, ચીકટવાળું
બ્લમ્બેગો (અ) એકજાતના
કોયના તથા લોઢાનો બ-
નેલો પદાર્થ
ભુંગળીઓ=બોદીઓ, ગોળી-
ઓ
માણીને=અજવાળીને,

પાઠ ૬૧ મો.

ગજવેલ=ખરૂ લોઢું
ધરી=આંક
સીડર (અ) એક જાતનું ઝા-
ડવું
સુગની (સ) ખુશબો
કરામત (સ) એ જબા, ગામ
નામ વહેરે એવી આરી
ઓભાળ=ચારો; ખાસ
ચોખંડી=ચોરસ
મુતગ=ઘેરેલું, મુગમ
વીગતવાર=વીગતની સાથે;
ત સીલથી

પાઠ ૬૨ મો.

કાનગ=ભપોદ, સત્યાનાશ.
અરસો (આ) વખત
નિગાત (સ) ચેન, સુખ
વિખેરી=પાછી હઠાવી
કીસમણી=પૂર્વ તરફની
સરહદ (આ ફા) સીમા.
તાબુકદાર (ફા) પ્રમાણાનો ધ-
ણી, માહાલનો ગણનાર
મારા=કમાઈ; મારી નાખ-

ભાર
ચડતી દશા=આબાદી
સંદેહ (સ) વહેમ, શક.
ગડબા=કોહ્યા, સડ્યા

પાઠ ૬૩ મો.

નીચાણ=નીચવું સ્થળ
અભિમાની (સ) અહંકારી મગરૂર
ચચળ [સ] હોશિયાર
ચતુર (સ) ડહ્યો
કારભાર (ફા) મોટું કામકાજ
ચોકસી (હિ) તપાસ
વનરાજ (સ) વનનો રાજા
લુટફટ=જોર જુલમથી લુટી લેવું તે
ઘાટ=પર્વત અગના

પાઠ ૬૪ મો.

છળભેદ (સ) પ્રપંચ, દગો કપટ, કુડકપટ
વાગેણું=આવ્યે
મેહેણું=વાહાલી મોકલવું તે
પોલાદ=સખ્ત લોઢું
ખંજર [ફા) કટાર, કટારી
જખમી (ફા) ઘાયલ, જેને હર કોઈ ભાગ પર હથીઆર વતી ઝટકો લેવા ગયેલો તે
ફુટ=ફુટ, અદેખાઈ
નારી=નદી, વખાર (પર ના જમા વાર માર મળેલી જગ્યા)
સચવ=સંભાળ
મિજકા (ફ) ચટુ પર સગરાખી ચલણની છાપ પાડેલી મોહોરો

પાઠ ૬૫ મો.

શિષ્ય (ક) ચેલો, વિદ્યાર્થી,
દ્વાર (સ) બારણું
તસ્કર (સં) ચોર
વણીક (સ) વાણીયો
પુરી (સં) નગરી શેહેર
અંધેરી=અંધેર નગરી જ્યાં ઇનસાફનું ઠેકાણું નહી તે
ગંડુ=ગાંડો
ટકો=બે પૈસા; ૩ દીઓ
ખાજાં=કાણાં કાણાં વાળીને કરેલ પુરી
મુરી=મગ નઠારી
ગુરૂ (સ) ધર્મ ઉપદેશક, શીખક
ચેલો (હી) શાગીર્દ.
સુખડી=કોરી મીઠાઈ.
આટો=લોટ.
આટયો=છુટયો, કમાયો.
શાહ (ફા) શાહુકાર
ન્યાય (સ) ફેંસલો
વસો=વડાવ, મુકામ
બોધ (સ) ઉપદેશ
ખાસો (આ) મજાનો
યોગ્ય (સ) બરાબર
તાજા=મસ્તા, જબરા
મુશો=માબળો
ખાતર=મોટું બાકુ
દબાયા=ફયડાયા
માત (સ) મા, માજી
પ્રભાત (સ] વાહાણું, સહવાર
ફરીઆદ (ફા) અરજ, દાદ,
ચુળી=ફાંસી
દાદ (ફા) અરજ; ફરીઆદ
ખુન (ફા) હથીયારથી મારી નાખવું તે
ઠામ=ઠેકાણું, જગો

(કવિતાની સમજુતી.) (૮)

એક અંધેર નગરી હતી ત્યાંનો રાજા ગાંડો તેથી ત્યાં રાજનું બા- બ ઠેકાણું મળે નહી, ત્યાં એક ટકાની શેર ભાજી અને ટકાના શેર ખાજાં મળે એવી રીતે બધી ચીજ એકજ ભાવે વેચાતી, તેમાં સારી કે નઠારી હોય તે વેગળી વેચતા નહી હતા (૧) તે અંધેર નગરીમાં એક ગુરૂ અને તેનો ચેલો જઈ પોહોચ્યા, તેમાં પેહેલા તો તે ગામમાં તે ચેલો

ભીખ માગવા ગયો, ત્યાં બજારમાંથી તેણે ઘોટ આણીને પેટભરી લીધી, તે લઈ આવી ગુરૂને કહેવા લાગ્યો કે હું તો આજ બહુ કમાઈ આવ્યો એવા કે (અટો અટાને બગડી બળ્યો (૨) ત્યારે તે ગુરૂએ ચેલાને કહ્યું કે હવાં આપણે એક રાત પણ રેહેવું નહીં, કે જ્યાંહાં બધી ચીજો એકજ ભાવે વેચાય છે, તો એ પ્રમાણે હવાં ચોરનો ને શાહુકારનો ઇનસાફ પણ એકજ હશે, અને ગુનાવાળાને ઘટતી શીક્ષા થતી નહીં હશે. (૩) આપણે એ શેહેરમાં એક રાત પણ રેહેવું નહીં, માટે ચાલો ચેલા તુરત આપણે બીજે ગામ જઈએ, ત્યારે ચેલો કહે કે હવાંઆ ખાવા પીવાનું પુષ્કળ મળે છે, તે મુકીને હું તો કેઉં આવવાનો નથી (૪) ગુરૂએ તેને બહુએ ઉ-પદેશ કીધો, કે ભાઈ હવાંઆ એક રાતની રાત પડી રેહેવું એ ઘટીત નથી; આખરે તે વાત ચેલાએ જ્યારે નહીંજ માની, ત્યારે ગુરૂજી તો એ-કલા તે નગરી છોડીને બીજે ગામ ગયા (૫) પછી પેલા ચેલાજી તો ત્યાં ઘણા દહાડા રહયા, ને હરામનું ખાઇ પીને ખુબ મતવાળા બન્યા, પણ ત્યાં તેના પછી કેવા હાલ થયા, તે હું કહું તે તમે ધ્યાન રાખીને સાંભળો (૬) એક વાર એક વાણીઆને ત્યાં ચાર ચોર ચોરી કરવા સારૂ ખાતર પાડવાને ગયા, ત્યાં પરમેશ્વરના બનાવથી એવું બન્યું કે ખાતર પાડતાં ભીંત તુટી પડી એટલે ચારે ચોર કચડાઇને મરી ગયા (૭) ત્યારે તે ચોરની મા રડવા થઈ કે ઉપર કહેલ ગંડોજી રાજાને ત્યાં ફરીયાદ કરવા ગઇ, ત્યારે તે ડોસીની અરજ સાંભળી રાજાએ તે શેઠ (વાણીઆને) ફાંસી દેવાનો હુકમ કીધો (૮) રાજાએ વાણીઆને કહ્યું તમે એવું ઘર કેમ બંધાવ્યું કે તે ઠેકાણે ખુન થયા, તે એકે કાલે રાતે ખાતર પાડતાં ચાર ચોર દબાઇને કચરાઇ મુઆ (૯)

પાઠ ૬૬ મો.

વાંક=તકસીર; ગુનો
અપાર (સં] પુષ્કળ; જેનો પાર નહીં.
ખોડ=ખામી; કસુર
ઉચ્ચાર [સં) વેણ; શબ્દ
પખાલી=ભીસ્તી.

લેશ (સં) જરા, થોડું
પુરપતી (સં) શેહેરનો રાજા
મુલ્લાં (ફા) વોરા લોકોનો ધર્મગુરૂ, (મુસલમાનમાંએક ધર્મની પદવી છે.)
અધીક (સં) ઘણું.
છાંડો=મુકો; છોડો.

ની ધાર (સં) નદી
ભુપ (સં) રાજા
જોગી (સં) સાધુ.
અદભુત [સં] અજાએબ
અવસર (સં) વખત
વેગે=ઝડપથી; તાકીદે.
વીમાન (સં) સ્વર્ગની પાલ-

બી, કૈલાસ વાહન	પ્રતાપ(સં)મેહેર, મેહેરબાની	અજ્ઞેલ=આગેલા
પૂર્ણ (સં) સંગમ , પુરો	આય=એમ, કલંક	મુક્તી(સં)ભવપૂરથી નીવરણી

(કવિતાની સમજુતી.) (૯)

ત્યારે વાણીઆએ બચાવમા રાજાને જવાબ દીધો કે એના કડીઆની તમામ કસુર છે, આપ જો વાજબી વીચારીને જોસો તો એ કામમા જરાએ મારી ચુક નથી (૧૦) ત્યારે કડીઆને ફાંસીનો હુકમ થયો ને વાણીઓ તો બચી ગયો, ત્યારે કડીઆએ કહ્યુ કે રાજાજી એ તો ગારો કરનારની ભુલ થઈ છે (૧૧) ત્યારે ગારો કરનારો બોલ્યો, કે પાણી વધારે પડ્યુ તેથી ગારો ઢીલો થયો, તથા એ ભુલ તો પખાલીની છે એમા મારો જરાએ વાક નથી. (૧૨) ત્યારે શેહેના રાજાએ પખાલને કહ્યુ કે તુ ફાંસીએ જાય તો હવે પછી આ ગામમા આવા ગુના થશે નહી (૧૩) ત્યારે પખાલીએ કહ્યુ કે મુલ્લા રસ્તામા નીકળ્યો તેની તરફ મે જોયુ તેથી પાણી વધારે પડ્યુ, માટે હે રાજાજી મારા ઉપરથી રીસ કાહાડી નાખો (મારો ગુનો માફ કરો) (૧૪) ત્યારે મુલ્લાજીને મારવાનો નક્કી ઠરાવ કીધો, ને શુળી પાસે તુરત તે મુલ્લાને લઇ ગયા (૧૫) તે શુળીનુ ફળ જાડુ હતુ ને મુલ્લાનુ શરીર પાતળુ (તેથી ફાંસીનો ગાળો ઢીલો પડે એટલે નીકળી જાય,) એ વાત ચાકરે રાજાને જઇને કહી (૧૬) ત્યારે રાજાએ કહ્યુ કે તમે વારે ઘડીએ આવીને પુછ્યા શુ કરો છો, જાઓ કોઇ જાડો હોય તેને શોધીને શુળીએ ચડાવી દો (૧૭) એટલે શોધતા શોધતા એ જાડા ચેલાજી હાથમા આવી ગયા, તે ઘણા દહાડાનો ખાઇ પીને શરીરે મતગાળો બન્યો હતો [૧૮] તે ચેલો તો થોડા દહાડાની રજા રાજા પાસેથી માગીને ગયો, ને ગુરૂ પાસે આવીને પસ્તાવા લાગ્યો, ત્યારે ગુરૂએ આવીને એક અજબ ઉપાયથી તેનો જીવ બચાવ્યો (૧૯) તે ગુરૂએ શુળી પાસે જઇને કહ્યુ કે રાજા કાને સાભળ, આ વખતે જે કોઇ ફાંસીએ ચડે તેને તુરત વૈમાન મળે (૨૦) ત્યારે ચેલો બોલ્યો કે હું ચડુ ને ગુરૂ કહે હુ ચડું (એમ પેલા મુરખ રાજાને સમજાવવાને ખાલી રમત કરી,) ત્યારે રાજા કહે કે બાવને શું ચડું કે જેથી મને અમરપુ--

ખર્નુ ઠેકાણું મળે (૨૧) પછી પેલા ગુરૂ તથા ચેલાને તે નગરીથી પાચ ગાઉ દુર પેહોચાડયા, અને રાજા પોતાને નામોસી લગાડીને જાતે સુળી ઉપર રહયો (૨૨) માટે જુઓ કે જે દેશમા રાજા બગેલા નહી હોય ત્યા એવા ધનલાફ થાય, તો પછી તે દેશમા સુધારો થશે એવી આશા તે કેમ રખાય ! (૨૩)

પાઠ ૬૭ મો.

ખાપરા=ચરડા વરડા
વધારો ઘટાડો=ઓછુ વધતુ કમી જાસ્તી
સંપૂર્ણ (સ) સઘળુ પુરૂ
શીલા છાપ (સ) પથરા છાપ પીલા કાગળ ઉપર હાથે લખેલુ પથ્થર ઉપરથી છપાય છે તે
ગ્રંથ (સ) ચોપડી.
લહીઓ=સારા અક્ષરનો લખનારો
નકલ (અ) પ્રત
યંત્રો (સ) સાચા.
ભીજવવાની=ભીનાવવાની
વીભાગ (સ) જુદા ભાગ, ભાગમા ભાગ કરેલા તે
શોભીતા (સ) સારા
વર્તમાનપત્ર (સ) નવા સમાચારનો છાપેલો આખો કાગળ

પાઠ ૬૮ મો.

આખરૂદાર (ફા) ઇજતવાળો પ્રકાશેલો.
બગાડ=બગાડ્યા; નુકશાન
હીજુર (આ) હીંદુસ્થાન હુકમ,
ગરદન મારવો (ફ)જબર જસ્તી કરી જીવ લેવો, દગે થી મારવો, ઠાર કરવો
ગ્રંથકાર (સ) ચોપડી
વારૂ ફલ (?) ઉજલુ, સમુ
પ્રગટ (સ) જાહેર, ખુલ્લુ
પાઠશાળા (સ) નીશાળ વીદ્યશાળા
વીદ્યાભ્યાસ (સ) વીદ્યાનો અભ્યાસ—વધારે
ફેરફરી=ઉપરો અધીકારી પોતાથી ચહડતો, વડો
મનદ (આ) પરવાનો, પત્ર
પુસ્તકશાળા (સ)ચોપડીઓનો ભંડાર ભરેલો તે, પીત ખાતાનુ
મજીસ્ટ્રેટ (અ) મોટા દરજાનો ફોજદારી અમલદાર
મકાન (આ) ઠેકાણું; ઘર
ઉધરણું=કંઇ કામ સારૂ બધાએ શક્તી પ્રમાણે પૈસા કાહાડીએકઠા કરવાને.
ભંડાર (સ) ખજાનો.
દીપયો (સં) બાળનો.
વર્ણન્યા (સ) બયાન કર્યું;થી
રતાર્થી
નાટક (સ) નચ તમાસાનો ખેલ

પાઠ ૬૯ મો.

દુર્દશા (સં) ભુંડા હાલ
કાગારૂં (અ) એક જાતનું હરણ પક્ષી.
આગુદાર=આગળવાળુ
કંદમુળ (સ) રતાળુ, શકરીઆ વગેરેના મુળ
બોજો=ભાર
ઊંચકાવે=ઉપડાવે.
કુડો=મગ ઘો.
ઠેકડો=કુદકારો.

પાઠ ૭૦ મો.

ખેદ (સ) શોક, દલગીરી.
પ્રતિષ્ઠા (સ) આબરૂ
સાધુસંત (સ) વેરાગી
સ્વતંત્રપણું [સ) આપમુખત્યારી
અભીમાન (સ) અહંકાર; મમરૂપી.
અપમાન (સં) ગેરઆબરૂ
ફકીર (આ) સાઇ.
એલચી [ફા) વકીલ; વકીલના તરફથી સુખત્યાર

મુગમદ (આ) નવગામ
મતલબ (આ) અર્થ
નીસરણી=સીડી
ચોથ=ચોથા ભાગે, ચોથાઈ

પાઠ ૬૧ મો.

વિધવા (સં) રાંડેલી સ્ત્રી
ઓઢવું=ગ્રહવું, ઢાંકવું ઉ-
ડશેલું
દગા=કપટ, છળવા
અરજ (આ) ફરીઆદ
ઉકળવું=તપવું, ઉનું થવું
પરભારી=બારશી
નિમકહલાલ (ફા) કૃતજ્ઞ
એકનીષ્ઠ
નોકરી (ફા) ચાકરી

પાઠ ૬૨ મો

રાજ્યાભિષેક (સં) રાજ્ય ક
રવાની ક્રિયા, તે કરતી મા
થા ઉપર પાણી રેડીને ક
રે છે
તુરા (સં) વાજવા, કરિતાલ
નબાહકાર (આ) મજલની આ
એશઆરામ (ફા) મોજશોખ
આમદની (ફ) રોજ
ઝરાંપ (ફા) ઇનામ, ખુશી
નેમદને કઈ બક્ષિસ આ
પવું તે
દાન (સં) ધર્મ, ખેરાત
લુટારા=ચાંચીઆ, જબર
જસ્તીથી લુટી લેનારા
ટોળીઓ=મંડળી.
ઉપશી=સીવી.

પરવારીને=નવરો થઈને

પાઠ ૬૩ મો.

કફર (ફ) લુચ્ચા, મલેચ્છ
મુન=મકુલન, ચુક
ઘોડેસ્વાર=ઘોડા ઉપર સ્વાર
થનારા
ખંડણી=દર વર્ષનો કર
ગમાડું=મોટું ખાકું.
નરચીન (સં) હનાલે
કાનત=દગા કટકા
ઝગતો=ઝગળો
ઓચિંતા=એકદમ અજાણ
પણે
ડામ=તપ ધગતા લોઢાનો
ફેંનો ચમકો

પાઠ ૬૪ મો.

પુરાણ (સં) જુનું, સોધવાની
નારો પથન
ભાગવત (સં) હિંદુ શાસ્ત્ર
નું ધર્મ પુસ્તક
પોથી=ચોપડી
ભાગીઓ=પતળો
ટકતા=નીભતા
અવના=ઉંના
ચડા ચડપ=ઝડપ ઝડી
ચાલાકી (ફા) ઝડપ, હોશિ
આરી.

પાઠ ૬૫ મો.

ખીલી=વાંસની ગોળ ઘડેલી
ગળી; ચુક
નકશો (ફા) નમો
પ્રતો (સં) નકલો.

મુકલો=અ જેવી ઝીણી છો-
નો બીનો કોલ
નમુનો (ફ) વાનગી, જોડો
(મુકાબલે મીજો
સ્ટીરીઓટાઈપ (આ) એક
વાર છાપીને પછી તેના
ઉપર રસ રેડવાથી સાથે
જોડાઇ ગયલા કાયમ હરફો-
ના એકઠા બીબા
હિકમત (આ) તદબીર.
પોતું=ભીનું ચીથરું
ગમ=બાજુ, તરફ

પાઠ ૬૬ મો.

પુટ (સં) પાન
અનુક્રમ (સં) એક પછી
એક આવે એવી જે ગોઠ-
વવાની રીત
મદ્રેસા (આ) અભ્યાસ ઠેક
ખાનદાની (ફા) હોંશિઆરી
અંબાર (અ) હથીઆર.
તગડતા=લટકતા
અમથા=એબલા, ફક્ત

પાઠ ૬૭ મો.

ફનવત (સં) કાળદરૂપ, કમ
વાળો, આબાદ
ખુબસુરત (ફા) રૂપાળા; શો
ભાવતા.
મુદતુ=પાચન થવું.
મથક=મોટું ઠેકાણું.
સભ્ય (સં) સભ્યતાવાળા
વિવેકી.
પ્રમાણીક (સં) સાચા.

જહાજો (હિ) મોટા વહાણો
કાંગી=નાળીએરની ચોટલી ના રેસા
કોપરેલ=કોપરાનું તેલ.
કપી (આ) બુદ
લીલાપીળેર=લીલું લીલું ઠ ડક ઠંડક
જવાહીર (આ) હીરા માણેક વગેરે

પાઠ ૭૮ મો

છુટક=છુટા છુટા
તળાસવુ=ચાલવુ દાબવુ
શ્રી (સં) લક્ષ્મી
પામર (સં) ગરીબ
વહાવુ=છેતરાવુ, ઠગાવુ
વામવુ=દૂર કરવુ, કાહાડી નાખવુ
ભદ્રા (સં) રૂડું ચાહાનારી સ્ત્રી, (ભદ્ર તે કલ્યાણ તે ઉપરથી ભદ્રા)
લક્ષ્મી (સં) પૈસો, દ્રવ્ય
કર (સં) હાથ
દાસી (સં) ચાકરડી
સતવીધા (સં) સાચીવીદ્યા
શીરોમણી (સં) સર્વથી મોટી મર્યાદાવાળી.
પ્રૌઢા (સં) મોટા.
સહસા (સં) વગર વીચાર્યુ જોખમવાળુ જોરસાથી ઉતાવળું
સતવાદી (સં) સાચો
શુર (સં) બાહાદુર
જશવતા (સં) માનવત, પ્રકાતા જશવાળા
પાણીઆ=પથ્થર.
કૃત (સં) કામ
કટાંને=વઢાવે, લેવડાવે
મરજાદા (સં) માનઆબરૂ
કારજ (સં) કામ
અચીત=ઓચીતુ એકાએક
વીમાસવુ=હાથ ઘસવ, પસ્તાવુ, વીચારવુ
સાધુ (સં) વૈરાગી; સત
પુન્ય (સં) ધર્મ, દાનનું આશીશ
વ્યસની (સં) ખરાબ લતવાળો
પીકણુ=નરમ, પોચો
તાતી=ઉગામેલી, ગરમ.
આથમણુ=પશ્ચીમ તરફ
ઘાવ (હી) ઘા; ઝટકા, જખમ.
દેહ (સં) કાયા, શરીર.
વાંઝીઓ=જેની સ્ત્રીને છોકરા થાય નહી તે સખસ
પ્રગટે (સં)જન્મે.
પુતર (સં) છોકરો.
રાંક (સં) ગરીબ.
ભદ્ર (સં) કલ્યાણ; રૂડું
તક=વખત, સમય.
ફળે=પ્રસન થાય
બોલ=શબ્દ વેણ
સોહે=સાજે; શોભતુ.
સુલતાન (આ) બાદશાહ
તુલે (સં) બરાબર.
નેહેવાર=વકફર આટ શાખ.
દાવાદલ=ઘણુંજ, અતુલ.

(કવિતાની સમજુતી.) (૧૦)

વિદ્યાના મોહોડા આગળ લક્ષ્મી હાથ જોડીને ઉભી રેહેછે, વિદ્યા આગળ લક્ષ્મી આખુ હોડીને ચાલી જાયછે; વિદ્યા આગળ લક્ષ્મી પગ ચાપીને તેને નમેછે; વિદ્યા આગળ લક્ષ્મી કંગાળપણાથી દાસી થઈને રેહેછે સાચી વિદ્યા એ સર્વથી મોટી છે, સાચી વિદ્યા તો ધન ઘણુએ; શામળ કહે સાચી વિદ્યા વિના બિચારા માણસોને મોટા પશુ જેવા જાણવા. (૧)

જે પુરૂષો વિચારવત છે તે વગર વિચાર્યુ (એકદમ જોરસાથી ઉ-

તાવણુ) કામ કરતા નથી, અને એવું કામ જે નહીજ કરે તે કોઇથી છે-
તરાતા નથી જે પુરા વિદ્વાન હોયછે તેજ એવું વગર વિચારયું કામ કરે
નહી, અને એવું કામ જ નહી કરે તેજ સાચા સુગ નર હોયછે; જે વગર
વિચાર્યું કામ કરે નહી તેને ફી તીવત જાણવા, ને જે એવું કામ કરેછે
તેને વાસ્તે શામળદાસ કવી એવું કહેછે કે તેને વિદ્વાન નહી પણ પથ્થર
માનવા (૨)

વગર વિચારયું કામ કરનાર કોઇ દાહાડો માથું કાપે, વગર વિચારયું
કામ કરનાર ઇજ્જત આબરૂ ખોવરાવે, વગર વિચાર્યું કામ કરનાર પોતાનો
જીવ ખુએ, વગર વિચાર્યું કામ કરનાર કોઇ દહાડો પણ સુખે નવ સુએ,
તેમ વગર વિચાર્યું કામ કરનારને ઓચિંતુ દુઃખ આવી પડે, ને એવું
કામ કરવા થકી શામળ કહે કોઇ દહાડો હાથ ઘસવા પડે (૩)

પંડીતને પંડીત મળે તો તેઓને અરસપરસ ઘણું સુખ થાય, વૈરા-
ગીને વૈરાગી મળે તો તેઓનું એક બીજાનું ઘણું દુખ જાય, ચોખ્ખા
ની સાથે ચોખ્ખો મળે તો મોટા પુન્ય બરાબર ગણાય, તેમ સાચાની સાથે
સાચો મળે તો મોટી આબરૂ પકાય, જુઠા માણસને જુઠો મળે ને વ્યસ-
નીને વ્યસની જડે, જેમા જેવ ગુણ મળતા તેવા જગતમા સેહેજ તેના
સ્વભાવથી આવી મળે (૪) વાણીઓ જેનું નામ કે તે કદી પણ જુઠું બોલે
નહી ગરમ (ઉગામી) તરવાર બાંધ્યાથી બીકણ હોય તે સૌથી પેહેલો નાસે
ઉગામી તરવાર બાંધ્યાથી મરવા કરતા પેહેલો ઘરેથી તે ચાલ્યો આવે,
ઉગામી તરવાર બાંધીને તે પોતાનાજ વખાણ કરે, અને પુર્વ તરફની પડે
બુમ તો પચ્છિમ તરફ ચાલ્યો જાય (આગળ પડયું હોય તો પાછના બારણા
લે,) વળી વાંકી પાઘડીઓ માથે મેલે (વરણાગી બતાવે) ને સાવચેત
થઇને પેહેલા ચહડી આવે, પણ શામળ કેહે જ્યારે મોટા ઘા માથાપર પડે
ત્યારે સૌથી પેહેલોજ તે નાસી જાય. (૫)

જો કોઇ ગરીબ માણસ પણ તે જીવતો હોય તો કોઇ દહાડો તેને
પૈસાનો લાભ થાય, દુઃખી કાયા અથવા કોઇ દુઃખીઆરો જીવ પણ જો
તે સલામત હોય તો કોઇ દાહાડો પણ તેનું દુઃખ દુર થાય; વાણીઓ પણ

જો તે જીવતો હશે તો કોઈ દહાડો પણ તેની સ્ત્રીને છોકરો થશે; તેમ કોઈ ગરીબ માણસ પણ તે જીવતો હશે તો કોઈ દહાડો પણ તેને સારૂ ઘરબાર મળશે, જે નર જીવતો હશે તેની સ્ત્રી નહી હોય તો કોઈ દહાડો પણ તે મળશે, પણ મુઆ પછી મળવાની નથી, માટે આ વખતમાં તમે બધી જંજાળની વાત વીસારી દો, ને એક ચિત્તે પ્રભુનું સ્મરણ કરો તો કોઈ દીવસ પણ ઈશ્વર તમને તેનું ફળ આપશે (૬)

વાણીઓ જેનું નામ કે તે જરા પણ ઓછું તોળીને આપે નહી; વાણીઓ જેનું નામ કે જે પોતાનો બોલેલો બોલ પાળે, વાણીઓ જેનું નામ કે તે વ્યાજ સાથે પૈસા આપે, વળી નામ વિંકી વાણીઆનું કે જેની શાખ શાહુકારની બરાબર છે, પણ જો તેનો વેહેવાર તુટયો તો પછી તેને ઘણું દુઃખ થાય છે, એટલે (તેને પૈસા પછી કોઈ ધીરતું નથી) (૭)

પાઠ ૭૯ મો.

પ્રકૃતી(ન) તબીયત, સ્વભાવ
દાશમવ [ન] અદેખાઈ, કીને
મચવાઅ=ઉઠાવીએ
લગ (ન) બીક, ધક
નાજુક (ફ) કોમળ, નરમ, કુમળી
પાજી=હીન, કંજુસ, દમ
ખીદમતગાર (ફ) ખીદમત-મા રેહેનાર ચાકર
ઝુન (ફી) મગદ, ઘોડા વગેરે ઉપર નાખવાનું લટકતા છેડાવાળું લુગડું
કમાએલા=જોરાવર, કસ પામેલા
ચાલાક (ફ) હોશીયાર; ચપળ.
ગણતી=હીસાબ; લેખું.
ફતન (અ) હથીઆર થી ફા-ડીન માગુ ત
મજબુતી (આ) રેઢા પુષ્ટી

પાઠ ૮૦ મો.

૭ વણી(હી) લશ્કરનો મુકામ
ડાણપન=નાગેલી
ખાતમીદાર (ન) ખબર રાખનાર
હાજી (અ) ભાવણુ, હજ કરનાર
આદરસતકાર (ન) આદરભાવ, આવકાર
ઘાટ=તેતરણુ, તોડ
ટુકડીઓ (હી) કડકા ભાગ
ધાસ્તી=બીક ડર
ફાળો=દમા ફટકાનો.
ગતી (ન) વરે હાલ
બાતમી (અ) ખબર.
ઈતબાર (આ) ભરોસો.
શોક (ન) દલગીરી.
ઈતીહાસ કરતા (ન) આગળ બનેલા વરતમાનોના લખનાર

પાઠ ૮૧ મો.

નમસ્કાર (ન) વાંકા વળીને નમવું તે
ઝમ (હી) છટા, છબારત
ખામી (ફ) ખોડ, કસુર
નીસાસો=નીસવાસ
ચગાબોર=ઝીણા ચીનાઈ બોર
છીંડુ=વાડ કે ખેતરમાં જવા આવવાનો રસ્તો; મોટું બાકું.
ચાપતા=દાબતા; ઝૂડતા

પાઠ ૮૨ મો.

આચકો=હડસેલો; ધકકો
હાજાજ=હોસ; ગાતર

ઇનસાફી (અ) બરાબર તપાસી કામ કરનારો; વાજબીની રાહે ચાલનાર
ઉપાડી=ઉંચકી, ઉઠાવી
ઠોકયો=મારયો, ઝીકયો
ઝાટા=ઝપટા; કુંડા

પાઠ ૮૩ મો.

અથ (સં) શરૂઆત
ક્ષતી (સં) ખોટ છેડો
યથાસ્થીત (સં) જેવું જોઇએ તેવું; બરાબર
અંતઃકરણ (સં) હૈયું
પરીણામ (સં) ફળ
બેવડો=બે વારનો; બમણો
વીતેલા=થયેલા; બનેલા
ટગમગ=ડગમગ, ટગર ટગર
સંઘાતો (સં) પાસે લાવતો, એકઠું કરતો
સત્ય (સં) સાચું.
આગ્રહ [સં] બળાત્કાર
સાહે=મદદ
મશ્કરી (ફા) મજાક.

પાઠ ૮૪ મો.

કાલુ મછવા=બે જોડાયલી પોલા જોડકા, જેમાંથી મોતી નકળે છે તે
રસી (હિ) દોરી, દોરડું
પાલકો=કંઈ ઉંચી ઇમારત ઉપર ચહડવાને લાકડી પાટીઆ વગેરે દોરડાથી બાંધવા તે
સંગોટા=કટકા, કાછડો
વસ્ત્ર (સં) કપડા, લુગડા
મટકીઓ=ગાગરો
મીનીટ (અ) ૬૦ સેકંડ
ચીમટા=ચાંટીઆ
ચુંટી=વીણી
વડ=જાત, વન
ઝુમખા=લુમખા
મરન (અ) મારણી

પાઠ ૮૫ મો.

શીલા (સં) પથ્થર
શ્વાન (સં) કુતરો.
પુછ (સં) ડગલો
આભ=વાદળ, ગગન
બંધ (સં) બાંધવાની દોરી
રીઝે=ખુશી થય.
ડશે=ડસે, કરડે
પુષ્પ (સં) ફુલ
તામ=અગર
પુર (સં) રેલ પાણીનું આવવું, શેલ
થોભે=અટકે
નીર (સં) પાણી
વાડ=વાડો
ખાળી=અટકાવી
લઘુ (સં) નાનું, કુમળું
કાચપણે (શી) બાળપણે બચપણે
ક્રીયા (સં) વીધી, જુગત
મેળવે=મેળવો
ડગવો=હલાવો
રહે (શી) બચે

(કવિતાની સમજુતી.) (૧૧)

મોટા પથ્થર અથવા પથ્થની ગદા કુતરાની પુછડીને માથે રાખીને, જુઓ તેને હીકમતે બતવા બાંધી લાવી; પછી તેને સીધી કરી તો પણ વાંકીની વાંકીજ, માટે જે ટેવ પડી હોય તે મટાડી કેમ મટે! (૧) ઊંટના અઢારે અંગ (શરીરના ભાગો વાંકા વળેલા છે, હો તે ઢાંકી ગયાએ તો કોહો ઢાંકયા કેમ રહે;) ભાવના નળીઆપ જુએ તો તે આકાશના તરફ નજર નાખે; માટે જે ટેવ પડી૦ (૨) જુઓ નાગની જાતની ટેવ જે છે તે કેવી છે, કે જો તે ખુશી હોય છે તો રમેછે ને ખીજવાય તો કરડેછે; હો તેને ઘણી ખુશીથી પેર પળી રાખીએ, તોપણ જે ટેવ પડી૦ (૩)

ઘણા ફુલના ઢગલામા હીંગ પડે, તોપણ તે હીંગને ફુલનો પાસ (સુગંધની
અસર) લાગતી નથી; અને તેમ કરવાને કોઇ માળી માથુ કુટીને મરી
જાય તોપણ શુ થશે ! માટે જે ટેવ પડી૦ (૪) નાખુ ચોપડાને કોયલા જે
કાળાછે તેને દુધમા ગળીને ધુઓ, તો કોઇપણ દહાડો તેની કાળી જાત
મટીને ઉજળી થવાની નથી; માટે જે ટેવ પડી૦ (૫) ઓધો પાણીનો પ્ર
વાહ જતો હોય તો તેને કોણ થોભાવી શકે ? ને ઓધો નેવના પાણી ને
મોભે શી રીતે ચડે ? એ પાણીને ખાડામા કોઇ અટકાવી રાખશે તો રેહે
શે ? (નહી,) માટે જે ટેવ પડી૦ (૬) કુમળુ ઝાડ આપણે જેમ વાળીએ
તેમ વળે, તેમ તમે બચપણે જે ટેવ મુકાય તે મુકી દો, પછી નઠારી કે
સારી, ભલી કે રેહેમવાળી ગમે તેવી હોય, પણ જે ટેવ પડી૦ (૭) તમે
બચપણમા ક્રિયા કેળવો (કામ કેળવીને સારા કામ કરો) ને તેમા ગુણ
મેળવો, ને તેમા સારી નીતી મળવા ને તમારો જીવ કેળવો; આ પાઠ સા-
રી રીતે જે ભણે તેને સારી ટેવ પડે, આ સારા છંદ કવિ દલપતરામે બ-
નાવ્યા છે (૮)

પાઠ ૮૬ મો.
રચન (ન) શોભા.
કપડા (સ્ત્રી) લુગડા
ખાંપણ=ખોડ, ખામી કસર
ચીકન (ફ) રેશમનુ ભરત
દરજી (ફા) સેરાઇ, નઇ
રોજી (ફા) રોજગાર
રકમવાર (અ) જથાબંધ
 નામટો
કમાઇ (સ્ત્રી) રળતર
લાંબો=ઊંડો, મોટો
રસ્તે (અ) ઘોડાનો સડક
 નો બાંધેલો રસ્તો
કમસમજ=ને સમજ ઓ
 છી અક્કલ.

નોકર (અ) નોકર, ગ-
 ભુલા, બેખુ
આગબોટ (અ) વગાન
 જોરથી પાણીમા ચલતુ
 મોટુ વાહાણ
પાઠ ૮૭ મો.
ચખા [ન] ફાંટો.
ચીસ (ન) ગોચ
બારેમાસ=આખુ વરસ
જંગલી [ફ] બેવકુફ, બુદ્ધી
 વગરન, મુર્ખ
નીર્દય (ન) ઘાતકી દયા વ
 ગરના
નીસ્તાર (ન) વસ્તી રહી-
 ત ; એકેવાત.

તાગ=સામો કાંઠે; સામો કી
 નરો
નેહેરો=નીકો
ટોટી=જાડું કપડુ
મનમલ=ઝીણું લુગડું.
ગળી=એક જાતનો કાળો રંગ
સપેતો (ફા) ચાક.
ગુલામ (આ) વેચાણ લીધે-
 લો ચાકર.
રીવાજ (આ) ધારો
સેહેતા=ખમતા.
કેથણાથણ=ફેરફાર.
પાઠ ૮૮ મો.
કરમાઇ=ચીમળાઇ.
મુગાડીઆ (સં) એક જી-

જુઈ મૂળીઆ
રેસા (ફ) દોરા.
શ્વાસ (સ) દમ. શ્વાસ
મોર=આંબાના ફુલ

પાઠ ૮૯ મો.

તરેહવાર (આ) જાત જાતના, જુદા જુદા
જાંબુઆ=જાંબુ જેવા
ખડબચડી=ખાડા ખબચા વાળી
ઝરપે=ઝરે, નીકળે.
સફેદ (ફા) ધોળું
અર્ક (સ) ગરમીના જોરથી ઔષધીઓની કાહાડેલુ પાણી જેવું તત્વ.

પાઠ ૯૦ મો.

નટ (સ) નજરબંધીનો ખેલ કરનાર, બાજીગરવાદી
આસન (સ) બેસણું, બેઠક, (શરીર વાળવાની ક્રીયા
નજરબંધી (ફા) નજર બાંધીને ખેલ કરવાની ક્રીયા
ગારુડી (સ) વાદી, બાજીગર
ખેલ (આ) તમાસો, રમત
આકાશચરખી=આકાશની ચરખી; મદારીઓ ઊંચે થાંભલાપર ચડીને ચરખી જેવા દેખાય એવો ખેલ કરે તેનો તમાશો
તમાશો (આ) ખેલ, રમત
ભવાઈ=ભવાયાનો ખેલ, ભવાયાનો તમાસો
મોહનાબ=મોહ પમાડે એવો વેલો
ચાર=ચારો, ઘાસ
બાજીગર (ફા) વાદી, ગારુડી
ઠગાઈ (હી) ઠગબાજી
નજરબંધ (ફ) દ્રષ્ટીનો અટકાવ
ચુકવી=ખસેડી, ભુલવી

પાઠ ૯૧ મો.

દીગ=છક, અજબ
ગેરડી=નાનું ઝાડ
ગેઠણ=ગાંઠવાળી
પ્રત્યેક (સ) દરએક

પાઠ ૯૨ મો

ઝુંડ (હી) ટોળું, જથો
મચે=મંડે, જાગી રહે
ચહો=ચાહો.
શુક્ર (સ) બગભર
કૃપણું (સ) દયણું
ક્યારો=ઝાડ બાર ખોદેલો પાણી ભરાયલો ખાડો.
ચાનણું=ચાંદણું
ઈશ (સ) ઈશ્વર, પ્રભુ
શ્રીમાન (સ) માબાપ
સ્હાવ (હી) ભાગ્યને
પશુતુલ્ય (સં) પશુના જેવા
પ્રમાણી (સ) કબુલ
ગુરુ=મોટું
ઠગારા=ઠગ લોકો
જીભાળુ=જીભવાળો
નકદ (ફા) પુરપ, નગ
કષ્ટ (સ) દુખ
ચુરો=ભુકો
ચીક (સં) છીંટ, છીંકાર.
જન્મ મારો=જીંદગીનો માર, જીવતર
ફરી=ફરી વળીની
ફોરો (હી) નાનો; થોડો.
ઠરેલા=ઠરેલા, કાહડો

(કવિતાની સમજુતી.) (૧૨)

મોટા બાગમા જેમ ઝાડની ઘટા થવાને, તેના મુળમાથીજ પાણી સીંચવાને જેમ મંડે, તેમ જો તમે લોકોનો સારો હાલ થવાને ચાહાતા હોય તો, સુધારો થવાને સારી વિદ્યાનો વધારો કરો (૧) દયાવંત થઈને બચ્ચાને વાસ્તે નિશાળો કહાડો, ને ગામડાના સુખના બી તમે રોપો (એટલે વિદ્યા ભણી તેઓ સુખ પામે,) જેમકે ચોપાસ ફરતી વાડ કરીને તેમા

કધારો કરે, તેમજ સુધારો થવાનો (૨) આપણને ઈશ્વરે ચોણું ચાવવાને દાંત આપ્યા ને જુઓ કે માબાપ જેવાએ જ્ઞાન આપ્યું, તેમ જે આપણને ભણાવે તે આપણો ખરો પાળનારો છે, માટે સુધારો થવાનો (૩) જે માણસ ભણેલો નહી હોય તેને પશુના જેવો સમજવો, જે ભણેલો હોયછે તેજ માણસમાં કબુલ થાય છે, વિદ્યા શીખવવી એ મોટું પુન્યનું કામ છે એમ ધારો, માટે સુધારો થવાનો (૪) ખરેખાત વિદ્યાનો ભંડોળ કદી ખરચવાનો નથી, તેને ઠગ ઠગી કે લુટારા લુટી જવાના નથી, જુઓ કે જે વડે (વિદ્યાએ કરીને) હજારો જીવનું પોષણ થાયછે, માટે સુધારો થવાને (૫) જે મુર્ખ વિદ્યા વિનાનો હશે તે બાજાઓથી ઠગાશે, તેને દુખમાં ડુબતો જોઈને તમે તેનો હાથ પકડો, ને તેને તમે પાર ઉતરીને ઉતારો, માટે સુધારો થવાનો (૬) જે માણસ લખીને વાચશે તેનેજ આંખવાળો એટલે દેખતો સમજવો, (નહી તો આંધળો જાણવો,) અને જે માણસ ભણી જાણશે તેનેજ જીભવાળો સમજવો (નહી તો મુંગો જાણવો,) એવો એવો સ્ત્રીને પુરૂષ બનેને લગતો એજ ધારો છે, (એટલે બનેને ભણવું જોઈએ,) માટે સુધારો થવાનો (૭) જે માણસ ભણેલો હોય તે દુખનો ચુરો કરી નાખે (કોઈ દિવસે પણ તે દુખ કાઢી શકે,) જે ભણેલો નહી હોય તે મનમાં ઘણોજ પસ્તાય છે, ને તે એમ ધારેછે કે આ મારી જીંદગાનીને ધીકકાર છે કે હું ભણ્યો નહી, માટે સુધારો થવાને (૮) તમે ખચીત માનજો કે આ વાત ધ્યાન આપવા જોગ છે. એટલે એ વાત મોટી છે; ને હું ખરૂ વિસ્તારીને કહુછુ કે એને નજીવી ગણશો નહી; માટે ખપે ઠામ ઠામ નિશાળો કહડાવો, એવુજ મોહોટે દલપતરામે માગ્યુ છે (૯)

પાઠ ૯૩ મો.

ધાગણુ કગવુ (સં) લુગુ ધરવું, ચડાવવુ
ગોહત્યા (સં) ગાયને મારવી; ગાયની હત્યા કરવી, ગાય માર્યાનું પાપ (ગૈ=ઇ

ત્યા)
મહા યુદ્ધ (સં) ઘણી મુશ્કેલીથી
વાદળી=ભુરા, આસમાની
દેવસ્થાન (સં) દેવનું ઠેકાણું, મંદીર

પાઠ ૯૪ મો.

કૃતઘ્ની (સં.) ગુણને બદલે અવગુણ કરનારો નીમકહરામ.
આડા=ઉલટ; વીરૂદ્ધ
ધાધરાદોર=સીધા.

દુર્દશા (સં) ભુંડા હાલ
મંજુર (આ) કબુલ
બુમાટ=પોકાર; સોર

પાઠ ૯૫ મો

દમાણ=કબજો, ફાંસો
મસલહત (આ) વીચાર
મ્યાના=મેનો, પાલખી જેવુ બેસવાનુ
દીવાનગીરી (ફા.) વજીરાત, પ્રધાનવટી
બેવકુફી (ફા) મુરખાઈ
મોહર (ફા) શીક્કો, છાપ
ઓહદો (આ.) પદવી, દરજ્જો; (અમલદારી)
તલાટુ=તલાટીની નોકરી, તલાટીનું કામ
ટોળી=મંડળી

પાઠ ૯૬ મો.

રક્ષક (સં) વાળો; સાચવનાર
આભીર=ભરવાડ, રબારી
વંશપરંપરા (સં) પેઢી દર પેઢી, સદૈવકાળ.
સરદારી (ફા) હાકમી
વડેરો=માનો બાપ; દાદો
તફાવત (આ) ફેર

પાઠ ૯૭ મો.

જુદ્ધૈયો (સં) લડવૈયો
ધામધુમ=દબદબો
ઉલટીને=સામા થઈને
દીવાનખાનું (ફા) બેઠકનો મોટો ઓરડો
બેશુમાર (ફા) સુમાર વગરની; ઘણીજ
ધ્વંસ=સંહાર, નાશ.
ફાંટફુટ=બેદીલ, ફુટ.

પાઠ ૯૮ મો.

ધાડ=લુટારાની ટોળી
બબલા=નામર્દ, બીચકારા બીકણ
ઘા=જખમ, ઝટકા
પરાક્રમ (સં) ભારે કામ
સદાકાળ (સં) રોજ
ચેરો=એટલે, ચેરો.
બેહેર=બુંઆરી
ભંગી=ભાગ પીનારો
ઝાંઝ=રીસ
ચાબુક (ફ) કટકો, ચાબખો
નીરમય (સં) નવાઈ
કમબખ્તી (ફા) ભુંડા હાલ
જોડી કાઢેલા=બનાવટની, ખોટી

પાઠ ૯૯ મો.

બુંદ (હીં) કાના
છુડવા=દોડવા, બાંબાં વાળા ફળ
ગર=માવો, મીંચ
તીંગચટા=જરા પીગા
ગુરમ=વાસ, સોડમ
સંટ=હરમાં સ્વાદ
જાગ્રતી (સં) હોશીઆરી, શુદ્ધી; સાવચેતી
મીઠાસ=ગળપણ

પાઠ ૧૦૦ મો.

સજીવન (સં) જીવવાળો
પરીપક્વ (સં) પુરાપાકા
રસાળી (સં) રસવાળી ફળદુપ
અમળાવીને=વળીને, મરડીને
દેશાવર (સં) પરદેશ; દેશાતર, પારકે મુલક

પાઠ ૧૦૧ મો.

દાખલ (આ) સામેલ
નીતરવું=સાફ, ચોખ્ખુ
સબંધ (સં) વળગણ
સ્થીર (સં) હલે ચાલે નહી તે, કાયમ
યોગે (સં) ઉપાયે; થી
ગોફણ=વચમાં ગેળો ને બે પાસ છેડા હોય એવુ ઝીણા પથ્થર સુધી ઉગાડવાનું તે

પાઠ ૧૦૨ મો.

આમન્યા=માન; ભાર
સુક્ષ્મદર્શક યંત્ર (સં) ઝીણી ચીજ મોટી દેખાય એવો કાચનો સંચો
વાળાકુંચી=વાળનો નાનો કુચડો

પાઠ ૧૦૩ જો.

વેલી=ઝાંપ વ જગ્યા ઉગ મસવાનુ બેઠાનુ હથીઆર.
ધાવ=ધવડાવનારી સ્ત્રી
શોભીતા (સં) સારા.
દટો=બુચ, ડટો
જતુ (સં) જીવડા.

ડંખ (સં) ચટકો

પાઠ ૧૦૪ થો.

દમયંતી (સં) નળ રાજાની રાણી, ને ભીમક રાજાની છોકરી
નળ (સં) નૈષધ દેશનો રાજા
વીયોગ (સં) જુદા પડવું
નયન (સં) આંખ
શોણીત (સં) લોહી
ટીંબા=ઊંચા ટેકરા
વૈદરભી (સં) વૈદરભ દેશના રાજાની છોકરી તે (દમયંતી
વલવલે=ટળવળે, વલખા મારે
ભામની (સં) બઈરી
ભી (સં) ભય; બીક
એકલડી=એકલી, નીરાધાર, જાતે
રસના (સં) જીભ
જાપ (સં) જપ, (એકચીતે સમરણ)
જપતી=ભજતી.
શુદ્ધ (સં) ભાન.
ડગ=પગ.
રૂધીર (સં) લોહી
આખડે=અથડઈ પડે.
ઠેસ=ઠોકર
ઠેબરડા=કાપા, નોહોર)
ગરાડ=મોટા, ઊંડા
અશુદ્ધ (સં) ભાન નહી તે
ઉર (સં) છાતી, દીલ
થડકે=હાલે, થ થરે
બગાડ=પોકાર
ઘોય=ઘો, બઘોલ
ગાફ=દર
ફુંફે=ફુંફાડા મારે
ઘુઘા=ખોખાટ કરે
ઘોય=ઘો કરીને સરડા જેવુ બીવામણા અવ.જનુ જાનવર
પ્રીછ=જાણ, ખબર
વસીઆર=મીનાડીના જેવુ પણ તેથી જરા મોટુ પશુ
છીકારવા=હરણ
ચીતરા=નાના વાઘ
ફાળ=ધ્રાસ્કો, કુદકો
ફાલુ=કોળા જેવુ પશુ.
નાદ [સં] અવાજ, સાદ
શામળ=સમળાનુ ઝાડ.
મેકડી=મરગુઓ
પથ (સં) રસ્તો, (ધર્મ)
કંટળી=કાંટાનુ ઝાડ
ઘોર=ઘુએરાઓ
મોર=મોરડી
સુંદરી (સં) રૂપવતી સ્ત્રી
ચરણે (સં) પગે
કામની (સં) બાયડી
ઝાખરૂ=કાંટ વાળી ઝાખળી
જટીઆ=લટીઆ, (જટાની પેઠે ગુંચવાયલા માથાના બાલ)
રેણી (સં) રાત; રાતી
જાડુ=અંધોર, બીકવાળુ
ઘોર (સં) ભયંકર
અનોદક (સં) અન ને પાણી
નીદ્રા (સં) ઊંઘ
સુવન=સુવ નુ.

(કવિતાની સમજુતિ.) ૧૩)

વૈદર્ભી (વૈદર્ભ દેશના ભીમક રાજાની છોકરી ને નળ રાજાની રાણી તે દમયંતી) વનમા અંધારી રાતે ટળવળે છે, તે જાતે સ્ત્રી જાત અને વળી એકલી તેથી તેને ઘણો ડર લાગે છ, વૈદર્ભી વનમા ટળવળેછે. (૧) તે રાણી દમયંતી જીભ્યાએ નળનુંજ નામ દે છે, ને તેનજ નામના જાપ જપ્યા કરેછે; (વારેવારે નળનળ એમ બોલ્યા કરેછે) તેને શરીરનુ ભાન નથી, ને અંધારી રાતે તેને પગે કાંટા લાગેછે, વૈદર્ભી વનમાં (૨) તેની

રડતા રડતા આખો રાતી થઇ ગઇ ને આંખમાંથી આંસુએ કરીને તેજ
ઘટ્યું ને નેત્રમાથી આસુની બે ધારા ઝર્યા કરેછે ને લોહી નેહેછે, વૈદર્ભી
વનમા૦ (૩) તે ચાલેછ પણ અહીંથી આહી ને પાહાની પાહા એવી રીતે
અથડાય છે, ને પગમા ઠોકરો વાગેછે તેમ કાટામા બાલ ભરાય છે, ત્યારે
ચાલતી ઉભી રહીને અટકે છે, વૈદર્ભી વનમા૦ (૪) તેના શરીર ઉપર ઝા-
ડની ડાખળી વગેરેથી ઘણા નેહોર કાપા પડયા છે, ને તેમાથી લોહીની
ધાર નેહેછે, ને મોહોડેથી નળ નળના ઉચ્ચાર શિવાય બીજો કંઇ પણ વી-
ચાર તેને આવતો નથી, વૈદર્ભી વનમા૦ (૫) તે ઊંડા કોતરો ઉતરે ને મોટા
મોટા ઊંચા ડુંગરો આવે તેપર ચહડે, ને વાઘ મોટો પોકાર મારે તોપણ
તેનું દિલ ભન ભિનાનું (હો બેદિલ) થઇ ગયું તેથી ધડકતું નથી, વૈદર્ભી
વનમા૦ (૬) તેને વાકે રસ્તે ટેકરા ટેકરીઓ ને બીવામણી ગુફાઓ ઘણી
આવે, ને નપ દગમા ફુફાડા મરે ને નોળથી માહે ઘોઘાટ કરે તેથી ત્રાસ
પામે, વૈદર્ભી વનમા૦ (૭) પશુ પખીના જે શબ્દ થાય તે તેની જાણમા
આવે નહી, તેમ વરૂ વણીઆરનો શબ્દ પણ ઘણો થાય ને તેની પાછળ
ઝીણ દોડે, તેની પણ ખબર તેને પડે નહી, વૈદર્ભી વનમા૦ (૮) ત્યા હરણ
ફુદાને મરી રહેછે ને ચીતરા (કાબરા વાઘ) પેટમા ધારકો પાડેછે કે (એ
આવે!) ફલુ એટલે કોલા જેવા જાનવરનો પણ બહુ અવાજ થાય; ને
ગીધાળનો શબ્દ પણ સભળાય, વૈદર્ભી વનમા૦ (૯) આબા, આમલી, ને
લીમડા, તેમજ બાવળના ઝાડ પણ બહુ, વળી સમળો સદડી ને સેકટી
એ ઝાડ પણ ઘણા તથી દમયતીને રસ્તો સુઝતો નથી, વૈદર્ભી વનમા (૧૦)
બેરના લકડાના, ખાખરના તાતરના, કચકીના, કરંજી અને શુબેરીઆ-
ના ઝાડ, તેમજ બાવળના ઝાડ પણ ઘણા બીવામણા, ને ત્યા ઘણી બો-
રડીઆ તેથી પણ તેને રસ્તો દેખાતો નથી, વૈદર્ભી વનમા૦ (૧૧) તે ઝા-
ડોની અટવાઇમા તે દમયતી રાણી અથડાઇ પડેછે, ને તેને પગે ઝાડોના
વળા વીંટાઇ જાયછે; ને તે રાણીના માથાના ચોટલાના બાલ છુટા તેથી તે
બરીઆ ઝાડ ઝાખરામા ભરાઇ જાયછે, વૈદર્ભી વનમા૦ (૧૨) તેના શરીરે
ઝાડો આડાય. ને શરીરનું ભાન નથી તેથી કાટામા તેનાથી પગ મુકાય છે,

ને નળ રાજાનું સ્મરણ કરતી જાયછે, વૈદર્ભી વનમા૦ (૧૩) તેને રાત કે દિવસ કશું માલમ પડે નહી, એવું તે અઘોરવન, ત્યાં ઘણાં બીહામણા શબ્દ થાય તેથી તેનું શરીર થરથર ધ્રુજ્યા કરે, વૈદર્ભી વનમા૦ (૧૪) ને ને અન કે પાણી કશું ભાવે નહી ને રાત્રે ઊંઘ પણ આવે નહી, તેમ નહી બેસાય ને નહી સુવાય, એવી રીતે તે અટક રાનમા તેને ભટકતા ભટકતા ત્રણ દહાડા એમ વહી ગયા વૈદર્ભી વામા ટળવળેછે (૧૫)

પાઠ ૧૦૫ મો.

દ્રુમ [સં] ઝાડ
પરહરવું [સં] છોડવું
પુન્યશ્લોક [સં] ધર્માત્મા, કીરતીવંત, ત (નળ રાજા)
શ્યામા (સં) બાઈડી
જાનુ [સં] ઘુટણ
પત્ની (સં) રાણી
નૈશદનાથ [સં] નૈશદ દેશનો ધણી ત (નળ રાજા)
કાજળ=મેશ
વ્યાકુળ (સં) બાવરી
દેહડી (સં) દેહ, કાયા
નાથ (સં) ધણી; સ્વામી
દુકુલ (સં) લુગડું, વસ્ત્ર
ઉલટ=હોંસ, ઉમંગ
ભાળ=શોધ, તપાસ
ભુપાળ (સં) રાજા
કટ (સં) કેડ
શાર્દુલ (સં) વાઘ
વહાલ=હેત, ચાહ
નૈશદ દેશી (સં) નૈશદ દેશનો રેહેનાર, ળ
સાવજ=વાઘ
વનદેવી (સં) વનની માતા ત (દમયંતી)
કંપાય=થરથરે, બીએ
તરૂપતી (સં) ઝાડનો ધણી ઊંચું ઝાડ
અજગર (સં) સાપ
વીકાસી=પોહોળું કરી
પ્રીછયો=જાણ્યો.
ભીષ્મ (સં) ઘોર, બીહામણ
અધીર (સં) ધીરજ વગરની અકળી
ચક્ષુ [સં] આંખ
કંઠે (સં) ગળે
શોષ (સં) પાણી વગર ગળે બોલાય નહી તે
મરણ સમે (સં) મરતી વખતે; અંતકાળે
તારવી=નીકાળી
જુગત (સં) હીકમત

(કવીતાની સમજુતી.) (૧૪)

નૈશદ દેશના રાજા નળની રાણી દમયંતી ભુલી પડેલી તે વનમા ભટક્યા કરેછે, તે મુખેથી નળ નળ કર્યા કરેછે, બીજો કંઈ પણ શબ્દ બોલતી નથી, દમયંતી ભુલી પડેલી તે ભટક્યા કરેછે (૧) તેની આંખમાની મેશ પણ આસુંએ ધોવાઈ ગઈ, ને તેનો સ્વામી નળ રાજા તેનું પેહેરેલું વસ્ત્ર ફાડી જતો રહયો, તેથી તેની અડધી કાયા ઉઘાડી રહી તેના દુઃખે તે બાવરી થઈ ગઈ, દમયંતી ભુલી પડેલી તે. (૨) એટલામા એક ચીતરો આવતો દીઠો, તેને હોસથી ધીરજ રાખી દમયંતીએ નળ રાજાની ખબર

પુછી કે ભાઈ તારા જેવી કેડ છે, તેં નળરાજાને દીઠાતા? દમયંતી ભુલી પડેલી તે (૩) પછી દમયતીએ વનમા એક વધને જોયો તેને દમયંતી પુછેછે કે હે વાહાલા, તને કંઈ નૈષદ દેશના રાજા રસ્તે મળ્યા? તારા જેવીજ તેની ચક્ષ છે, દમયતી ભુલી પડેલા તે (૪) એટલે વાઘ તો ભ- ભગયો, ને બીકથી નાશી જાય કે રખે એ વનની માતા દમયંતી મને પક- ડશે, (કેમકે વનમા તે રાક્ષણી જેવી દેખાતી હશે) અને બીજા પશુ પણ થર થર ધ્રુજવા લાગ્યા, દમયતી ભુલી પડેલી તે (૫) પછી ઊંચા ઝાડને પુ છયુ કે તારી ઊંચે ડાળ ગઈ છે, માટે હે ઝાડના વણી (સૌથી મોટા ઝાડ) મને નળ રાજા કયા માલમ પડે દમયતી ભુલી પડેલી તે (૬) ત્યારે ઝા- ડનો કંઈ જવાબ આપે નહી, તેમ તેમ રાણી ઘણુ રુદન કરવા માંડે, ને કેહેકે નળ રાજાથી હુ જ્યારે વેગળી પડી ત્યારે સઘળા મને શત્રુ થઈ પ- ડ્યા, દમયંતી ભુલી પડેલી તે (૭) એવામા એક મોટો સાપ મોઢું ઉઘાડી રસ્તામા પડયો છે, તેને દમયતીએ જાણ્યો નહી તેથી તેના મોમા પગ મુ કી દીધો, દમયતી ભુલી પડેલી તે (૮) તેનો પગ ઘુટણ સુધી તે સાપના મોમા ગયો, તેથી ગભરાઈને શરીરે બધે ઝેર ચડી ગયુ તેથી તે ત્યા બા- વરી થઈને નળ રાજાને સાદ પાડીને બોલાવવા લાગી, દમયતી ભુલી પડેલી તે (૯) તે સાપતો મનમા ખુશી થયો, કે આજનો ભલો શીકાર હાથ આવ્યો પણ વૈદર્ભી ઘણું ટળવળવા લાગી લાગી ને તેના આખના નેત્ર બનો ઊંચા ચહડી ગયા, દમયતી ભુલી પડેલી તે (૧૦) તેને બોલતા બોલતા ગળે શોસો પડયો, ને મોઢે પાણીનો શોષ પડયો, ને કહ્યુ કે મરતી વખત પણ મારુ હઈઆ કોઈ મળે નહી, એમ કહી ઉભી નળ નળનુ ધ્યાન ધરતી જાય, દમયતી ભુલી પડેલી તે. (૧૧) એવામા નાણીને રડ તી સાંભળીને ત્યા એક શીકારી દોડતો આવ્યો; ને રાણીને દીઠી તો સા- પના મોમા તેનો પગ ભરાયેલો છે, દમયતી ભુલી પડેલી તે (૧૨) તે શીકારીએ પછી સાપને કુહાડાનો ઘા કરીને મારી નાખ્યો; અને હી- કમતથી તે નળ રાજાની રાણીનો પગ તેના મોમાથી કહડાવ્યો, દમયતી ભુલી પડેલી ભટક્યા કરેછે. (૧૩)

નળ એ મોટો ધર્માત્મા ક્ષત્રી રાજા થઈ ગયો, તે નૈષધ દેશના વી-
રસેન રાજાનો છોકરો, તે ઉપરથી તેને નૈષધનાથ કહેછે દમયંતી એ વૈદર્ભ
દેશના ભીમક રાજાની છોકરી, તે ઉપરથી એને વૈદર્ભી કહેછે નૈષધ એ
બંગાળાનો એક પ્રદેશ છે અને વૈદર્ભ તે દક્ષિણમાં છે તે ઘણું કરીને
(વરાડ હશે) નળ દમયંતીની આખી વાત પ્રેમાનંદ કવિએ રચેલી છે
તેને નળાખ્યાન કહેછે, તેમાં ૬૪ કડવાં છે તેમાં આ તો ૩૭ તથા ૩૮
માં એવાં બે કડવાં છે નળ રાજાની પૂંઠે કળજુગ પડયો અને તેણે નળ
દમયંતીને દુખી કરી તેઓ વચ્ચે વિજોગ પડાવ્યો ત્યાંથી આ ચાલેછે
૧૦૫ મા પાઠની છેલી કડીમાં પારધીએ સાપના મોમાંથી દમયંતીનો પગ
મુકાવ્યો પણ પછી શું થયું તે વાત બીજા કડવામાં છે તે પારધીએ પછી
દમયંતી ઉપર નજર બગાડવાનું કર્યું ત્યારે દમયંતીએ તેને કહ્યું કે મને
છેડીશ નહી હું સતી છું પણ તેણે માન્યું નહી ત્યારે તેને તે પારધીને
શ્રાપ દીધો તેથી તે બળીને ભસ્મ થયો ત્યાં પછી દમયંતી વનમાં નળ
રાજાની શોધમાં આગળ ચાલી ત્યાં તેને ઘણું દુઃખ પડ્યું, તેને માથે
મોતીના હારની ચોરીનું તોહોમત આવ્યું, તેમજ નળ રાજા જ્યાં હતા
ત્યાં તેને બાહુકજીનો વેષ લેવો પડયો પછી તે ચાર વિદ્યા શિખ્યો વગેરે જા-
ણવા જોગ વાતો નળાખ્યાનમાં ઘણી વિસ્તારેલી છે તે રમુજી અને રસ પડે
એવી છે; માટે તે ચોપડી વાંચેથી બધી ખુબીઓ મળશે તે ચોપડી (ન-
ળાખ્યાન) વાંચવા લાયક છે.

પાઠ ૧૦૬ ઠો.

આગરીઓ=આગળ થઈ જનારો હરીઆગ વાળો પુરુષ.
ચાંચીઆ=દરીઆઈ લુટારા લુટી જનારા
પેશવાઈ (ફા) પેશવાના રાજની ગાદી
રજુ (આ) હાજર; હજુર.
કુલ (આ) બધાં; તમામ.
અમીર ઉમરાવ (આ) ઉંચા કુળના માણસો ખાનદાનવાળા

પાઠ ૧૦૭ મો.

દુગાની (ફ) અમદાવાદી સીક્કો
રાજભ્રષ્ટ (સં) રાજની ગાદી ઉપરથી ઉઠાડેલું.
રાજપદવી (સં) રાજની ગાદી હોદો
ધાસ (સં) પ્રવાહ; ધાર
પૌત્ર (સં) છોકરાનો છોકરો
દગલબાજ (ફા) લુચ્ચો, દગાખોર
કાપાકાપી=ખુનામરકી; કાટકટી, ખુનરેજી.
ઓચ્છવ (સં) મોટી ખુશાલીનો દાહાડો; મોટો તહેવાર, રુડું ટાણું.
પુજારીઓ=પુજાના કરનારા

પાઠ ૧૦૮ મો.

સરહદ (આ) સીમા, મરયાદા
કવાયદી (આ) કસરત કરનાર, કવાયદ જાણનારૂ
પેદલ=પગે ચાલનાર લશ્કર
આવક=રળતર, ભંડોળ, પેદાશ
નગદી (ફા) ખોટ, તાણ, તોટો
આતુર (સં) હોંસીલ.

પાઠ ૧૦૯ મો.

રાહીના=રાહીને ખડનારે-હેવાસી
દીવાન (ફા) પ્રધાન, વજીર
મદદ (ફા) સ" જેથ
જખમ (ફા) ઝટકા ઘા
સેહેવાસુ=ખમસુ
સુખદાયક (સં) સુખકારક, સુખ ઉપજે એવો

પાઠ ૧૧૦ મો.

રાજનીતી (સં) રાજ કરવાની નીતી
પ્રકરણ (સં) બાબ, ભાગ
વીરૂદ્ધ (સં) ઉલટું, સામુ
પ્રમુખ (સં) અધ્યક્ષ, વડે, સભામાં સૌથી મોટે, અગ્રેસર
સ્વતંત્ર સંસ્થાન (સં) ઉત્તર-અમેરીકામાં એક દેશ છે
અધીકારી (સં) અધીકારપદવીવાળો
મીત્ર (સં) દોસ્તદાર
બ્રીટીશ (અ એંગ્રેજી) બ્રીટીન દેશના.

મગતાવડો=હજતા સ્વભાવનો
સીપાઈગીરી (ફા) સીપાઈનો ધંધો
નકાર=ના, નકબુલ
ઉમેદવાર (ફા) હોંસીલો, ઉમેદ રાખનાર,
સામાવાળીઓ=સામાવાળો શત્રુ, હરીફ હમનામો
પ્રમાણીકપણું (સં) સાચવટ, સત્ય
સીફારસ (ફા) ભલામણ
અનંત (સં) ઘણોજ
પ્યારો=વાહલો
ગેરવાજબી (આ) ખોટું, અધરમ
આગતાસ્વાગતા (સં) સેવાચાકરી, પરોણાગત
ખાનગી (ફા) ઘર કામ સબંધી; જાહેર નહી તે

પાઠ ૧૧૧ મો.

સ્વદેશ (સં) દેશાદાર
પાચનકારી=પચી જાય એવો
વસ્તેવ (સં) દેવતા, આગ
ઠૂંકવાઈને=સીકડાઈને
સાબીત (આ) નક્કી, સીદ્ધ
દેખાવ=શોભા.
રેણુ=ઝીણીરજ; ધુળ

પાઠ ૧૧૨ મો.

છત=સીલીક; હોવુ
ગાઝ (અ) એક જાતનો વા, હવા જેવો પ્રવાહી પદાર્થ

ભાસે (સં) લાગે
પ્રમગ્રાણ=પ્રાણ, નાશ
જીવતર (સં) જીદગાની
ક્રોશ=ગરાજ, ગાઉ
ગણતરી=હીશાબ

પાઠ ૧૧૩ મો.

સીમ (સં) હદ, મરયાદા
સુમાર (ફા) આશરો, અડશટો
તલેટી=નીચેનો ભાગ
તીર્થ (સં) નદી કાંઠાની પવીત્ર જગો, ઓવારો, ઘાટ
ચમકાર=ઝબકારા
ધુમ્મસ=ધુમ્મસ, જમીનથી; આકાશ તરફ નજર કરતા ધુમાડા જેવુ દેખાય છે તે

પાઠ ૧૧૪ મો.

કસ્તુરી મૃગ=જે હરણની નાભીમાંથી કસ્તુરી નીકળે છે તે હરણ
પટુ=એક જાતનુ, ઉનનુ કપડુ
બુધ મા=બૌદ્ધ ધર્મ ચલાવનાર બૌદ્ધનો એક અવતાર
ડુંટી=નાભી.
કસ્તુરી=એક જાતની ઘણી સુગંધીદાર ચીકણી કામની વસ્તુ.
મશરૂ (આ) એક જાતનું સુ રેશમી કપડું.
મસલતીઆ (આ) ગોઠીઆ

મગતીઆ.
સુખતી (ફા) જુલમ.
જાવીમેદ (સં) સાતી અંત
ર, ન્યાતમા જુદાઈ.

પાઠ ૧૧૫ મો.

દંતુશળ (સં) હાથીદાંત
તોલ (સં) વજન, ભાર
સોથ=મડદુ, લાશ
શીકારીઓ (ફા) પારધી
ફાસો=ફગ જો, શુળી
ફોગટ=અમથુ, નકામુ
હાથી ખાનુ=હાથી બાંધીરા
ખવાની જગો

પાઠ ૧૧૬ મો.

હરીગીત (સં) ઈશ્વ નુ ગી
ત,(છંદનુ નામ)
તતએવ (સં) તુ ન
થીર (સં) જે હાલે ચાલેન-
હી તે; કાયમ
નવીન (સં) નવુ
બુદ્ધિશાળી (સં) અકકલવ
ત, સમજુ
કસુર (આ) ખામી
પુષ્ટ (સં) જબરા, જોરાવર
ભ્રષ્ટ (સં) નઠારા, નીચા
સંહાર (સં) નાશ, ઘમશાણ,
છળ કપટ (સં) દગા ફડફણ
પ્રપંચ
ખલ (સં) લુચ્ચો, કપટી
મટ=ફીતવ
ચપટ=જમીન બરાબર
વૈરીએ=દુશમનો
શુદી=અજવાળીઉ
રીપુ (સં) દુશમન; વૈરી
નીરગુણ (સં) ગુણ વગરના
(નીર—ગુણ)
છજ=છાપરાનીચે જડેછે તે
રીદ્ધિ (સં] દોલત
સીદ્ધિ (સં) મનની ઇચ્છા
પુરી થાય તે
અખુટ (સં) ઘણીજ, ખુટે
નહી તેટલા
ભંડાર (સં) ભરપુર ખજાનો
મનોરથ (સં) મનની ઇચ્છા
મનકામના.
કુશળ (સં) શરીરે સુખી
સુખકાર(સં) સુખ કરે એવો
નીર્દોષ (સં] દોષ વગરનો કો
ઇનો ગુન્હાઈ વગરનો
નીશ્ચળ [સં) ચળે નહીં એ
વો, સ્થીર
સમજો=ધારજો
પ્રતી (સં) દર એક
જયજયકાર (સં) ફતેહ ફતે-
હ, જશનો ડંકો.
ગાજ=અવાજ
સ્નેહ (સં) ચાહે, પ્રીત.
સજ્જન (સં) સારા માણસ
(સત—જન)
રચેલ (સં) રચેલા

(કવિતાની સમજુતી) (૧૫.)

હે દેવના દેવ એટલે મોટા ઇશ્વર તું તરત દિનમા દયા ધર કે જે રાણીજીના રાજથી હમે સુખીઆ થયા, તુ નિત્ય એના મુગટમા નવુ નવુ તેજ આપ, અને સદા તું એ વિકટોરિઆ રાણીને આ રાજમા સુખી રાખ (૧) એ પ્રીતિવાળી અને દિલમા દયા લાવનારી અકકલવત મોટી બાઈ છે; કે જેના મનમા ઘણી ચતુરાઇ ભરેલી છે દેશમા જેના કામ વિષે જરા પણ કસુર માલમ પડતી નથી, માટે સદા તુ એ વિકટોરિઆ० (૨) જે નઠારી વાતમા મચેલા એવા જે જબરા આ સંસારમા એના શત્રુ છે; જેઓ માણસને દુઃખ દે અને નઠારા વિચારમા ફરતા ફરે- તેનો તુરત નાશ કરનાર આ જગતમાં પ્રભુ તુજ છે, માટે સદા તુ એ વિકટોરિઆ. (૩) હે

પ્રભુ આવા વખતે તુ ઉઠીને હમારી આગજ મનમા ધેજે, ને દગો કરે એવા કપટી જે લોકો છે તે બધાને તુ જમીન દોસ્ત (પાએમાલ) કરી નાખજે, એ દુસમનોના રેહઠાણને (ટોળીને) જરા વારમા તુ દુર કરી નાખજે, ને સદા તુ એ વિકટોરિઆ૦ (૪) અજવાળીઆમા જેમ ચદ્રમાનું તેજ દાહાડે દહાડે વધતુ જાય, તેમજ એ મોટા રાણી સાહેબનુ ઘણુ તેજ તારા વડે ચડતુ રહે, ને જેમ છજમાના છોડવા મુળ વિનાના હોય તેમજ તેના દુશમનોના કુળને તું મુળ વિનાના કરી નાખજે, ને સદા તુ એ વિકટોરિઆ૦ (૫) તારા ભંડારમાથી ઘણીજ (ખુટે નહી તેટલી) દોલત એને આપજે, ને એના મનની ઇચ્છા પુરી પાડી ને સઘળા દુખ એના કાપી નાખજે; હે જગતના બનાવનાર ઇશ્વર તુ એના બધા રાજમંડળમા કુશળપણુ આપ ને સદા તુ એ વિકટોરિઆ (૬) લાંબી મુદત સુધી એનુ રાજ હમારા ઉપર સદા કાયમ રાખજે, વળી એના કુટુંબનો પરિવાર પૃથ્વી મધ્યે સુખ પામે તેમ વધજો, પરમેશ્વર પ્રીતે એના હકુમત બધા દેશમા બાઝજો, ને સદા તુ એ વિકટોરિઆ (૭) એનો ઇનસાફ દોષ વિનાનો (તરફદારી વગરનો) છે તે જગત મધ્યે પથરાજો, અને નિત્ય જુદે જુદે દિવસે બધા કામમા એનો જશ વધજો, હમે ઊંચા સાદે એનાજ અવાજમા એના ગુણનું ધ્યાન કરીએ માટે સદા તુ એ વિકટોરિઆ (૮) ભાઇઓ મનમા ઉમંગ ધરી ઇશ્વરની સ્તુતિ કરીને મોહોડેથી એવુ માગજો, કે આ પૃથ્વીપર રાણીજીના હરેક કામમા ફતેહ થજો; ને એના દુસમનોનુ જોર નરમ પડી જજો, સાચા સ્નેહભાવથી તમે સઘળા સારા માણસો ગામે ગામના એની કીરતી ગાજો, ને આ સારા નવા છંદ દલપતરામ કવિએ રચેલા છે (૯)

પાઠ ૧૧૭ મો.

અપકાર (પુ) સારાને બદલે નઠારૂ, અવગુણ

ઉપકાર (પુ) પાડ, ગુણ.

આશ્રમ (પુ) રેહેઠાણ, આશરાનુ ઠેકાણુ

આજાર (સ્ત્રી) રોગ.

આતુરતા (ન) હોંસ

સેવા (ન) ચાકરી

તસદી (સ્ત્રી) મેહેનત.

દ્વેષ (નં) અદેખાઇ

પાઠ ૧૧૮ મો.

ગુહા૦=શ્રાવકોમા જેગોપાળ કરવા તે

બંદગી (સ્ત્રી) ઇશ્વરી પ્રાર્થના સ્મરણ.

ગરાસીઓ=વંશ પરંપરાથી કબજ સરકારી જમીન મ.

જેવી કે તે બદલે કંઈ રોકડ માગતુ હોય તે લેનાર લોકો, ગરાસન ધણી એક જાતના રજપુત—ઠાકોર
ઓવારણાં=બલા ઉતારવી, અલાબલા કાહાડવી તે
ઘુમટો=લાજ, (મથનો છેડો મોઢ઼ર ખેચવાન)
નેખી=જુદી, અળગી

પાઠ ૧૧૯ મો.

સામુદ્રધુની (સં) સાંકડો પાણીનો ભાગ પાણીના બે મોટા ભાગને સાંધનારો
અંગ=અવગો, નિરવર
ઝભ્ભો=ઢીલો લાંબો ઝુલતો જામા જેવો પોશાક
નાપસંદ (ફા) અણગમતુ, પસંદ નહી તે
અન્મ પરસ=માહોમાહે, અન્યોઅન્ય
અદબ (આ) નલુકાઇ, મર્યાદા

પાઠ ૧૨૦ મો.

ગુર્જરી=ગુજરાતની
બિરાજે=દીપે, શોભે
વીવા=લગ્ન, શાદી
થોક=જથો ટોળુ
શાલીમાર (ફા) શાહજહાં બાદશાહે બંધાવેલો મોટો બાગ.
સાથ=જમાવ
સુહાવી=સભાવી
વધાઇ=વધામણી, ખુશીની ખબર; ખુશાલી
ગર્જના (સં) મોટો અવાજ, ગડગડાટ
દીપમાળા (સં) હારબંધ દીવાની રોશની કરવી તે
ઓપી=ઝળકી, દીપી
રાજમેહેલ=રાજાનો મેહેલ, (કલેકટર સાહેબનો બંગલો)
ગોટા=કલગી
નીવાજે (ફા) બક્ષીસ આપે, બક્ષીસ મળી
દારૂખાનું (ફા) આતશબાજી
દૈત્ય (સં) રાક્ષસ, વાદર
હર્ષ (સં) આનંદ, ઓચ્છવ
હરખ્યો (સં) ખુશી થયો.
આતશબાજી (ફા) દારૂખાનુ, દારૂ ભરેલાચીજો ફુટથી જોવાનો તમાશો.
લંકાપુરી=લંકા નગરી
ભભકાર=ભપકો
છબી (સં) ચેહેરો; ચીત્ર ન સાર
વ્રજ (સં) વૃંદાવનમા ગોકુળ મથુરા તરફનો; શ્રીજવસીનો
લોચન (સં) આંખ.
ત્રીલોચન (સં) ત્રણ આંખ (ત્ર—લોચન)
ઉપમા (સં) શોભા, સરખાવવુ
પહેલો=છેડો, કેડો.
સમાન (સં) સરખો.
નાવે=નહી આવે
જમાન (આ) જામીન
ટેકી=અટકી; થોભી

(કવિતાની સમજુતી.) (૧૬)

વિક્રમાજીત સંવત ૧૯૧૫ મા, વળી સારા વખતે મેશતાજ વર્ષમા, જ્યાં કે ગુજરાતની રાજધાની (અમદાવાદ) બીરાજે છે, ત્યા આજે રાણીજીનુ સારૂ રાજ થયું (૧) તે વખતે બધાના મનમા એવો હરખ ઉપજ્યો, તે એવો કે કંઇ પૈસાનો લાભ થાય અથવા કંઈ મનનુ ધારેલું કામ થાય તેથી જેસો સંતોષ ઉપજે તેસો થયો; લગ્ન કરતા પણ તે દિવસનો વાર આજે

મોટો હોય એમ શોભે, એવુ આજે રાણીજીનુ (૨) એ દીવસે લોકોના ટોળે ટોળા મોટુ ઉમગથી ફરતા, અને બધાએ લુગડા પણ સફેત પેહેરેલા એવા ખડેખડ બનેલ, તેઓ બધા એજ કામને વાસ્તે શાહીબાગમા ગયા, એવુ આજે રાણીજીનુ (૩) ત્યા બધા સભાના સાહેબો (યુરોપીયનો) મડળી મળી, અને ઘણા હોસે હોસે ફેરી શેઠીઆઓ મળ્યા, અને સ્વારો મળેલા તેના બદુકના મોટા અવાજ થતા હતા, એવુ આજે રાણીજીનુ (૪) ખુશ ખબર એટલે રાણીજીના રાજ્યની જાહેર ખબર વાચી સભળાવ્યાથી નગરાને ઘણો હરખ ઉપજ્યો, અને તેથી જુદા જુદા નગરમા વાજા વાગી રહ્યા, તોપના અવાજને વખતે તે દિવસે ત્યા મોટા અવાજ થયા એવુ આજે રાણીજીનુ (૫) મળેલા ગ્રહસ્થો પછી ઘેર જઇને તે દિવસે સારા સારા ભોજન જમ્યા, અને એજ રાતે પછી દીવાની સારી રોશની તેઓએ બનાવી, તેમા God Save the Queen (પરમેશ્વર રાણીનુ રક્ષણ કરો) એવા મોટા અક્ષરો જ લખેલા તે શોભી રહ્યા હતા, એવુ આજે રાણીજીનુ (૬) એ દીવસે રાજાના મેહેલમા (હઇઆ અમદાવાદના કલેકટર સાહેબના બગલામા) ઘણાક લોક મળેલા, તેઓને ભાષણો સભળાવી પછી ફુલ ગોટા આપ્યા, તેમ કવી દલપતરામ ડહ્યાભાઇને નવી પાઘડી તથા શાલજોડો બક્ષિસ આપ્યો, એવુ આજે રાણીજીનુ (૭) તે દિવસે આતસબાજીનો ખેલ ઘણો સારો રચ્યો હતો, એ તમાશો તે વખતે ઘણા લોક જઇને જોતા હતા, જાણે દેશ (નાદરાનો દેશ એટલે લકા બળતી કેમ હોય એવુ દેખાતુ હતુ, એવુ આજે રાણીજીનુ સારૂ રાજ થયુ (૮)

એવી રીતે જયજયકાર આનદ થયો, ને બધુ સભા મડળ ખુશી થયુ; અને તેઓ બધા હાથ જોડી ઉભા થઇને પ્રભુની પ્રર્થના કરવા લાગ્યા કે હે ઇશ્વર, આ વિકટોરિઆ રાણીનુ રાજ્ય સદા કાયમ રેહે એવું તું કરજે.

જાણે શેહેરથી વેગળી લકા નગરી કેમ સળગી હોય તેમ તેમ મોટા ભડાકાથી આતશબાજીની વખત રાવણની છબી બાળી, કે કાનો ગોકુળ મથુરા તરફના દેશમા વગડાનો અગ્નિ સળગ્યો, અથવા જવાળામુખી પર્વતની આગ ગગને ચડીને ગાજી; નહી તો જાણે (શીવ) ઇશ્વરની ત્રીજી

આભ ઉઘડી હોય એવી ઉપમા દલપતરામ કહેછે, તેવાજ આજે અમદા-
વાદમા રાજ્ય સભાના આગળ રાત્રે આતસબાજીનો ખેલ બન્યો. (૧)

મેલો પેંડો પેલો આગ ખેલમા ઉભેલોછે તે જુઓ, તેને ગોદડા વ
તે સુધી લપેટેલો હોય એવો જાણે હનુંમાનજી આવેછે; તેના હાથ ધરૂવા-
બા કાળા ને દાઢી મોઢુ પણ કાળુ દેખાયછે, ને પાઘડીનો છેડો લટકતો
પુછડા બરાબર જણાયછે; તે ઠેકાણે (આતસબાજીમા) લોકો ત્રાસ પામીને
નાસાનાસ કરે પણ જેના રામજી જામીન છે તેને કશી ઝાળ લાગતી નથી;
તે ઠેકાણે ઠેકાણે બધે આગ લગાડીને આવો ખસેછે, તે કોણ જાણે હશે
હનુમાનજી કે પછી નક્કી તો મુછના મુછેમાનજી (૨)

આ કવિતમા નક્કી સમજવાનું છે. પેહેલા અંગ્રેજી રાજ્ય ઈસ્ટ
ઈંડિઆ કંપની ચલાવતી હતી, પણ સન ૧૮૫૭ ના બળવા પછી એ રા-
જ્ય રાણી સાહેબે પોતના હાથમા લીધુ એ રાણીના રાજ્યની શરૂઆત થઇ
તે પ્રસંગે જુદા જુદા શેહેરોમા તેમને મુબારકબાદી આપવાને સભા મળી
હતી મુંબઈમા પણ મળી હતી, સુરતમા રૂસ્તમપુરામા જયાં કે સુરજમહે-
દજીની ઝોકનાઓની નિશાની છે તે હાલની બાગમા પણ મળી હતી; અને
એજ કારણસર એક મોટી સભા અમદાવાદમા ત્યાના કલેકટર સાહેબના
બગલાના સવત ૧૯૧૫ ના કાર્તક સુદ ૧ ને દીને મળી હતી, તે વખતની
સભાનો આ કવિતામા બધો વિસ્તાર આપેલો છે એવુ સમજવુ

આતસબાજીવાળા છંદમા ગવાણની છબી લાગી એમ લખ્યુ છે તેનો
અર્થ એવો કે જયરે રાવણ મુઓ ત્યારે તેનુ માથુ ફુટી તાળવામાથી અ
ગ્નિ નીકળી લંકા સળગી હતી, તેજ પ્રમાણે અહીંઆ (અમદાવાદમા)
આતસબાજીની વખત ઘણી રોશની થઇ તે વખતે કોઠીમાથી આગ ની-
કળી જાણે તેની લંકા કેમ સળગી હોય એવુ થઇ ગયુ હતું.

મનહર છંદમા પેહેલા ગોદડે સુથાયલો હનુંમાનજી એને છેલ્લે બ-
ન્યુ છે કે તે હશે હનુમાનજી કે મુછ્યાં મુછેમાનજી ત્યારે કોઈ કેહેશે કે
આ કવિતામા તે વળી કોનનું નામ કેમ લખ્યું હશે ? તેનું કારણ એ
સમજવું કે જ્યારે હનુમાને લંકા બાળવા માંડી ત્યારે પેહેલા તે બધે આ

ગ લગાડીને ખસતો રેહેતો હતો, તેમ અમદાવાદમા સભા મળી તે દિવસે આતસબાજી તથા રોશની થઇ ત્યારે તે સુલેમાનજી હોરાએ સળગાવી હતી, તેથી તેને હનુમાનની ઉપમા આપી છે. જેમ હનુમાનના પુછડાને છેડે ગોદડા વીંટેલા હતા, તેમ આ હોરાનો છેડો લટકતો હતો।

પાઠ ૧૨૧ મો.

દેવલ (સં) મંદીર દેરૂ
નખતેલ=એક જાતનું ચીકણું તેલ.
હસમુખા (સં) ખુશમીજાજના
શોખીલા (આ) મોજ શોખ કરનારા સોહેલાણી
સમજુ=ડાહ્યા, વીચારવંત
ખુશામતીઆ (ફા) ખુશામત કરનારા
ઢોંગી=બહાનાખોર
અનુસરીને=મેળવીને મળત, લગતા
ગાલીચા (ફા) બીછાવવાના ઉનના કીમતી પાથરણા
પરસેપોલીશ=ઈરાનની અસલની રાજધાની
મનારા (આ) એક જાતની ગોળ ઘણી ઉંચી પોહો
ળી છાની છમાનત

પાઠ ૧૨૨ મો.

સીંહણ (સં) સીંહનીમાદા
અયાળ (સં) કેશવાળી, ગળા ઉપરના બાલ
ખુની (ફા) કોઈને મારી નાખનાર, ઘાતકી
તડાકે=સપાટે, ઝપાટે
વપત (સં) દુઃખ
જાનવરખાનું=જાનવરો બાંધવાનું ઠેકાણું
રખવાળ=સાચવનાર

પાઠ ૧૨૩ મો.

પડઘા=બોલેલા બોલ ઉંડાણ કે ઝાડીવાળી જગ્યામા અથડાઇને પાછા સંભળાય તે
મદોન્મત્ત (સં) અહંકારમા છાકેલા, મનથી જાડેક જબરો
ત્રાડ=બુમ, બરાડ
ધ્વની (સં), અવાજ
ગમ [સં] તરફ
ઓણ=આણી તરફ
હુંકાર=હુંકારો, હલકો બોલ
વનપતી (સં) વનનો રાજા.
ઉચ્ચારતા (સં) બોલતા
પ્રતીધો (સં) સામો અવાજ
કેશરી (સં) સીંહ
ઠેકતો=ઉભો રેહેતો
હેડે=હઠે
ગર્વ (સં) અહંકાર
તરૂ (સં) ઝાડ
વનરાજ (સં) વનનો રાજા; (સીંહ)
શાંત (સં) ચુપ, ઠારો
વદવું=બોલવું
અણવીચાર્યું=વગર વીચાર્યું; જેમ મનમા આવ્યુ તેમ

(કવિતાની સમજુતી) (૧૭.)

એક બીહામણા વનમા એક મોટો સીંહ (વનનો રાજા રેહેતો હતો, તે મનમા ઘણોજ અહંકાર માને; અને કેહેકે આજને સમે પૃથ્વી ઉપર મારા જેવું જબરૂ કોઇ નથી (૧-) એણે એક વખત ત્યા મોટી બુમ પાડી, તેથી ત્યા ઝાડોના જથામા તેના અવાજનો પ્રત્યાઘાત થયો (એટલે કિ હે જેવી બુમ પાડી તેવીજ સામેથી કોઇ જાણે બીજો બુમ પાડતું હો-

ય એવુ તેને સમજાયું) (૨) તે સિંહ ઝાડોની ઝામા જોઈ કરીને વિચાર કર્યા કરે, કે આણી તરફ કોઈ આવ્યુ; તને પછી તે સિંહ કહે તુ કોણ તો પડઘામા પણ કોણ સંભળાય, તેથી તેણે જાણ્યુ કે કોઇ આ મારા ચાળા પાડેછે (૩) સિંહ કહે કે તું મને તુંકારે (હલકા શબ્દથી) કેમ બોલે છે હુ તને ઠોકી નાખીશ નહી તો અહિઆંથી બહાર નાસ; ત્યારે પડઘો પણ જાણે તેમ કહેતો હોય એવુ લાગે કે તુ મને તુંકારે કેમ બોલે છે હુ તને ઠોકી નાખીશ, નહી તો અહીઆંથી બાહાર નાશ (૪) સિંહ બોલે કે હુ વનનો રાજા છુ ને તુ તો ચોર છે, ત્યારે પડઘો પણ સામુ તેવુજ બોલે, એમ બોલતા બોલતા ત્યા ઘણા પડઘા પડવા લાગ્યા (૫) પછી પેલો સિંહ મનમા સમજ્યો કે કોણ જાણે એને મારૂ એ વનનુ રાજ્ય લઈ લેવા ચાહતો હોય, એવુ ધારી તેને જોવાને વાસ્તે તે સિંહે હુંકારો માર્યો (૬) પછી તે મનમા હિમ્મત રાખીને બધે ઠેકાણે ઉભો રેહેતો, અને અહંકાર મનમા રાખીને મોટા બરાડ પાડતો ઝાડ પર્વત એવે બધે ઠેકાણે તે ફરી વળ્યો (૭) એવુ જોઈને ત્યા તેને એક ડાહ્યા શીઆળે કહ્યું કે હે વનરાજ એ અવાજ આપનો છે, આપ શીવાય બીજા-કોઈનો નથી (૮) એ પ્રમાણે શીઆળે તેને ઘણી સમજુતી આપી, તે આગળથી સિંહ ચતો પડ્યો અને તે બધા કારણ મનમા સમજ્યો એટલે તેનો વહેમ દૂર થયો (૯) એ પ્રમાણે આ લોકમા જેવા બોલ બોલે, તેનો પડઘાથી પ્રત્યાઘાત થાય, તે બોલેલા બોલ જેવાજ સમજાય (૧૦) કોઈને સારો કહીને આપણે સારો શબ્દ સાંભળવા ને બાળક કહ્યાથી તે બાળક કહે, તેમ વખાણ કરેથી તે આપણા વખાણ કરે, ને ગાળ દીધાથી આપણને સામી તે ગાળ દે (૧૧) માટે મોમાથી શબ્દ કાહાડો તે વિચારીને બોલવો, પણ દલપતરામ કહે કે વગર વિચારથી છુટી જીભે એક પણ બોલવા નહી, (બાપુ તેમ થવુ નહીં.) (૧૨)

પાઠ ૧૭૪ મો.	અવની (સ) પૃથ્વી.	કઠોર=વજ્જર; કઠણ
ઉપદેશ (સ) બોધ	અઘઓઘ (સ) પાપનો ઢગલો	માષા (સં) પૈસો ટકો; ચોકરા છેઆના વાડી.
ફીક (સ) દાઝ; ચીવટ.	અંબાર (ફા) જથો; ભંડાર	મીથ્યા (સ) ફોકટ.
મુદમળ=મુદગળીક.		

મરકટ (સં) વાંદરો; માંકડું (મુક લકડી)
પ્રપંચ (સં) છળભેદ; દગો, ફટકો.
પરહરતા (સં) છોડતા
સ્મરણ (સં) યાદ
ભવજળ (સં) દુનીઆના જંજાળ; સંસારરૂપીપાણી
જડબુદ્ધી (સં) મુર્ખ જેવી સમજ.

સંત (સં) સાધુ, જોગી
શુદ્ધ (સં) ખરેખરા.
રાગી (સં) ઠગલો
ગર્ભ સં) આધારણ
મણા=કસર, ખામી
જગદીશ (સં) જગતનો ધણી, ઈશ્વર, (જગત–ઈશ)
અવનાતળ (સં) પૃથ્વીનુ તળીઉં
કુકર્મ (સં) નઠારા કામ

કોઠાર=ભંડાર; ખજાનો.
જડરૂપ (સં) હાલે ચાલે નહી એવી જે હાલત (માને પેટે જન્મ્યા તેજ, કાળભગવતસેવાકીધીનહી)
શીત (સં) ઠંડ, ટાઢ.
વર્ષા (સં) વરસાદ
કલેશ (સં) કંકાસ
સોડ=ઘુમટો, બાજુ.

(કવિતાની સમજુતી.) (૧૮)

મનને સો ફેરા સમજાવુ તોપણ શુ મન માનતુ નથી. અને (ખળ, કઠણ, કઠોર, ચંચળ) એ જે મનના ચોર કહેવાય છે તે સાથે ચાળ ચિ ત્તવાળુ મન તે ચો તરફ ફર્યા કરેછે. (૧) મન ભુતની પેઠે ભમ્યા કરે છે ને તે માયામા મચ્યુ રહેછે, પણ તેને ઈશ્વરનું ભજન કરવાને ગમતુ નથી, મનને સો ફેરા. (૧) મનને માણસનુ રૂપ આપીને કહેછે કે હે મન જો તું યમ રાજાના દુતનો ડર ગણતુ હોય, તો આ ખોટા સુખને કેમ માનેછે ને ગયો વખત તે મનમા આણતુ નથી મનને સો ફેરા. (૨) માથા ઉપર મોટા મોટા મગદળીઆનો માર પડે, તોપણ કન દેખીને વાંદરો (માર ખાય તોપણ) જેમ ઝાડપર ચડે તેમ તુ મન પણ તે બાવળા આગળ જઈને બેસેછે મનને સો ફેરા. (૩) માટે પ્રીતમ કવિ કહેછે કે હે ભાઈ (મન) તારે છળ ભેદને છોડી દીધાથી, અને રોજ પરમેશ્વરનું ભજન કરવાથી તને આ દુનિઆ રૂપી પાણી (જંજાળથી) તારો ઉદ્ધાર થતા વાર લાગવાની નથી સો ફેરા સમજાવુ તોપણ શુ મન માનતું નથી. ૪

પરમેશ્વરનુ ભજન કર્યા વગર આ દુઃખ ભરેલો જે દરિઆરૂપી સંસાર તેનો છેડો આવે નહી, માટે હે સુદ્ધમતિ જીવ તને સાધુ (કોઈ ઉપદેશી) વગર ખરો રસ્તો બીજો કોણ બતાવે? (૮૬.) માને પેટે અવતાર લઈને ઘણા દુખી લોકો ઠગળે ઠગળા માલમ પડયા, પણ માયાના બંધ

તને કાપીને કોઇ તેમાથી નાશી શકયો નહી. પરમેશ્વરનુ ભજન૦ (૧) તને પરમેશ્વરે મનશા દેહનો અવતાર આપ્યો એમા તો કંઇ ભુલ નહી, તેમજ ખાવાને પુષ્કળ અન તથા પૈસો ટકો અને છોકરા છૈયાની વાડી આપી, માટે હા તુ જગતના બનાવનાર ઇશ્વરના ગુણ ગા કે તારૂ કલ્યાણ થાય પરમેશ્વરનુ ભજન (૨) તે આ પૃથ્વી ઉપર અવતાર લીધો, પણ નઠારા કામનો ભંડાર ભર્યો અને પાપના ઢગનો તે મોટો ગંજ બનાવ્યો, (ઘણુ પાપ એકઠુ કીધુ,) માટે પરમેશ્વરનુ ભજન (૩) જેમ ઝાડને પાહાડ સ્થીર છે તેવા રૂપે તુ રહયો (એટલે કઇ પણ ભગવત ગીતામા તેં ધ્યાન આપ્યુ નહી, અને ટાઢ તથા વરસાદનો બહુ તાપ તુ ખમ્યો છે, એ તારા કષ્ટ કોઇથી કહી શકાય નહી માટે પરમેશ્વરનુ ભજન (૪) માટે પ્રીતમ કવિ કહેછે કે હે જીવડા તારે માથે મોતનો ભય છે તે જાણીને તુ ચેતી લે, ઘુમટો તાણીને સુઇ શું રહયો છે (એટલે દેહ ને હરી કીરતન કરવા માંડ.) પરમેશ્વરનુ ભજન કર્યા વગર આ દુઃખ ભરેલો (૫)

પાઠ ૧૭૫ મો.

કોહીનુર (ફા) એક જાતનો મશહુર કીમતવાળો ઉંચો હીરો
રત્ન (સં) જવાહીર
મુલ (સં) કિંમત
ઝવેરી (અ) જવાહીરના વેપારીઓ
કાવ્યગ્રંથ (સં) કવીતાનુ પુસ્તક
કવીતારૂપી (સં) કવીતાના રૂપમા
જુદ્ધ (સં) મોટી લડાઇ
વંશજો (સં) વંશમાના કુટુંબી
તવારીખ (આ) સાલવાર ઇતીહાસ; રાજા પાદશાહના થયલી હકીકતનુ પુસ્તક
અર્ધ અંડાકાર (સં) અડધા ઇંડાના જેવા આકારનો
વજન (આ) ભાર; તોલ
દગલબાજી=દગો ફટકો
ઇંગ્લાંડ (અ) અંગ્રેજી
મુગટ (આ) તાજ

પાઠ ૧૭૬ મો.

બતેલા=ફતેમારી કરતા નાના વાહાણ
ફતેમારી=મોટા બતેલા
સફરી (આ) જળમાર્ગે મુસાફરી કરનાર.
પાડ (અ) વાર; ૧ા ગજ
ભાથુ=ખાવાનુ, કાચી કોરી સુખડી
ફીતારૂ=વાહાણ કે ગાડીમા બેસી જનારા
મેજ (ફા) ટેબલ
પલંગ (ફા) ઢોલીઓ
મનવાર (અ) લડાઇના વાહણો.
કડકા=અવાજ.
પ્રવાહ (સં) ધોધ; રેલો
ડાગ=ટપાલ, ડાક.
વરાળયંત્ર=બાફના જોરથી ચાલે એવો સંચો
ચક્કર (અ) પેચ; ફેર.
હોકાયંત્ર=દીશા જાણવા-

નો મચો
લોહચુંબક=લોઢાને ચુસી લેનાર, ચમક

પાઠ ૧૨૭ મો.

કીમીઆ (ફા) ત્રાંબુ લોઢુ વગેરેને સોનુ બનાવી દેવાનો હુનર, ઠગવાનો કીસબ.
લત=ખો, ટેવ
કીમીઆગર (ફા) કીમીઆ કરી જાણનાર
ગાઢ=ગીરો; ખુદ
રવો=સોનાનો ઝીણો ગાગડો નકકર દાણો
ભુલાવો=ગફલત
વીત્ત (સં) નાણું કમ
છદ (સં) ચરમ, શોખ
જેવર (ફા) ઘરેણુ
ધુતારો=ફોસલાવી લઇ જનારો
નવસાર=ધાતુ ગાળવાનો એક જાતનો મકેન ખાર
ખન=વાડકા જેવુ ખાડાવાળુ ધુટવાનુ પથ્થરનુ વાસણ
બારીક (ફા) ઝીણું
પરતવુ=ઝીણુ વાટવુ
પરીક્ષા (સં) તપાસ

પાઠ ૧૨૮ મો.

ઇલાકો (આ) પ્રાતના તાબાનો મુલક
અદાલત (આ) ઇનસાફ કરવાનુ ઠેકાણુ.
રેવન્યુ કમીશનર (અ) મેહેસુલના હીસાબનો બંદોબસ્ત રાખનાર અધી. કારી,(કલેકટરનો ઉપરી)
પોલીશ કમીશનર (અ) ખુન, ચોરી વગેરે ગુનાહની તપાસ રાખનાર પોલીશ ખાતમા સૌથી વડો અધીકારી
ફોજદારી (આ ફા) ખુન, ચોરી, મારામારી વગેરે ગુનાહ સંબંધી
દીવાની (ફ) લેણુ દેણુ સંબંધી, મુલકી
મુકદમા (અ) ફરીઆદના કામો, કજીઆ
જડજ (અ) ન્યાયાધીસ, પોતાથી નીચલી કોર્ટોમા થયેલા ફેસલા ઉપરની અપીલનો સાંભળનાર, ને મજીસ્ટ્રેટ તરફથી સેશનમા મોકલાવેલા મોટા ગુનાહનો ચુકાદો કરનાર
જોઇંટ માજીસ્ત્રેટ (અ) માજીસ્ત્રેટને ફોજદારી મુકદમામા મદદ કરવાને આપેલો તેના સાથનો બીજો માજીસ્તરેટ
ફેસલા [આ] ચુકાદા.
હાઇકોર્ટ (અ) ઇલાકામા સૌથી મોટી ઇનસાફની કચેરી, સદર અદાલત
અપીલ (અ) એક અધીકારીના કરેલા ફેસલા ઉપર ઉપર નારાજી થઇ તે રદ કરાવવા તેની ઉપલી કોર્ટમા અરજ કરવી તે
ઠઠ=પીડાગાઇ
ઢગળી=ઢાદા, ખજ
રજ (સં) રજકણ, કણી

પાઠ ૧૨૯ મો.

વસુલાત (આ) ઉપજ
કોર્ટ (અ) દરબાર, કચેરી
ઉપસાગર (સં) અખાતનુ માં પોહોળુ થયેલુ તે
કલેક્ટર (અ) તાબેના જીલ્લાની જમાબંધી એકઠી કરનાર
કોર (અ) મુશીર.
સરાસરી (ફા) સરખે ભાગે ફાગા પડતું ગણવુ તે, સરેરાસ
કાઠ=ઇમારત બાંધવાના લાકડા
જૈનધર્મ [સં] શ્રાવક, ભાવસાર લોકોનો ધર્મ
સબકલેકટર (અ) કલેકટરના હાથ નીચેનો અમલદાર.

પાઠ ૧૩૦ મો.

લેફટેનંટ ગવર્નર (અ) ગવ-

રનરથી ઉતરતી પાયરીનો
મવરનાર
ક્ષેત્ર (સં) ખેતર
સંગમ (સં) મેળાપ
દોઆબ (ફા) દુ તે બેને આબ તે પાણી, એટલે બે નદીઓ ગંગા અને જમના વચ્ચે આવેલા પ્રાંત
કુનવાન (સ) કંગાલ, કંગાલ ત, રાંકનાણા
ચીફ (અ) મુખ્ય મોટો
કમીશનર [અ] મુખત્યાર અધીકારી, હકસાથ લે નાર
નાનકપંથી=નાનક નામના માણસે ચલાવેલો ધર્મ
નીમકહલાલ (ફા) ખાધેલા અન્નનો ઉપકાર કરનાર, કૃતઘ્ન

પાઠ ૧૩૧ મો.

ઝરો=જમીનમાંથી દડુંડીરૂપે નીકળતું પાણી
ઢોંગ=પાખંડ, બહાનું
મંત્ર (સં) જાદુ, ધંતર
પ્રવાસી (સં) મુસાફર
ચમત્કાર (સ) નવાઈની વાર્તા; અચંબો
ઉચેલી=કાહાડી
નીકાલી=મોરી; નીક
રાળ=બળી ભડકા થાય એવો પદાર્થ
ડામર (અ) એક જાતનો ચીકણો કાળો પદાર્થ
જાદુ (ફા) ચંતર મંતર

પાઠ ૧૩૨ મો.

રસુરામુ=છુટા છુટા, જુદા જુદા પાડવા
કુત્સીત [સ] નઠારો, ધીકારવા જોગ
કપોત (સં) હોલો
ઉલુક [સ] ઘુવડપક્ષી
નીરા (સ) પાણી
હોડ=કીમત, હોડ
ગ્રીવ (સ) વાહાલો
અણુભેદ [સ] અભયવાદ બીક વીનાની પદવી
ખ્યાત (સં) કીર્તી
દશ દીશે (સ) દશ દીશાએ (ચાર દીશા, ચાર ખુણા ને ધરતી તથા આકાશ)
લઘુતાએ (સ) બચપણમાં, નાનપણે
વીમળ (સ) ચોખ્ખુ
સપુત (સ) સારો છોકરો
વાસુરત=ગત નહી તે
મેહ (સ) વરસાદ, મેઘ
વીવી=વીન વરસ સુધીની ઉમર
માયાજીત (સ) માયાને જીતે એવુ
મંડાણ=શરૂઆત
સુસીઓ=સાબજ્યો
નીનય (સ) નમ્રતા.
યાવર (સ) અમળ; જે ખસે નહી તે.
સુજશ (સ) સારો જશ સારી કીર્તી
વાદ (સ) તકરાર
નીરંત (સ) જગત પૂરથી.
વશીકરણ (સ) વશ કરવાની વીદ્યા—મંત્ર
કુમત (સ) મત નહીં તે;
અપખાણી=વખોડ
શ્વાન (સ) કુતરો
મહીશ (સ) પાડો
મની (સ) બીનાડી
અજ (સ) બકરો
કાણી=કેહેવત; કેહેતી
ગરધવ (સ) ગધેડો
ગીધ=લોહી માસ ખાનારૂં મોટુ પક્ષી
અપશુકન (સં) ખરાબ શુકન; નઠારી નીશાની
વૃથા (સ) ફોકટ
મડી (હીં) મોટી
કરજ (આ) દેવુ, રૂણ
કુપાત્ર (સ) નઠારો છોકરો કપુત
બાળાપણ (સ) બચપણ
અડોળીરા (સ) હમેશા
તૃષ્ણા (સં) તરસ, હોસ
પુરૂશ (સં) મરદ, નર
ધીક્કાર (સ) તુચ્છકાર.
રહીત (સ) વગર, વીના.
આશ (સ) આશા; ઉમેદ.
નીરાશી (સં.) જેને આશા

નહી તે વાચ્ય (સં) વચન; તેણ.	સંતોષ (સં) આનંદ વર્ગ (સં) પંક્તી; જાત	સ્વર્ગ (સં) કૈલાસ

(કવીતાની સમજુતી.) (૧૯)

કોઈવાર માથા ઉપર કલંક આવે એ મોટું દુઃખ, તેમ કંઈ માલ જાય અથવા ખોવાય એ પણ મોટું દુઃખ કે ઘણું અપમાન થાય એ મોટું દુઃખ, તેમ કંઈ શરીરે રોગ થાય એ પણ મોટું દુઃખ, ઘરની બાયડી મરી જાય કે કોઈ સાથે જતી રહે એ મોટું દુઃખ, તેમ કોઈ સાથે વેરથી લડાઈ થાય એ પણ મોટું દુઃખ, આપણી હિમ્મત હારી જાય એ મોટું દુઃખ, તેમ ઝેરી જાનવરનું કે બીજા કશાનું ઝેર ચઢે એ પણ મોટું દુઃખ વળી માથે મોતનું તેમજ ઘરબાર સળગી બળવાનું દુઃખ એ પણ મોટું છે, પણ કવિ શામળદાસ કહે છે કે વાહાલો છોકરો મરી જાય એ વળી સઘળા કરતા મોટું દુઃખ છે૦ (૧)

પૃથ્વી ઉપર જીવતો નર એ કહેવાય કે જેણે પારકાના દુઃખ કાપ્યા, પૃથ્વી ઉપર જીવતો નર એ કહેવાય કે જેણે વગર ધાસ્તીની જગ્યા આપી, પૃથ્વી ઉપર જીવતો નર એ કહેવાય કે જેની દશ દિશાએ કીર્તી ચાલી, પૃથ્વી ઉપર જીવતો નર એ કહેવાય કે જેણે બચપણથીજ પોતાના કુટુંબને તાર્યુ (કુળમા દીવો નીકળ્યો) જગતમા જીવતો નર એ કહેવાય કે જેના જશ કરી લોકો એનો નામીત ગુણ જાણશે, તેને વાસ્તે શામળદાસ કહે છે કે સપુત નર જીવ્યો એ કહેવાય કે જે પારકાના કામને વાસ્તે જીવ આપે૦ (૨)

રત વીના (ચોમાસા વિનાનામા) વરસાદ આવે તેથી અનાજ પાકે નહીં, અને પુરા પોતાના પરાક્રમ વીનાના દુશ્મન બીજાથી હારે નહીં; તેમ પેહેલા વાયામા (વીસ વરસના ઉમ્મર સુધીમા) જે હોંસથી વીદ્યા નહીં ભણ્યો, અને સંસાર માંડીને જીત્યો એવો કાનથી કોઈ સાંભળ્યો નથી, ગયો વખત ફરીને આવે નહીં પછી તેનો મનમા પસ્તાવો થાય, તે માટે શામળદાસ કહે છે કે પેહેલાથી જે માણસ ચેતે નહીં તેને પછાડીથી અફસોસ કરવો પડે. (૩)

નમ્રતાનો વીવેક બધા સારા માણસોમા શોભે છે, અને નમ્રતાની વીદ્યા તેજ સ્થીર અને સદા કાયમ રેહેછે, નમ્રતા થકીજ સઘળા લોકો મળી સારી કીર્તી આપે છે, અને નમ્રતા થકીજ રાજા કે ગરીબ લોકો કલેશ ભર્યે તકરાર (એક બીજામા અદેખાઈ) કરતા નથી, માટે જગતમા નમ્રતા એ સૌથી મોટી છે નમ્રતા એ ધર્મના માર્ગમા વસે છે, તે માટે શામળદાસ કવી એવું કહેછે કે વશ કરવાના મત્રની વીદ્યા, તે નમ્રતામાજ વાસો કરી રહેછે (મતલબ કે નરમ લોકોજ તેને માને છે) કેમકે તે વીદ્યા સાચી નથી० (૪)

કાગડા અને હોલાની વાણી નઠારી છે એવુ સઘળા કવીઓ અજખાણીને કહેછે કુતરો પાડો, બીલાડી, ગધેડાના શબ્દ, અને નઠારા કવીના મોહાની વાણીને પણ નઠારી ગણીને કેહેછે; તેમજ ગધેડો, ગીધ, ઘુવડની વાણી જગતમા અપશુકન વાળી કરી જાણેલી છે, પણ દલપતરામ કવી કહેછેકે એ સઘળા વાદ નકામા છે, પણ કુમ પની વાણીએ સર્વ કરતા મોટી નીર્દય ગણાય છે (૫)

શરીરમા કઈ રોગ હોય ને એવમા કઈ વ્યસન બાઝયુ તો તેથી વીદ્યાભ્યાસ ન થતા દેવામાંથી નીકળાતુ નથી. કુટુબના માણસોમા સપ રેહેતો હોય નહીં, ને ઘરની બાયડી કકાસ મુકે નહી તેમ છોકરો જો નઠારો ઉઠયો તો તે છોકરાનો અવતાર બગડ્યો સમજવો. કઈ પણ ધંધો કર્યાશીવાય સદા બેસી રેહેવુ તેથી હરેક વાતની ઈચ્છા ઘણી થઈ આવેછે, માટે આ જગતમા એવા પુરૂષના જીવતરને બહુ ધીકકાર છે० (૬)

શરીર રોગવીનાનુ રેહે ને પછી ઘણી વીદ્યાનો અભ્યાસ કીધો, પછી તે છોકરો બોલેલુ વચન પાળે, તો તેને કોઈ પણ દીવસ બીજાની આશા કદી રાખવી પડતી નથી; મીઠા વચન બોલી સ્ત્રી હોય ને તેને માથે એક પઈભાર પણ દેવુ ન હોય તો તેને હમેશા મનમા સતોષ રેહેછે, ને તે સારા માણસની પ્રીતી મેળવે છે વળી દહાડે દહાડે કુટુબના માણસોમા છે જેમ સપ વધતો જાય, તો પછી એથી વધતુ સુખ સ્વર્ગમા છે એવુ હું જોતો નથી (૭)

પાઠ ૧૩૩ મો. | વાતાવરણ=વાત વધુ ને | આવરણ તે ઢાકણ,પ-

રવીની આસપાસહવા-
નુ ઢાંકણુ
પ્રવાહી (સ) પાણી જેવા રૂ
પનો
ભરતી ઓટ=પાણીનુ આ-
વવુ તથા જવુ
મહાચતુર (સ) મોટા અક્કલ
વંત=ઘણો ડાહ્યા
પગમદયાળુ (સ) પરમ દ
યા લાવનાર
ક્ષણ (સ) પળ, લેહેજો
શ્વાસે શ્વાસ (સ) દમ
ફેફસુ=શ્વાસ લેવાની નળી
મુનકાર=અવાજ વગ નુ;
કોઇ બોલે ચાલે નહીતે

પાઠ ૧૩૪ મો.

અન્વરૂ૭ (સ) ચોખ્ખુ ન
હી તે
અદમો (ફ) નઠારી ગંધ
સગજાર (સ) હદ સીમા

પાઠ ૧૩૫ મો.

ચગદી=કચડી, ખુંદી
બાખુ=છીદ્રાનાનુ બોળીઉં
આડનુ=અડકનું, આનુ

પાઠ ૧૩૬ મો.

કરચલી=હર ક ને મુખાળીવ
સ્નુ ન ક ડ ને વળી ગ-
યેલા તે, બોલ ચડવી
કોરી=ટોળી બોતડી
વાસ =વાસ
ફુદા=દીવામા ઉડતા નક્રેત
મગતરા

પાઠ ૧૩૭ મો

બલુન (અ) વા ભરેલી કો-
થળી, હવાનુ ફાનસ
પતંગ=એક જાતનુ પોહો
ળી ચાંચવાળુ પક્ષી
પંડે=પોતે; જાતે
હૈદ્રોજન (અ) એક જાત
ની હવા; પાણી ઉત્પન્ન ક
રનારો વાયુ
થેલી=કોથળી
કંતાન (આ) ટાટ
સહી સલામત (આ) ક્ષેમ કુ
શળ, સારી પેઠે

પાઠ ૧૩૮ મો.

આપવડાઇ=પોતાની મોટ
પ પોતે બતાવવી તે
અનુભવ (સ) અજમાસ
યોગ્યતા (સં) લાયકી
મગરૂરી (આ) અહંકાર
જાહેર (આ) ખુલ્લુ
નમ્ર (સ) નરમ
છાલકા=હલકા.
પતરાજીબો =શખીબોર, શે
ખી કરનાર
ઉંદરચોટીઉ=ઉંદરક;
ટોળ=ભરો, ચેહેરો

પાઠ ૧૩૯ મો

નર્મ=કવી નર્મદાશંકર લાલ
શંકરે બનાવેલી
ક્ષણભંગુર (સ) પલકમાભા
ગી જાયએવુ.
ધ્રુવ મંડળ (સ) આકાશ
મંડળ, આકાશમાએ-
ક સ્થીર તારો છે તેનો
જથો
ક્ષણીક (સ) ફાની; નાશવ
ત; ક્ષણની
મોહ (સ) મોહીણી
વણસાડ=નાશ પામે એવુ
અનાડ=અનાડી; બેવ વગ
રનો
નેહ (સ) સ્નેહ, ચાહા.
તેગી=ચળકાટ, નુર.
સુચના (સ] ખબર.
ભુખરવારો=શીયાળામા ધુ
મસ ઝાકળથી ઝાડનેરો
ગ થાય છે તે
ભય (સ) બીકનાની
તર્ક (સ) વીચાર, ખ્યાલ
દરશાવતા=દેખાડતા
પ્રહ્વ (સ) પ્રગવ
ગંભીર (સ) વજનદાર
સદ્દવસ્તુ (સં) સાચી વસ્તુ
નાશદીન (સ) ગાનદારો
લગ્ન (સં) સંબંધ, વીવા
ગમ=સમજ
મંપ=સગત, પરમ સુખ
મીનકત (આ) દોલત,
મડાઇ (હીં) મોટપ
દારૂણ (સં) ભયકર
કંચન (સ) સોનુ; હેમ
તરૂઠી (સ) ખુશી થઇ.
જર (ફા) પૈસો.
જોરૂ (ફા) સ્ત્રી; બાયડી.

સોધ=શોધે
સમૃદ્ધી (ન) દોલત
કોટી (ન) કરોડ
તુચ્છ (ન) હલકે

શઠ=ઠગ; લુચ્ચો
કંગાળ [હી) ગરીબ.
રત્નાગર (નં) સમુદ્ર, રત્નોની ખાણ, (રત્ન આકાર
તુલના (ન) તોળવુ, માપ

કુસુમ (સ્ત્રી) નખીલ; ચીકણો, કમરીઓ
દુર્જન [નં) ખરાબ માણસ (દુઃ—જન

(કવિતાની સમજુતી.) (૨૦)

આ બધો સંસાર તે મેહીણી જેવો છે, અને તે પલક વારમા જતો રહે એવો નાશવત છે, એમા મણુસો સદા ઠગાય છે, અને અણુધડ લોકો પાપ કરેછે (૧) હરખનુ હસવુ ને દુઃખની વખતના આસુ એ બોટા ચળકે છે ને નડેછે, ને અહીઆ (આ પૃથ્વી ઉપર) કંઇ સાચી વસ્તુ નથી, પણ સાચો પ્રભુનો સ્નેહ છે (૨) કીર્તીની કલગીનુ તેજ તે જુઠુ થઈ જાય છે, જેમકે વાદળનો રંગ સાંજે જલદી જલદી જતો રહેછે (૩) પ્યાર, આશા, ને સુચના (કોઈ રૂપના ગણે છે) તેના ખીલત મોર ખરી જાયછે, પણ મોતનો શુભગવારો તેનુ મોટું જોર છે (૪) આ સંસારરૂપી ભરેલા દરીઆમા તોફાનો બહુ થાયછે, તેમા સાચાગા હલકા ગરીબ ગાવડા ધમડાતા ચાલ્યા જાયછે (૫) આ પૃથ્વી તે એક દુખીઆરી મુસાફરી ને અધારી બીયામણી રાત છે, તેમા મોજાવતી શરીર અહીથી તહી ઝાંકા ખાયછે (૬) અકકલનુ રણીઆમણું કીરણ જે તર્ક તેનો ચળકાટ તે ભુલો પડેલા રસ્તો બતાવે છે. (૭) પરમેશ્વરને ઓળખીને સીનસર ચલવુ તે અને ધર્મ તે નક્કી સ્થિર અને ચીરંજવાળા છે, તે વગર બીજુ કાઇ સ્થિર અને મજીર નથી એવુ માનજે (૮) માટે હે હલકા પ્રાણી તુ સદા સાચી વસ્તુ સાથે રમ અને સર્વદા તારા જીવને તેનાજ સાથે જોડવામા સુઝ પાડ (૯)

પૈસો અને મોટી મીલકતની જે વડાઇ કરે તેને કોઇપણ જગાએ સુખી સમજો નહી, તે તો ઘણોજ દુખીઓ છે એમ જાણો (૧) સોનાની રેતી સાથે મોટી નદીઓ વહે, ને તેના વાડામા તથા ખેતરમા સોનાનો વરસાદ વરસે. (૨) તેના ઉપર પશ્ચિમની (અમેરીકા તરફની) સર્વે લક્ષ્મી રાજી થઈ હોય, (એટલે પેહેલા યુરોપના લોકોને અમેરીકાથી પુષ્કળ સોનું મળતું) ને પૈસો જમીન ને સ્ત્રીથી ને જુવાન શોભીતો હોય. (૩) ઘણીએક દોલત મળી છતા

કરોડો રૂપીઆની પુંજી થવાને ફાળ ભરે [તૃષ્ણા રાખે,) પણ જેનું મન મોટું નહી તેને હલકો, શઠ, ને કંગાળજ જાણો (૪) હું એટલો ઉંચો હોઉં કે દરૂવ મંડળને ઉંચે અડકું, અને સમુદ્રનેને મુઠીમા સેહેજ સમાવી દઉં (૫) એવી રીતે સર્વેને હું માપું પણ મને માપનારૂ મનછે, મારૂ તોલ મન થકીજ થાય છે તેથી મન એ સધળા કરતા મોટું છે (૬] માણસ મન થકી જણાઇ આવેછે, તેમ સુમ કે દાતારપણુ તેપ થી જણાય છે, માણસ મનથકી જણાઇ આવેછે અને સારો કે નઠારો એ ધારપરથી જણાય છે, (૭)

પાઠ ૧૪૦ મો.

ઘુમટ=રૂપેલો ગાળ ઘેરાને—ઘેર
ઝગઝગતા=ચળકતા
નીહાળીને=નજર કરીને, ધારી ધારીને
સપ્તરૂષી (સં) સાત તારાનો જુમખો; સાત તપેશ્વરી
ઉનગે=રૂપેરે, ઉપર તરફને
દરૂવ (સં) ઉત્તર દીશામા એક સ્થીર તારોછે
કેરવ (સં) નીલકુલ
સીદ્ધ (સં) સાબીત
ભ્રમ=વેહેમ શક
લંગારેલા=લંગર નાખી અટકાવેલા

પાઠ ૧૪૧ મો.

બીંદુ (સં) અણી, છેડો
ચાંદરણી=અજવાળી
તેજ=ચળકાટ નુર

પાઠ ૧૪૨ મો.

પસરે (સં) ફેલાય
મહત્વ (સં) પોહોળાઇ લંબાઇ ને જાડાઇ; મોટાઇ
અજમાએશ (ફા) તપાસ
ઘન (સં) જેટલા લાંબી તેટલા પોહોળી તથા તેટલા ઉંડા જગા તે, એકજ સંખ્યા અંક પરસ્પર ત્રણ વખત ગુણેલા જે નવી સંખ્યા આવેછે તે.
ડેડસી (અ) મૃત્યુ સરોવર, (તુર્કસ્તાનમાં છે)

પાઠ ૧૪૩ મો.

અંશ (સં) ભાગ; રતલનો બારમો હીસ્સો
ફરા=હવામાંથી છુટું કરીને બનાવેલું પાણી, એક જાતનું બરફ
હર (ફા) દર; પ્રત્યેક
હૃદય (સં) અંતઃકરણ.
ભાષા (સં) વાણી, બોલી

પાઠ ૧૪૪ મો.

ડાકટર (અ) અંગ્રેજી વૈદ—હકીમ
ગબર (અં) સીસાપેનના ડાબા કે હરફ કાહાડી નાખવાનો એક જાતનો ચીકણો પદાર્થ
મં શુદ્ધ (સં) બરાબર, સીધો

પાઠ ૧૪૫ મો.

મેળ=હીસાબ, ગણતરી.
તફાવત (અ) ફેર, ફરક.
શહેર=ગામ કે કસબાની સીમ=ભાગોળ
ચરોતર=ખેડા જીલ્લા તરફનો મુલક),(નર્મદા નદીના ઉત્તરથી તે છેક નજીક સાબરમતી નદીની દક્ષીણ સુધીનો)
અનુનાશીક (સં.) અનુ પાસે, ને નાશીક નાકનુ નાક પાસેનુ, નાક પાસેથી જે અક્ષરો બોલાય છેતે (ઙ—ઞ—ણ—ન—મ)
પડખો=પડોસ.
અભણ=ભણેલો નહી.

પાઠ ૧૪૬ મો.

દેશાટણ [સં) દેશનુ અટણ, દેશની મુસાફરી કરવી તે.
ભાત=તરેહ; જાત.

અતલસ (અ) એક જાતનું રેશમી પાતળું કપડું
સંદેસડો=સંદેશો, ખબર
વીસલનગર=વીસનગર, (ગુજરાતમાં છે)
વીશ્રામ (સં) વીસામો
પાત્ર (સં) વાસણ; લાયક
હળદર=હળદ
હેમ (સં) સોનું કંચન
ઘાટ=એક જાતની ચળકતા બુટ્ટાની સાડી
ચીર=રેશમી લુગડું, અંબર
પટોળા (સં) રેશમી ઘાટ

શમશેર (ફા) તરવાર
પ્રતીમા (સં) મુર્તી
સમીપ (સં) પાસે, જોડે
કાંબી=કલ્લા, સાદા લાંબા તાર
ઝુમણા=સીકકાને નાકા ચોડી તેનો હાર કરે છે તે
લક્ષ (સં) ધ્યાન, (લાભ)
જળપાત્ર (સં) પાણીના વાસણ
સાંપડે=મળે, જડે
પેઠણી=પૈઠણ, શેહેરની
પીતાંબર (સં) જરે ગુંથ્યું રે-શમી ચોટીઓ, ઘાટું કરી ને પીળું.

માળવી=માળવાના
રંગાવજો=માંડી વાગજો; મે ચાક કરજો
પોળેગ=પોળેગના
ગજદંત (સં) હાથી દાંત
ટંકશાળ (સં) ચલણી સીક્કા પાડવાનું સરકારી કારખાનું
સીધાવજો=જજો, પધારજો; આવજો
વાગડ=કચ્છનો એક ભાગ.

(કવિતાની સમજુતિ.) (૨૧)

દેશની મુસાફરી કરતા તમે સારી ભાત ભાતની જણસો જોશો, માટે તમે રસ્તેથી પેહેલા તો વળીને ગુજરાત જોજો (૧) શોભાવતી ગુજરાત જો-વા લાયક છે એવું જાણજો; અને યાદ રાખી અમદાવાદથી એકાદ વસ્તુ વો-હોરતા આવજો, અતલસ અને બારે મલ મશરુ તો તમે સારો મંગાવજો, અને ઘર તરફ વરસાદ (ચોમાસુ) પેહેલા પોતે નરેલા આવજો (૨) પછી પેથાપુર તરફ જાત્રાવસી લોકો જે જાયછે, ત્યા બાંધણીની સાડીઓ ને બહુ ઘણી વખાણાય છે; તે દેશની સમાચાર કોઈ માણસ સાથે કાહાવજો, અને ઘર તરફ વરસાદ૦ (૩) પછી ત્યાંથી વીસલનગર થોડી મુદત થોભજો, ત્યા પીતળના કળસીઆ અને હળવરને સોના જેવા પીળા બાયડીઓને પેહેરવાના ઘાટ શો-ભી રેહે એવા સાગ મળેછે, પછી ત્યાંથી પાટણ જઈને રંગીન પટોળા રખાવજો અને ઘર તરફ વરસાદ૦ (૪) સીરોઈમા સારી તરવારો બનેછે અને સુરતીઓ સારી કુમરપુરી કેહેવાયછે, ત્યાથી કપડવંજ તાલુકાનુ ગાયકવાડી ગામ આત્ર-સુંબે આવતા જજો, ત્યા છરા અને લોઢાની છરીઓ સારી બનેછે; વળી કપ-ડવંજના કામ ને સાબુ પાસે રહી કરાવજો, અને ઘર તરફ વરસાદ૦ (૫) કાઠી આવાડના કલ્લા ને ઝાલાવાડના ઝુમણા સારા ગણાયછે; તેમ ખંભાતની સુ-

ચરોળી અને સુરતના જમણ સારાં ગણાયછે; ઘણી પાપડી ને સારી બરફી તપાસીને સુરતથી લાવજો, ને ઘર તરફ વરસાદ (૬) નાશકમાં સારાં કળસીઆ અને સારા પાન પુને મળેછે, તેમ બરાનપોરનો સેલારશ અને પૈઠણની પાઘડીઓ ઘણી પંકાયછે; સારી શાલ તો કાશ્મીરમા બને છે એ તો જરૂર મંગાવજો૦ (૭) ને કાશીના લોટા ને પિતાંબર તેમ માળવાના અફીણને છાયલ, અને રેશમી કોરના ધોતીઆં નામપોરના તે સાચવીને જાતે લઈને લઇ આવજો ખાંડ તો ઘણી બંગાળામા નીપજે તે લઇને ઠીકાણે મોકલી વાળજો, ને ઘર તરફ વરસાદ૦ (૮) ધોળેરામા રૂ સારૂ થાયછે, અને એ જીલ્લાની આસપાસના ગામોમા ઘઉં સારા થાય છે, તેમ હાથીદાંત સીલોનદ્વીપમા થાય છે ને મુંબઈ તો હાલ સોનાની છે (ત્યાં ઘણા શ્રીમંત લોકો વસે છે,) ત્યાં નાણાંની ટંકશાળ જોઇ સુખામા પધારજો, ને ઘર તરફ વરસાદ પેહેલા૦ (૯)

પેંડા મથુરામા મળે અને જયપુરના ચિત્ર જુઓ, કચ્છના ઘોડા સારા થાયછે, તે દેશને ખુબ કરેછ (૧૦) નવાનગરમા (જામનગર) જઇને જુઓ ત્યાંના કંકુથી કામ થાયછ, તેમ વાગડ (કચ્છનો એક ભાગ એમા પાલણપુરનો પુર્વ તરફનો મુલક પણ આવેછે) ત્યાં મગ ને બાજરી દલપતરામે મળતી દીઠી છે. (૧૧]

પાઠ ૧૪૭ મો.

હેલ (અ) મોટું મચ્છ, મગર મચ્છ
જળચર (સં) પાણીમા રેહેનારૂ
ઝાલર=ઝુલતી ચામડી
સુરજમુખી (સં) એક જાતનું સુરજના જેવડું ફુલ તે સુરજ ઉગે ત્યારે ખીલે ને સુરજ આથમે ત્યારે કરમાય છે
વહેલું=ખુલ્લું; પોહોળું
ચરબી (ફા) જનાવરના માંસડાના પાતળા પડમાંથી જે ચીકણી વસ્તુ નીકળેછે તે

પાઠ ૧૪૮ મો.

ખ્યાલ (આ) વીચાર
જોખમ (હી) નાશ થવાની ધાસ્તી, વીમો
વામ=ખ.મ, ૩।। હાથ
ગરગડી=ચરેડી, ગાળો;
વીલા=સુના, છુટા.
દરકાર (ફા) પરવા.

પાઠ ૧૪૯ મો.

તાલુકદાર (આ. ફા) પરગણાનો ધણી, ઠાકોર; જમીનદાર
આશાપુર=કલ્પીત ગામનું નામ
ગઢી=નાનો કોટ
ભરણપોષણ (સં) ગુજરાનગુજારો
મોદી=સીધું સામાન વેચનાર (નાઉદ્યમી.)
વજીફા (આ) સરકારથી ઇનામમા મળેલી જમીન; જાગીરી
અવીચારી (સં) વગર વીચા

રેના
ઉડાઉ=ફૂકફૂક, ખરાબ રસ્તે
 પૈસો ખરચનાર
ચાગડ (અં) ચારપૈડાની ગાડી
બખેડો=ટોર, દમદમો.
ઉજાણી=મીજબાની
રામજણી=ગુણકા, કચની,
 નૃત્ય કરનારી
વણાંરસી (અં) કાશીના.
દેવવાઈ (સ) ઇશ્વરી
લાણું=ખુશ મકતી બદલ શા
 ક્રે ખાડ રેશમી કકડ,
 કે કુર્ં વાસણ આપીને ખા
 ને વેહેંચવુ તે
દુરગુણી (સં) ખરાબ ગુણ
 ના; નઠારા

પાઠ ૧૫૦ મો.

નગારખાનુ (ફા,) નગારાકે
 ઢોલ વગાડવાની જગો
તુઈ (ફા) એક જાતનુ નાનુ બાજુ, પીપટ
લેવડ દેવડ= લેવુદેવુ, લેણુ
 દેણુ, વારવાર
રોકડ=રોકડા પૈસા, નગદના
 ણુ, નગદી
આબ (ફા) આબરૂ
મેહેનો=મુનામ; મુઅદ્દી
ગુમાસ્તા=વાણોતર
ધરેણે=ગીરવી
એકપગી=હોસીલી
ઉલટી=વીરૂદ્ધ, સામી
નોતર્યે=જમવા તેડયા
વર્ણીએ (સ) વીસ્તારીએ
 બયાન કરીએ.

પાઠ ૧૫૧ મો.

ડમોડમ=ટપોટપ
હુકમનામુ (ફ) ફેંસલ નામુ
 પૈસા અપાવવા વાસતનો કાપાના કાગળ પર જડજની
 સહીનો લખીત હુકમ
જપ્તી (આ) કલમમ થી
રાતોરાત (સં) રાતના વખ
 તે તેનોવઇ
ફુલણજી=ફુલાવ્યો ફુલે ને જે
 ચડવ્યો ચડે તે, ચડેલા
 ઉ ચડેલાઉ લાલાજી
અડસટો=આસરો
વરો=ન્યાતી ખરચ, જમણ
 વાર
ગરથ [સં] પૈસો
જશ (સ) માન આબરૂ
સાબાસડી=સાબા વાળો;
 હમસાયો
પગત (સ) ઓળ, લોકો
 રબધ જમવા બેઠેલા તે
ફુલ્ય=ફુલાવડો, ગર્વ.
અરજી (આ) ફરીઆદ.
હાસ્ય (સ) મશ્કરી
ભીંથ (સ) ચુગલ ચાડી
ઓચરતા (સ) બોલતા
ચડભા=લગનને વખતે આ
 ગણા આગળ ઊંચે માંડ
 મ સામા છાપરા સાથે બા
 ધ બાજમ જેવુ ચોખુ કુલ
 ગરૂ બાધે તે
ગાડ=નઠારી બાયડી
ટેકો=આવાર, મમત, (ટેક-
 નુ બહુ વચન.

(કવિતાની સમજુતી.) (૨૭)

ફુલણજી તમે ચડાવ્યા કેમ ચડી ગયા, ને આ આવક જાવકનો (પેદાશ તથા ખરચનો) આસરો તમે કેમ ભુલી ગયા માગ ફુલણજી (૧) માથ રર દેવુ કરીને તમે ન્યાતના ખવરાવવા તો સારા કીધા અને પાકા નાણા ખરચીને લોકોમા જશ તો સારા લીધા મારા૦ [૨] પોતાનુ ઘર વેચીને ન્યાત જમાડવાને ઘી સાકર તો લાવ્યા અને સાબાસ વાળા કરતા જમણ પણ ઘણા સારાં બનાવ્યા મારા (૩) મોટા ભારી રેશમી ધોટીઆ પેહેરીને તમે પંગતમા ફર્યા, અને મનમા ફુલાડો કરીને મુછ ઉપર હાથ ફેરવ્યા મા૦ (૪) પણ થોડા દહાડા ગયા કે માગનાર માગે નાણા, પણ તમ કની પાસે નાણાંનાં તો ફાંફા (કંઇ ઠેકાણું

નહી મળે) મારા૦ (૫) પછી ફુલણજી ઉપર ફરીયાદો થઇ ત્યારથી, ને મ ... મીલકત જપત કરીને કાહડયા ઘરમાંથી (ભખડતા કર્યા) મારા૦ (૬) ફુલણજી તમને જેણે ફુલાવીને ચડાવ્યા, તેતો આ વખતે કોઇ મદદે ન આવ્યા મારા૦ (૭) પછી ફુલણજી તો કુવો શોધવા (કુવામાં પડવા) ચાલ્યા, પણ પૈસા વિના કોઇએ આશીષ ન આપ્યા, [પાસે નહીં મળે કોડી તેથી કોઇ આવ્યા નહી ઉભા દોડી) મારા૦ (૮) જે લોકો જમતી વખત સાગ સાગ વખાણ કરતા, તેઓ આ વખત હાસી કરીને પછાડી બદબોઇ કરવા લાગ્યા મારા૦ (૯) ખરચ કરતી વખત તો ઘણા ઘણા વખાણ કરીને તમને ચડાવ્યા, પણ આ વખત તો અણધડમાં ઠરાવ્યા. મારા૦ (૧૦) સારા પીતાંબર પેહેર્યા ને બાગમાં ... ફરવા ચાલ્યા, પણ આ વખતે તો ઘર બાળીને તીરથ કરવા ચાલ્યા મારા૦ (૧૧.) ફુલણજીની બાપડી પણ છેડો વાળી ફુલણજીને નામે રડે છે પણ ફુલણજી તો તેનો કશો ટેકો (દીલાસો) આપ્યા વગર, અથવા પોતાનો ટેક છોડી ચાલ્યા મારા૦ (૧૨.) બીજા આ દમીને જે કોઇ નઠારી શીખામણ આપશે, તે માથે ગરીબના નીસાસાનું ઘણું પાપ લેશે મારા૦ (૧૩ માટે દલપતરામ કવીની શીખામણ મનમાં લેજો તો, માથા પરદેવુ કરીને ન્યાતી ખરચ નહીં કરજો મારા ફુલણજી૧૮

પાઠ ૧૫૨ મો.

જંગમ (સં) ઉપડી શકે એવી મીલકત(પૈસો ટકો માલમતા, ઘરેણું ગાડું વગેરે

સ્થાવર (સ) ઉપડી શકે નહીં તે, (ઘરબાર જમીન, વાડી, વગીફાવગેરે]

ખાખાવીખી=ધુળ ધાણી, પાએમાલ; કંગાળ.

વીએર=બારણું ઘર

ફીટફીટ=ધીક્કાર, તુચ્છકાર

વખોડવા=વગોવવા

દુરાચરણી (સ) ખરાબ ચાલના.

રસોઇઓ=રાંધણીઓ

લઘુ (આ) હલકો, થોડો.

સદાવ્રત (સ) સાધુ વગેરેને ઘરમાંદા સીધુ સામાન આપવાનું મોદીખાનું

પરબ=ઘરમાંદા પાણી પાવાનું ઠેકાણું

ભીક્ષ (સ) ખેરાત

સીધુ=કાચી રસોઇ

સંતોષી (સં) તરપતકરી

કરણ (સ) ધર્મીષ્ટ રાજા, (પાંડવનો ભાઇ)

ભીક્ષુક (સ) ભીખારી

પાઠ ૧૫૩ મો..

ધર્માત્મા (સ) પુન્યાત્મા, ધર્મીષ્ટ, સખી

ખ્યાતી (સ) કીર્તી

છાયા (સં) આશરો.

ચુરમુ=ભુકો લાડવો

છાજતો (સ) ચાહાતો

સદગુણો (સ) સારા આચરણનો જદાય ણી

મફત (ફા] પૈસા વીના

તડાકા=ગપો ગપાટા

હરામખોર (ફા] હરામનુ ખાનારા લુચ્ચા

ઇશ્વરભકતી (સ) પરમેશ્વરનુ ધ્યાન—સ્મરણ

મ ઋ (સ) મોત.

નીંદયો (સ) વગોવ્યો.

ખોળવા=શોધવા.

પ્રમાણીક (સ) સાચા

વીશ્વાસુ (સ) ભરોસાદાર; પતીજવાળા.

લેખે=ગણે; પત કરે.

પાઠ ૧૫૪ મો.

ઉદ્યમી [સ) મેહેનતુ.
ઉઘાડે છોક=જાહેરાત, ખુલ્લી રીતે.
વટેમાર્ગુ (સ) રસ્તે જતો માણસ; પંથી.
આંગ (સં) શરીરે ઓઢવાળા, આંખે ઓઢવા,પગે લુગા વગેરે
ભાળે=નજરમાઆવે; ગમેતેમ
જજમાન(સ.) ગોરનાઘરાક
ગ્રહસ્થ [સં) મોટા કુળનું આબરૂ દાર માણસ
સગાડુ=પાડ, આભાર
અપકીર્તી (સં) બદનામ
દવાખાનુ (ફા] દરદીઓને ઓસડ મળવાનુ ઠેકાણુ
ડગતો=હાલતો; નાથીહા ડેડેનો.
ગવૈયા=સારંગી નરઘા સાથે ગાન કાહાડી નાચ; ગંધર્વ
ઇનામ(આ) ખુશી બદલકઇ બક્ષીસ આપવુ તે;સરપાવ
આયુષ્ય (સં) આવરદા.
. (સ) ઘડપણ.
ી (સ) સ્વર્ગમા રે-ારો.
ા (સ) અજાણપણું; ડહાપણું.
પુન્યવાન (સ) ધર્માત્મા

પાઠ ૧૫૫ મો.

મહાભારત (સ) મોટોઉડો
આધાર (સ) આસરો.
નીરાધાર(સ)આધારવગરનુ
સવાલ [આ] પ્રશ્ન

પાઠ ૧૫૬ મો.

સીદ્ધતા (સ) સાબીતી
આકર્ષણ (સ) ખેચતાણ
રજકણ (સ) કણી, રજ
ગુરૂત્વ (સં) ભાર
નીરજીવ (સ) જીવ વગરનુ (નીર—જીવ)
સૃષ્ટી (સ) દુનીઆ
ટેબલ (અ) મેજ.
અટકાવ=હરકત
ગુરૂત્વાકર્ષણ (સ) ભારનુ તાણ—ખેંચાણ

પાઠ ૧૫૭ મો.

સજીવ (સ) જીવવાળુ
શકા (સ) વહેમ.
વીમ=ધબાકાથી
સુરત=નીશા, ધ્યાન
નજીવી (સ) હલકી; જીવ-વીનાની; જુજ.

પાઠ ૧૫૮ મો.

આનંદી (સ) સંતોષી
બળતા=અદેખાઈ કરતા;કીનાખોર.
પ્યાર=હેત, સાહા
પરમેજુ=પર કલ્યાણી
આપસ્વાર્થી (સ)આપ મતલબી
તગાદુ (ફા) તાણ, ખોટ.
કલ્યાણ (સ) રૂડું; હીત
પપાળો=દીલાસો આપી હાથ ફેરવો.
આશનાવાસના=સેવા ચાકરી; બરદાસ.
બદલો (આ) પાડ; અવેજ.
સુપાત્ર [સ .) સારો છોકરો (સારૂ વાસણ)

પાઠ ૧૫૯ મો.

હીત (સ) કલ્યાણ
ભાગ્યદશા (સ) નસીબો; તપામળ
પરવારી=પુરી થઇ
વેશ્યા=રંડીબાજ સ્ત્રી.
વણજ=વેપાર.
નીચ (સ) હલકો માણસ.
ખાપણ=ખોડ; એબ
જીવીત (સ) જીવતર
બળીઆ (સ) જોરાવર માણસ
કલેહ (સ)કંકાસ; કજીઆ
અણજાણ્યાત—જાણીતા નહીતે
હુંકારાવણ=વગર હુંકારે.
ઇચ્છાવણ (સં) વગર ઇચ્છાએ; અભાવે.
મદ (સ) અહંકાર.
હાસ=હસવું; મજાક.
સર્પ (સ) સાપ.
હાસી=મજાક; ચેષ્ટા.

જુગટડે=જુગે, જુગારે
પરહસ્તે (સં) પારકાને હાથે
પારકા હસ્તક
દેવાદાર=કરજદાર
ભયાદીક(સં)બીક વગેરેનુ
થાનક (સં) ઠેકાણુ

વરજી=છોડી
વીધી (સં) રીત, ક્રીયા
વદી (સં) નમી
લોકીક (સં) દુનીઆ દારી
નુ, સંસારી
લોકોત્તર (સં) લોક થકી ઉ-

પર, બીજા લોકની
વીરવીજય=એક ગોરજી ક-
રીને કવી થઈગયો
મોહનવેલી=મોહ પમાડે એ
વાવેલ

(કવિતાની સમજુતિ.) (૨૩)

સાગ માણસો (સ્ત્રી ને પુરૂષ) હેત રાખીને આ સારી શીખામણ સા-
ભળજો, શીખામણ દેતા જે ગુસ્સો કરે તેની ભાગ્ય દશા પુરી થઈ એવુ જા-
ણજો, માટે સાભળજો તમે સારા માણસ હેત (૧) રડીબાજ સ્ત્રી સાથે વેપાર
ન કરીએ, ને નીચ સાથે પ્રીત રાખીએ નહી, તેમ જો કરીએ તો લાછન લાગે
ઘરના પૈસા જાય, ને તેથી જીવતરને તજી દઈએ સાભળજો (૨) કામ વગર
પારકે ઘેર જઈએ, ને તોહોમત આવે કોઇને ગાળ ન દઈએ, તેમ કોઈ બળવાન
પુરૂષ સાથે બાથ ભીડીએ નહી, ને કુટુંબના માણસ સાથે કજીઓ કકાસ કરી-
એ નહી સાભળજો (૩) અજાણ્યે ગામ જઈએ નહી, અને ઝાડ તળે રહીએ
નહી, હાથી ઘોડા ગાડી જતા હોય તેથી તથા નઠારા માણસથી આઘા જઈને
ખસીએ સાભળજો (૪) રમત કરતા મનમા ગુસ્સો લાવીએ નહી, અને બી-
કનાળે રસ્તે જઈએ નહી, અને જ્યા બે માણસ છાની વતો કરતા હોય, ત્યા
ઉભા રહીએ નહી સાભળજો (૫) કારણ વગર વાત કરીએ નહી, અને વગર
રૂચીએ જમીએ નહી, પૈસા તથા વીદ્યાના મદને છોડી દઈએ, અને નમતા
સાથે નમીએ સાભળજો (૬) મુર્ખ, સાધુ, રાજા, ને વીદ્વાન એટલાની મશ્કરી
કરીને હસીએ નહી, તેમ હાથી વઘ્ર, સાપ, ને માણસને લડતા જોઇને દુર
ખસી જઇએ સાભળજો (૭) કુવાને કાઠે કોઇની મશ્કરી કરીએ નહી, અને
કેફ કરીને ભટકીએ નહી, તેમ ઘર વેચીને નકામો ખરચ કરીએ નહી, અને
જુગે રમીએ નહી સાભળજો (૮) ભણતા ગણતા આળસ મુકી દઇએ, અને
લખતા વાત કરીએ નહી, અને પારકાને હસ્તક પારકા દેશમા દુકાને આપણુ
નામ આપીએ નહી સાભળજો (૯) નામુ વખતો વખત લખી રાખો ત્યા
સુધી દેવાદાર ન થઈએ ને દુખ વગેરે બીક વગેરેનુ ઠેકાણુ છોડી
બીજે દેશ જઇ રહીએ સાભળજો (૧૦) મન ને ખોટે માર્ગ નમાવી ખ-
રાબ કામો કરવી, અને પ્રભુને નીત્ય ભાવથી ક્રિયાથી નમીને સારા કામો કરીએ
સાભળજો (૧૧) આ જે કહ્યા ને પર જે કહ્યા મત તે વરજી આ સાધુ શીખા-

મણ રચેલી છે, તે રૂડા પંડિત વીર વીજયના મોહોડાની વાણી તે મોહ પમાડે એવી છે તમે સારા માણસ હેતથી આ સારી (૧૨)

પાઠ ૧૬૦ મો.

મધ્યોત્મરી (સ) વચમા થઈને જનારી.

મધ્યાકર્ષક (સ) વચમા થઈને એંચનાર

પ્રમાણ (સ) સરખાપણુ પરીમાણ

ચકરચકર=ઘુમરી ખવાડીને ગોળ.

બેહદ (આ. ફા) હદ વગરનુ, ઘણુજ

પાઠ ૧૬૧ મો.

ઊપગ્રહ (સ) નાનો ફરતો ગ્રહ, ચંદ્ર

સુરજમાળા (સ) સુરજની સાથે પૃથ્વી ને ગ્રહ આવેલા તે

ચંદ્ર (સ) ચાંદ; ચાંદો.

અગણીત (સ) ઘણાજ, ગણાય નહી તે.

ચોળીશ=ચીચારીશ

પાઠ ૧૬૨ મો.

સખાવત (ઞ'।) ઉદારતા.

ઉદા ના [illegible]) મોટુ મન; દો [illegible]

[illegible] ફલો; દાવો.

[illegible]) બદ દુઆ [illegible]

[illegible] રદ (આ. ફા.) આ- [illegible]

[illegible] વ; બે ઈજત

શાબાશી (ફા) માન

ખુશામત (ફ') કાલાવાલા આજીજી

દેશ કલ્યાણ (સ) દેશનું રૂડુ કરવુ તે

પાઠ ૧૬૩ મો.

ઉતેજન (સ) ઉશ્કેરણી પુષ્ટી, મોહ

ગેરઈનશાફ(આ)ખોટો ન્યાય

હક (આ) અધીકાર, દાવો

વીસ્તારીને (સં) વર્ણવીને, હકીકત સાથે

પાઠ ૧૬૪ મો.

અવલોકન (સ) પરીક્ષા, ધ્યાન આપીને જોવુ

પ્રકાશીત (સં) તેજવાળો

ખંડીત (સ) ખાડો, ઊણો; અધુરો

અસ્ત (સં) આથમવુ

સબબ (આ) કારણ

પાઠ ૧૬૫ મો.

ક્ષયવૃદ્ધિ (સ) નાશનો વધારો; દીનપરદીન ઘટતી.

સન્મુખ (સ) સામુ.

ક્ષીણ (સ) ક્ષીણ.

કુંડાળુ=ગોળ ચકરડુ.

પાઠ ૧૬૬ મો.

નીરંમ=નેવ'હ, વાહાણ. નમે નહી માટે સમતોલ કરવાને ભરેલો ભાર.

પીડથી (સ) દુઃખી કરથી

આજ્ઞા (સ) હુકમ, રજા

પ્રેમ (સ) સવાલ.

વીક્ષક (સં) શીખવનાર; બોધ કરનાર

પાઠ ૧૬૭ મો.

ગણીત (સ) આંકડા માંડી હીશાબ ગણવાની વીદ્યા

સમસ્યા (સ) કોહેડો; ભેદ પ્રશ્ન, ઉખાણો.

મરદ (ફા) ભાયડો.

બૈરી=બાયડી; સ્ત્રી.

બાળા (સં) છોકરી; સ્ત્રી.

છતી=જાહેર.

સાથ=જથો; ટોળુ

પ્રૌઢ (સ) મોટું.

રત્રે (સ) પાતરે.

પાન=પાતરા.

પ્યારી (હી) વાહાલી સ્ત્રી

પારખ્યુ(સ) શોધી કાહાડયુ.

કર્ણ (સ) કાન.

ગોરી=રૂપવતી સ્ત્રી.

અર્ધ (સં) અડધા.

ચોથસવાયો=ચોથા ભાગના સવાયા(રૂપીએ પાચ આની જેટલા)

શીયાળ (સ) હીમ.

બેકર (સ) બેહાથ.

ચંપક (સં) ચંપાના ઝાડ હો- ય તેવું વન	સાક્ષી (સં) શાહેદી. સાત=ખુશી	પારખુ (સં) શોધ
		ટાંક (સં) રૂપીઆ ભાર.
શાસ્ત્ર (સં) ગણીત વીદ્યા	કૌતક (સં) અજબ	ખટ (સં) છ; ૬

(કવિતાની સમજુતી.) (૧૪૦)

૧—એક મરદ ને એક બાયડી રસ્તેથી જતા હતા એવામા એક આંબાનું ઝાડ આવ્યું, તેની નીચે ઘણીએક કેરી પડી હતી, ત્યા બંને જણાએ એકેક ગાંસડી બાંધી ત્યા એ બાયડી મરદને કેહેવા લાગીકે, મારી પાસે જેટલી કેરી છે તેના કરતા તમારી પાસે બમણી છે; પણ તમારામાંથી એક કેરી પડી તે જ્યારે મેં મારામા નાખી ત્યારે આપણા બંનેની પાસ કેરીઓ સરખી થઈ પડી. ત્યારે કોહો અસલ કેરી કેટલી હતી?

જવાબ—તે મુજે સીવાયમા છ હતી તેમા મરદે પેહેલા ચાર બાંધીને બાયડીએ બે; પણ જ્યારે બાયડીએ મરદમાથી પડેલી ૧ લઈ નાખી ત્યારે બંનેના પગ ત્રણ ત્રણ થઈ પડી, એવી રીતનો એનો ખુલાસો છે

૨—એક મોટું પક્ષીનું ટોળું આકાશ તરફ ઉડીને આવ્યું, ત્યા વનમા મોટું ફેલાયેલું વડનું ઝાડ હતું તે બધા પક્ષીને ગમ્યું, તે ઝાડપર એકેક પાતરે એકેક પક્ષી બેઠું, પણ એમ બેસતા ત્યા એક પક્ષી વધ્યું એટલે બધા પક્ષીઓને તેની જગો કરવાની ફીકર થઈ; ત્યારે ફરીને એકેક પાતરા પર બબે પક્ષી બેઠા ત્યારે તો એક પાતરૂં વધ્યું ત્યારે બોલો પક્ષી કેટલા અને પાતરા કેટલા તે ગણીને સીધો જવાબ દેઓ?

જવાબ—ખારી કહે એતો મેં જાણ્યું, હું તમને કાને કહી સંભળાવું તે સાંભળજો, એ પક્ષી તો ચાર છે અને પાંદડા ત્રણ છે

૩—એક રૂપવતી સ્ત્રી નદીના કીનારા આગળ ગોખમા બેઠી હતી, ત્યા એકાએક પોતાનો મોતીનો હાર તુટયો, ને તેમાના મોતી તે કીનારા ઉપર વેરાઈ ગયા તે હારમાના અડધા મોતી જરા વારમા પાણીમા પડી ગયા, અને ચોથા ભાગના રૂપાળા અડધા કચરામા જઈને પડયા; તેમ છઠા ભાગના લીંબડા ગુંજડીને પડી ગયા ત્યારે કહો બધા મળીને એ મોતી કેટલા હતા? તે બાથમા તો ફકત બેજ મોતી રહી ગયા.

જવાબ—છઠે ભાગે ૧૬ ને અડધે ભાગે ૪૮, તેમ જેના ચોથા ભાગના ૩૦ થાય, એટલે ૯૬ મોતી તે હારમા હતા

૪—પક્ષીના ટોળા બે ઉંચે આકાશમા ઉડતા આવ્યા, તે બંને ચાંપના વનમા આવી પોહોચ્યા. ત્યા એક ટોળુ બીજાને કેહેવા લાગ્યું કે જો તમારા

માંથી એક પક્ષી અમારામાં આવે તો આપણે બન્ને ટોળાના પક્ષી સરખા થ-ઈએ તે વાત બધાને ગમે, ત્યારે તે બીજુ ટોળુ બોલ્યું કે તમારામાંથી એક પક્ષી હમારામાં આવે તો હમો તમારાથી બમણા થઈએ; ત્યારે દરેક ટોળામાં પક્ષી કેટલા હતા તે કહો?

-જવાબ—એનો જવાબ દેવાને વીલમ શાનો? ગણિત શાસ્ત્રના આધાર પરથી પણ માલમ પડેછે કે એ વાત સાચી છે. પહેલા ટોળામાં પાંચ ને બીજામાં સાત એમ બધા મળીને ૧૨ પક્ષી હતા.

૫—બે દોસ્તદારો હતા તેમાં એક કહે કે હું રમવા જાઉં એટલે એક સવા-શેર ખુશીથી લાડુ ખાઊં, ત્યારે બીજાએ પોણો શેર લાધુ, એટલે તેમાં ત્રીજો દોસ્તદાર આવ્યો ને તેણે બરાબર હીસ્સે ખાધું, પછી તે ત્રીજાએ ખાધા બ-દલ ૨૦ પૈસા આપ્યા હવે એ ૨૦ પૈસા બે જણાને વહેંચી આપવા એતો અ-જબ સરખી વાત છે, તેને વાસ્તે સામળદાસ કવી એવું કહેછે કે સમજુ વીદ્વાન નર હશે તે એ વાતની શોધ કરી ખરો જવાબ દેશે.

જવાબ—શેરના ૭૨ ટાંક પ્રમાણે સવા શેરવાળાના ૯૦ ને પોણો શેરવાળાના ૫૪, બધા મળીને ૧૪૪ ટાંક થયા; તેમાંની સરખે હીસ્સે ૯૦ એક જણે ૪૮ ટાંક ખાધા. હવે ત્રીજા સખાસે ૪૮ ટાંક ખાધા તે બદલ તેણે ૨૦ પૈસા આપ્યા ત્યારે આઠમે ભાગે ૪૮ એટલે ૬ ટાંક પોણા શેર વાળાના ખાધા, કેમકે તેના ૫૪ હતા; ને બાકી એવા સાત ભાગ જેટલા એટલે ટાંક ૪૨ સવા શેર વાળા-માંથી ખાધા, કેમકે તેના ૯૦ ટાંક હતા ત્યારે ૨૦ પૈસાના આઠ ભાગ કરવા તે માં સવા શેરવાળો ૭ ભાગના ૧૭॥ પૈસા લે, અને પોણે શેર વાળો એક ભાગ-ના અઢી પૈસા લે.

પાઠ ૧૬૮ મો.
સલામત (આ) કુશળ.
સુદ્દઢ (સં) સારા મજબુત બાંધાના.
અંગબળ (સં) શરીરનું જોર, (અંગ—બળ)

પાઠ ૧૬૯ મો.
માલમીલકત (આ) માલ મતા; પૈસા ઉપજે એવી ચીજો.

સારાંશ=(સં) મતલબ
કબજો (આ) સ્વાધીનપણું
તવંગર (ફા) પૈસા વાળા.
વેતરૂ=વેઠ, મેહેનત મજુરી
સંપાદન (સં) મેળવવું
ગલોલ (ફા) નાની ગોળી બંદુક લોકો કામઠીમાં ઘાલી ફેંકે તે.
જન્મારો (સં) જીદગાની.

પાઠ ૧૭૦ મો.
જરૂરીઆત (આ) જરૂરનું અગત્ય
કણીઓ=દાણા વેચનારૂ નેરતી.
માથાકુટ=કડાકુટ
મુલ્યવાન (સં) કિમતી.

પાઠ ૧૭૧ મો.
મુકર્ર (આ) ઠેરવેલા
મોહોરો (ફા) સીક્કા.
બાબાશાઈ=વડોદરાઆ (વ-

ડોહગામા પડતો)
સુ સાઇગરો=પોળીગ્રં, (સુ-
બાઇમા પડતો)
હબ્બુ=અડીઠો
અધેલો=રોડ પઇ.
મુગમ=સેહેલ
બાનીઆ=અસ્ત્રીઆ
ગીની (અ) સોનાની ગેણી
(૨૧ વાલની)
તોડો=રોકડનો બાંધેલો ચી-
કડો, કોથળી.
બેંક નોટ (અ) નાણાંની પે
ઢીની ચીઠી
ખાતરજમા (આ ફા) ખા-
તરજમા, ખાતરી

પાઠ ૧૭૨ મો.

સગ્રહ (સ) એકઠુ કરેલુ
તે ભડોળ
પેઢી (હી) સરાફની મોટી
દુકાન
ભાગ્યવાન (સ) નસીબવાન
નેસ્તી=સીધું સામાન વેચ-
નાર, મોદી
ભડોળ=થાપણ
પેરવી (ફા) બાળ, તપાસ
તાકો (આ) મોટો ગોખલો
ચીથરેહાલ=ફાટા તુટા લુગડા
પેહેરનારો
ઉમેરો=વધારો.
સેવિંગબેંક (અ) બચેલું
નાણું વીઆજે મુકવા-
ની પેઢી.
સામાદરફત=સામા માણસ
ચોપડામા ખાતુ પાડી
આપે તે
ગુમાસ્તી=વાણોતરી
ખરચ ખુટણ (ફા) ઘરખુટણ
ખરચ
આડત=મરફત, દસ્તગ
તીજોરી (અ) ખજાનો
ડંકારો=ગુજગારો

પાઠ ૧૭૩ મો.

રાચ=વણવાનુ ઓજાર
કલ્પિત (સ) કલ્પનાથી કરે
લા, અટકળથી ઠોકેલા
ઠેપાડુ=એક જાતનુ જાડુ
લુગડુ, બો
સ્પષ્ટ (સ) ખુલ્લું

પાઠ ૧૭૪ મો.

એકદમ (હી) એકીવારે,
જથાબધ
સજાપ (ફા) કોર, પોહોળી
ફરતી મુગજી
નીતરવુ=ધીમે ધીમે વેહેવુ,
ચોખ્ખુ
ફાગડો=રેશમ, સુતર લપેટ
વાની ફુકી પરતી

પાઠ ૧૭૫ મો.

એકર (અ) ૪,૪૦ ચોરસ
વાર, ચાર રુડ
કગમત (આ) હીકમત.
પારચા=પીપા.
દરરોજ (ફા) હમેશા
આવૃત્તિ (સ) ફરીથી થવુ
તે. (એકવાર થઇ રેહે કે
બીજી વાર થઇ રેહેકે ત્રી
જી વાર, એ પ્રમાણે ક-
રવુ તે)

પાઠ ૧૭૬ મો.

ગોડીઓ=સચાથી કતાએલુ
ઝીણુ સુતર
લોઢવુ=કપાસમાથી કપાસી-
આ તથા રૂ જુદા પાડવા
ચરખો (ફા) કપાસ પીલવાનો
નાનો રેંટીઓ
તાત=ધનુગના આંતરડાની
રૂ પીંજવાની દોરી.

પાઠ ૧૭૭ મો.

રોજગાર (ફા) વેપાર
ઉઘાડુ=ખુલ્લુ.
બીબા છાપ=બીબાથી છાપ-
વુ તે, મુદ્રા છાપ-

પાઠ ૧૭૮ મો.

સમરીને=સુધારીને.
સુધોઆવટ=સુધારો
સપત્તિ (સ) દોલત.
કુમાશ (આ) પોત, ઘટ્ટપણુ
ઉપણવુ=ઝાટકવુ, કચરો ક-
સ્તાર કાહાડવો

પાઠ ૧૭૯ મો.

જીભલડી=જીભ, જીભ્યા.
હરીગુણ (સ) પરમેશ્વરનુભ
ન—સ્મરણ
બગરી=બગારો
નવરાઇ=ફુરસદ.
ખટરસ (સં) છરસ. (ખોટો

ખારો, કડો, તીખો, મીઠો, તુરો.)
ઝગડો (સ્ત્રી) ટંટો
જુએ=ખુએ; બાઝી પડે
અંતકાળ(નં)મરવાનો વખત
ટોળી મંડળી.

સ્વજન (ન) પોતાનો માણસ—સગો વાલો.
સરસ્વ (ન) સઘળુ
રામ નામ (ન) રામનું નામ પરમેશ્વરનુ ભજન; હરી કીરતન.

મસ્તક (ન) માથુ
કુપ (ન) કુવો.
હરી ગયા=લઇ ગયા.
દીપક (ન) દીવો.
ઘેન=ખુમારી.
તરશે=પાર પડશે.

(કવિતની સમજુતી.) (૨૫)

હે જીવ્યા, (જીવને માણસનુ રૂપ આપીને કેહે છે) તને પરમેશ્વરનુ સમરણ કરતા આટલુ બધુ આળસ કયાથી ભરાઇ આવે છે, કશી વાતનો લવારો કરવા બેસે તો તને જરા વાર ફુરસદ મળતી નથી, અને તરત મોમાથી બોલી ઉઠુ છે માટે હે જીવ્યા તને પરમેશ્વરનું (૧) પારકાની ચાડી ચુગલી કરવી હોય તો તેમા તુ ખંતી રેહે છે અને છ તરેહનો રસ (ખાટો, ખારો, કડો, તીખો, મીઠો, તુરો,) તેનો સ્વાદ કાહાડવાને તુ તૈયાર છે, તેમ કજીઆ ક કાજ કરવામા તું ઘણી ખુએ છે, અને પરમેશ્વરનુ ભજન કરતા તને કંટાળો આવે છે માટે હે જીવ્યા (૨) મરતી વખત વાહાલા કે તેજ વેરી થાય છે તે કોઇ કામ આવતુ નથી, ઉલટા તે તો તારી પાસે જે બધું હશે તે પોતાનો સગો જાણી લઇ લેશે, ત્યારે આખ ચોળીને રેહેશે માટે હે જીવ્યા (૩) મરતી વખત થઇ ત્યારે કેહેશે કે તલ બાતોને તુળથી બારો, અને એને કાઇ રામનું નામ સંભળાવો, પણ પેહેલા જ્યારે જીવતો ફરતો હતો ત્યારે તો મરણ નમતુ નહી (જરા પણ ઇશ્વરને યાદ કરતો નહી,) ત્યારે હવે પ્રભુનુ નામ સંભળાવ્યાથી શુ ફાયદો થાય ? માટે હે જીવ્યા (૪) ઘરમા આગ લાગ્યા પછી કુવો ખોદાવવા જાય તો એ કુવામા . પાણી કાહાડીને ત્યાર પછી આગ ક્યારે ઓલવાશે)[1] તેમ જ્યારે ચોરો ઘરમાથી માયાપુંજી લઇ ગયા તો હાથ દીવા લાવી અજવાળુ કરેથી શું થશે, (મતલબ કે મરતી વખત પ્રભુને યાદ કરેથી શુ થવાનુ) ? માટે હે જીવ્યા (૫) જીવ માયાના ઘેનમા ઉંઘી રેહે છે પણ તુ જાગીને તપાસી જો; જ્યારે ગળામા ફાંસી પડી (મરવાનો વખત થયો,) ત્યારે રડવાને બેઠી તે કામનુ શું ? માટે હે જીવ્યા (૬) પરમેશ્વરનું સમરણ કરતા કઇ પૈસા બેસતા નથી, ને એક વાળ પણ ખરતો નથી (મતલબ કે કઇ મેહેનત પડતી નથી,) અને આ સંસાર રૂપી રસ્તાનો (ધર્મના માર્ગનો) છેહેડો પાર આવતો નથી, પણ તે ભજન થકી પાર પડશે માટે હે જીવ્યા તને પરમેશ્વરનુ સમરણ કરતા આટલુ બધુ આળસ કયા ભરાઇ આવે છે. (૭)

સમાપ્ત.

जाहेर खबर.